

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH
INFORMACÍ

**ZEMĚDĚLSKÁ
EKONOMIKA**
AGRICULTURAL ECONOMICS

o XVIII-3e

6

ROVNÍK 39 (LXVI)

PRŮHA 1993

CS ISSN 0139-570X

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD
SLOVENSKÁ AKADÉMIA PÔDOHOSPODÁRKYCH VIED

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

AGRICULTURAL ECONOMICS

VOLUME 39 (LXVI)

REDAKČNÍ RADA – EDITORIAL BOARD

Předseda - Chairman

Ing. Vladimír J e n í ě k , DrSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Členové - Members

Ing. Gejza B l a a s , CSc. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Juraj C v e ě k o , CSc. (Agris, Bratislava, SR)

Doc. ing. Josef F o j t l , CSc. (Praha, ČR)

Prof. ing. Félix H u t n í k , DrSc. (Bratislava, SR)

Ing. Karel J a n o t k a , CSc. (Region odboru MZ ČR, Pardubice, ČR)

Ing. Josef K r a u s , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Doc. ing. Jaroslav M a c h , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Prof. ing. Zdeněk P o d ě b r a d s k ý , CSc. (Výzkumný ústav živočišné výroby, Praha - Uhřetěves, ČR)

Ing. Bohumil P r o u z a , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Doc. ing. František S t ř e l e ě k , CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

Prof. ing. Karel V i n o h r a d s k ý , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Brno, ČR)

Prof. ing. Jozef V i š ň o v s k ý , CSc. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, SR)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena R o t t o v á

V 1. čísle ročníku 27 (LXIV) časopisu *Sociologie venkova a zemědělství*, které vyšlo v roce 1991, se nový předseda redakční rady tohoto časopisu doc. ing. Hanuš Schimmerling, CSc. zamýšlel nad minulostí, přítomností a budoucností sociologie venkova a zemědělství u nás. Konstatoval dobrou tradici tohoto oboru založenou zejména v meziválečném období, její částečné obnovení v 60. letech a přání dnes úzké obce rurálních sociologů na tuto tradici navázat v letech devadesátých, obnovit ji, ale také vložit sociologický pohled do naší dnes velmi složité přítomnosti a budoucnosti venkova a zemědělství.

Dovolím si zopakovat tato jeho slova. „V posledních desetiletích naše obec rurálních sociologů postrádala kontakty s mezinárodní obcí, náš obor zápasil o přežití a brávil na sebe mimikry sociální ekonomiky či ekonomického výzkumu se sociologickými metodami. Venkov byl chápán spíše jen jako prostor pro zemědělskou výrobu, bez dalších hledisek života. Chyběl globální pohled na život s jeho aspekty nejen ekonomickými, ale i sociálními, kulturními, příp. psychologickými, a to s přihlédnutím k historickým skutečnostem a vývoji“.

Vzhledem k tomu jsme novému období časopisu dali do vínku naši snahu otevřít na stránkách *Sociologie venkova a zemědělství* prostor přetrvávajícím i nově vznikajícím problémům venkova a zemědělství, ke kterým jsou ovšem sociologové povinni přistupovat s ohledem na širší kulturní prostředí.

V tomto smyslu pokračoval v práci nový předseda redakční rady PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (od roku 1992), který v 1. čísle ročníku 28 (LXV) vyjádřil naši snahu bránit se proti tendenci marginalizovat postavení rurální sociologie v komplexu zemědělských věd a naši práci zveřejňovat v rámci časopisu i dosud netradičními formami, jakými jsou například monografické studie, sociologické a sociografické eseje. Zdůraznil též, že práce rurálních sociologů má formulovat a pomáhat řešit aktuální problémy v této společenské oblasti o to více, že venkov a zemědělství byly v každém období výraznějších společenských změn předmětem silného politického a ideologického boje. Ráda bych k tomu dodala jen tolik, že sociolog nikdy nemůže odpovídat na aktuální problémy jednoduchým a jednoznačným řešením, neboť by se svému oboru zpronevěřil.

Během posledních tří let se nám podařilo navázat bohaté kontakty s rurálními sociology západní, střední, méně již východní Evropy a publikovat v našem časopise některé statě našich německých, holandských a polských kolegů. Vedl nás k tomu jeden důležitý fakt. *Sociologie venkova a zemědělství* byla v rámci středovýchodní Evropy jediným speciálním časopisem v daném vědním oboru. Také se nám podařilo připravit vlastní práce ve smyslu výše uvedených nových publikačních forem.

Záměrně jsem v předchozím odstavci volila slovesný tvar „byla“, neboť od letošního roku v rámci nesnadných podmínek vydavatele přestává *Sociologie venkova a zemědělství* vycházet. Díky pochopení kolegů zemědělských ekonomů došlo k dohodě věnovat dvě, příp. tři čísla časopisu *Zemědělská ekonomika* oblasti sociologie venkova a zemědělství.

Věřme tedy, že cíle, které jsme si stanovili pro náš časopis, budeme moci plnit dále na stránkách *Zemědělské ekonomiky*. Věřme také, že tento způsob řešení může být jednou z cest hledání a nalezení porozumění mezi odbornou veřejností různých oborů,

neboť život sám je složen z mnoha stránek, které mu dávají jedinečnou kvalitu - pestrost. Řešení jakéhokoliv problému týkajícího se života lidí, jen z jedné jeho stránky, zůstává velmi nedokonalé a časem se obrací proti dobře zamýšleným záměrům. Naše vlastní nedávná historie nám o tom dává dostatečné poučení.

Mgr. Helena Hudečková, CSc.

SOCIÁLNÍ SOUVISLOSTI PROCESŮ TRANSFORMACE ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ

TRNKOVÁ V., Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha

Sociální souvislosti procesů transformace zemědělských podniků a obnovy venkova

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 6, s. 435-445. - 1 mapa, 3 tab., lit. 3, res. čes., angl.

Příspěvek je zaměřen na sociální problematiku v zemědělství a řešení problémových venkovských oblastí. Je shrnutím hlavních výsledků výzkumné studie 012 řešené týmem pracovníků VÚEZVŽ Praha. Hlavním sociálním problémem v zemědělství ČR je uvolňování pracovníků. Vzhledem k nedostatku pracovních příležitostí na venkově a úzké profesní specializaci většiny zemědělských pracovníků bude pro mnohé velmi obtížné nalézt nové pracovní místo. Určitým východiskem, za předpokladu možné podpory podnikatelských aktivit na venkově, bude rekvalifikace. Většina zemědělských pracovníků vedle své hlavní pracovní činnosti věnuje značnou část svého času osobnímu hospodaření na půdě (formou samozásobení potravinami). Důvody jsou převážně ekonomické (finanční), zdravotní (tvorba zdravých, čerstvých potravin) a pro mnohé i existenční (zhoršující se zásobování venkova). To, co platí obecně pro celou Českou republiku, se ve složitější formě projevuje v problémových oblastech. Článek podrobněji rozebírá situaci v oblasti vnitřní periferie z hlediska zaměstnanosti, vyjížďky za prací, možnostmi dalšího hospodářského rozvoje.

sociální situace v zemědělských podnicích, osobní hospodářství, vnitřní periferie, migrace, venkovské obce

Současné změny probíhající v zemědělství – vyjasňování vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, změny subvenční, daňové a finanční politiky, transformace a privatizace podniků spolu s velkými ekonomickými problémy zemědělských podniků i jejich adaptací na nové podmínky, nedokonalá a chybějící legislativa – se nutně odrážejí i v sociální oblasti.

Význam sociálního komponentu transformačního procesu pro celou společnost vyplývá ze společenských funkcí zemědělství: výrobní, sociálně-sídelní a krajinně ekologické. Výrazně dominantní úlohu měla doposud funkce výrobní. Ekologická

situace naší země nyní vyžaduje výrazné prosazení a uplatňování úlohy zemědělství jako faktoru ekologického a sídelního.

CÍL A METODICKÝ POSTUP

Předložená práce je shrnutím hlavních výsledků druhého realizačního výstupu studie 012 „Sociálně-ekonomický vývoj zemědělství a venkova v období transformace a privatizace“, na jehož řešení se podílel tým pracovníků VÚEZVŽ ve složení Bočková, Jelínková, Marková a Trnková.

Obsah příspěvku vychází z cílů stanovených v uvedené studii, kterými jsou: vyjádření sociální situace v zemědělských podnicích, zkoumání vlivu ekonomické reformy na zemědělské obyvatelstvo v oblasti vývoje osobního hospodářství, řešení podmínek pro udržení osídlení venkova a navrácení sociálních funkcí venkovským obcím.

Metodický postup: k řešení výzkumného úkolu byly použity řady informačních zdrojů:

1. ISÚ – informační systém o území, Terplán 1992.
2. SLDB – předběžné výsledky sčítání lidu, domů a bytů k 3.3.1991.
3. Katalog PES 1992 „Zařazení územně technických jednotek do produkčně ekonomických skupin pro zdaňovací období 1992“, Praha, VÚEZVŽ 1992.
4. Registr životního prostředí, Praha, Terplan 1989.
5. Obce v číslech; okresní oddělení ČSÚ 1991.

Na základě těchto informací byla provedena srovnávací analýza výchozího stavu obcí (katastrálních území) oblasti, v této práci označené jako vnitřní periferie.

Součástí práce byl i sociologický výzkum provedený přes tazatelskou síť VÚEZVŽ v červnu a červenci 1992 ve 49 okresech ČR, který byl orientován na pracovníky v zemědělství, mimo soukromé rolníky. Soubor představovalo 579 respondentů.

Reprezentativnost souboru byla zajištěna kvalitním výběrem respondentů, který přibližně odpovídá faktickému obrazu zemědělské populace ve věkových, vzdálenostních a profesních kategoriích i z územních hledisek.

SOCIÁLNÍ SOUVISLOSTI SOUČASNÝCH PROCESŮ

Období přechodu od plánované k tržní ekonomice je velmi složité nejen z hlediska ekonomického, ale i sociálního. Nelze říci, že by sociální důsledky ekonomických procesů byly zcela na okraji zájmu, nicméně ekonomické problémy zemědělských podniků, příprava a průběh transformace a privatizace, restituce a vyjasňování vlastnických vztahů poněkud sociální problémy odsouvají.

Sociální důsledky těchto procesů se projevují poklesem zaměstnanosti, reálných mezd, čerpání podnikové sociální spotřeby a šetřením prostředků na sociální činnosti.

Zaměstnanost, resp. nezaměstnanost se stává sociálním problémem číslo jedna. V České republice došlo v roce 1991 oproti roku 1990 k úbytku téměř 82 tis. pracovníků, ve Slovenské republice 14,5 tis. Jen malá část uvolněných pracovníků se dostala do sociální sítě, protože větší část představovali důchodci. Pokles počtu pracovníků šel tedy nejdříve na vrub odchodu pracovníků do důchodu, vydělení přidružených výroby, stavebních čet i omezení práce sezónních pracovních sil. Pouze malá část pracovníků začala soukromě hospodařit v zemědělství, resp. mimo zemědělství.

V letošním a příštím roce dochází a bude docházet k dalšímu uvolňování zemědělských pracovníků, kteří však již budou obtížněji hledat své uplatnění a větší podíl než doposud se octne v sociální síti. Celkový úbytek pracovníků zemědělských podniků v ČR od počátku změn do konce letošního roku se odhaduje na 226 tis. osob, z toho 60 až 80 tis. v roce 1992. S další privatizací zemědělství však bude docházet k dalšímu propouštění pracovníků, kteří budou rozmnožovat řady nezaměstnaných vzhledem k omezeným pracovním možnostem na venkově, i k nízké kvalifikaci, resp. úzké profesní specializaci. V příštím roce se očekává odchod dalších 70 až 80 tis. pracovníků ze zemědělství; celkový počet se sníží na 250 tis. pracovníků.

Problém nezaměstnanosti bude zvyšovat i malá mobilita obyvatel vzhledem k neexistenci trhu s byty a k silným vazbám obyvatel, zvláště venkovských obcí, na bydlení. Nezaměstnanost venkovského obyvatelstva bude v různých regionech značně odlišná. Zde záleží na vzdálenosti obcí od větších měst i na tom, zda v dostupném okolí existují možnosti zaměstnání, možnosti vytváření nových pracovních míst i možnosti rekvalifikace. Právě na venkově však není dostatečně rozvinutá sociální a ekonomická infrastruktura, která by pomohla řešit problém nezaměstnanosti.

Hlavním řešením poklesu nezaměstnanosti a hospodářského oživení venkova je tvorba nových pracovních míst na venkově. Tu je nutné stimulovat řadou opatření především v oblasti daňové (časově vymezeným snížením či prominutím daně z příjmů obyvatelstva ve vymezených regionech a u vybraných profesí, snížením daně ze zisku podniků při vytváření nových pracovních příležitostí), využíváním úvěrových nástrojů (snížení úrokové sazby, prodloužení doby splatnosti úvěru apod.) a uplatněním subvenční a dotační politiky (např. na rozšíření podnikatelských aktivit vytvářejících nová pracovní místa, na restrukturalizaci výroby v souladu s funkcí zemědělského využití území).

Pokles reálné mzdy, jakož i pocity sociálního ohrožení např. z důvodů obavy z nezaměstnanosti, mohou u zemědělských pracovníků vést ke snaze zlepšit svoji situaci rozšířením rodinného hospodářství. Zda tomu tak skutečně je, jsme se pokusili zjistit sociologickým výzkumem.

OSOBNÍ HOSPODÁŘSTVÍ

Naprostá většina zemědělského obyvatelstva má buď ve vlastnictví nebo užívání zemědělskou půdu. Za účelem samozásobení hospodaří na půdě v České republice 73 % dotázaných. Výměra užívané půdy se většinou pohybuje do 50 arů.

Vedle ekonomických důvodů je hlavním motivem realizace a rozšiřování osobního hospodářství produkce zdravých a kvalitních potravin, v některých případech doplněná o potřebu seberealizace a aktivního odpočinku. Značnou roli zde hraje i tradice. Nezanedbatelnou příčinou je též stále se zhoršující zásobování venkova.

Osobní hospodářství je téměř výhradně zaměřeno na spotřebu ve vlastní domácnosti, popř. pro potřebu širší rodiny. Pouze malá část domácností, které se věnují osobnímu hospodářství, se snaží i o prodej zemědělské produkce a ani v budoucnu většina nepočítá s jeho výrazným zvýšením. I když výzkum neprokázal výraznou tendenci ke zvýšení úrovně samozásobení a popřípadě prodeje vlastní zemědělské produkce, je pravděpodobné, že s vyřešením majetkových vztahů k půdě dojde ke zvýšení obou těchto aktivit. Tuto tendenci mohou podpořit i značné nároky venkovského obyvatelstva na spotřebu potravin (přesto, že samozásobitelství je u zemědělských pracovníků značně rozšířené, jejich výdaje za potraviny se pohybují v průměru kolem 1 tis. Kčs na osobu měsíčně) a očekávané další zvyšování cen potravin.

Samozásobitelství v živočišných produktech je v krátkodobé perspektivě na vzestupu a některé skupiny venkovského obyvatelstva se stávají v určitých komoditách soběstačné.

OBLAST VNITŘNÍ PERIFÉRIE

Hospodářská struktura a hospodářská síla jednotlivých regionů závisí na jednotlivých podmínkách jejich stanoviště, např. na nerostném bohatství, dopravně výhodné poloze, výhodách či nevýhodách aglomerace i na ní z minulosti pocházející specializace na určitá hospodářská odvětví. Regionální hospodářskou strukturu dále určují i rozdílné možnosti, schopnosti a připravenost podnikatelů a zaměstnavatelů v daných oblastech na nové požadavky tržního hospodářství.

Rozdílné podmínky, ale i rozdílné schopnosti obyvatel vedly i k rozdílnému vývoji jednotlivých oblastí. Neřešením se prohlubujících se disparit došlo k postupné kumulaci negativních jevů a vzniku nejprve problémových lokalit, později celých oblastí.

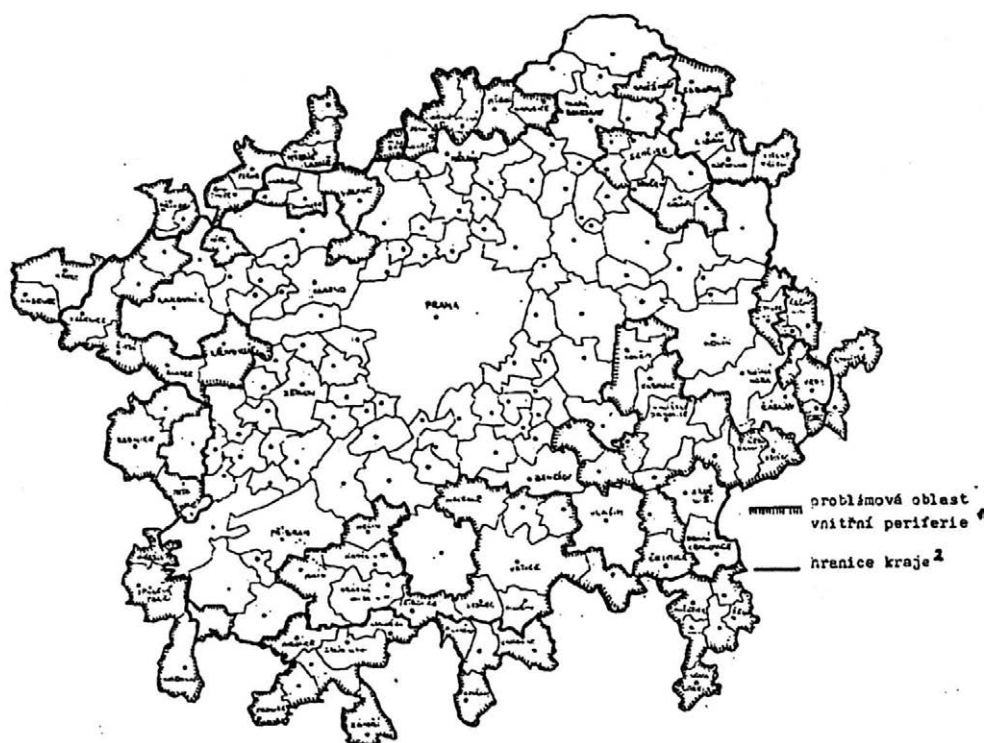
Existuje několik pojetí vymezení problémových oblastí - VÚROM (1991), Terplan (1991). Na základě analytických rozborů těchto prací byly vymezeny na území ČR následující problémové oblasti (Usnesení vlády ČR č. 481 ze dne 20.11.1991):

- hospodářské problémové oblasti;

- strukturálně postižené oblasti;
- pohraniční zóna a státem podporované hospodářsky slabé oblasti;
- oblasti s podceněnou infrastrukturou ;
- oblasti se zhoršeným životním prostředím.

Vymezení takto stanovených problémových oblastí má jistě své opodstatnění. Mimo toto vymezení zůstávají venkovské problémové oblasti. Vzhledem k pokračujícímu negativnímu trendu ve vývoji těchto oblastí a jeho nedostatečnému řešení jsme se zaměřili právě na ně.

Problémové venkovské oblasti jsou převážně ztotožňovány s pohraničními oblastmi. Avšak se stejnými znaky, které vykazují pohraniční oblasti, se setkáváme i ve vnitrozemí. Celistvou problémovou oblast představují např. lokality při hranici Středočeského kraje (obr. 1). Na tomto území, zahrnujícím 1255 obcí (KÚ –

1. Problémové hranice vnitřní periferie - Problem region of the inner periphery

¹problem region of the inner periphery, ²region boundary

katastrálních území) žilo k 3.3.1991 celkem 263 423 obyvatel. Pro účel naší práce jsme tuto oblast nazvali vnitřní periferií (VP). Její vymezení bylo provedeno kombinací charakteristik demografického vývoje, stupně migrace, odvětvové struktury, úrovně technické a občanské vybavenosti. V průběhu posledních 20 let zde došlo ke snížení o 59 641 obyvatel. S výjimkou střediskových obcí místního významu ve všech ostatních kategoriích obcí (venkovských) dochází k nepřetržitému úbytku obyvatel. Důvodem je jednak silná migrace, jednak nevyhovující demografická skladba obyvatelstva s výraznou převahou obyvatel v poproduktivním věku.

Pro dané oblasti je charakteristická jednostranná a nedostatečná struktura pracovních příležitostí (ve většině obcí převažuje obyvatelstvo pracující v zemědělství). Nedostatek pracovních příležitostí v místě je příčinou vysoké vyjížďky za prací. Úroveň sociální infrastruktury je ve většině obcí nízká, stavební fond je zastaralý, dopravní síť nevyhovující. Ve vymezeném území převažují malé obce. Dalším společným znakem je odlehlost těchto obcí od center vyššího řádu (tab. I).

I. Seznam okresů, které zasahují do územní periferie včetně počtu katastrálních území (KÚ) ležících v tomto pásmu – List of districts trespassing upon the territory of the inner periphery including the number of cadastral territories (KÚ) situated in this zone

Okres ¹	Počet KÚ ²	Okres	Počet KÚ
Benešov	166	Písek	88
Kladno	52	Strakonice	8
Kolín	67	Tábor	45
Kutná Hora	128	Plzeň-jih	40
Mělník	47	Rokycany	53
Ml. Boleslav	68	Litoměřice	28
Nymburk	34	Louny	58
Příbram	105	Chrudim	10
Rakovník	84	Jičín	78
Pelhřimov	60	Pardubice	36
Celkem ³	1 255		

¹district, ²number cadastral territories (KÚ), ³total

Stejně jako v ČR a SR se hlavním problémem ve vnitřní periférii stává nezaměstnanost. Přes pokles míry nezaměstnanosti ve srovnání s rokem 1991 zůstává většina okresů vnitřní periferie (13 a 20) nad českým průměrem (tab. II a III). Zatím co v SR existuje těsná souvislost mezi úrovní ekonomického potenciálu území (okresu) a mírou nezaměstnanosti, kdy platí, čím nižší ekonomický potenciál, tím vyšší nezaměstnanost, v okresech vnitřní periferie ČR tato souvislost jednoznačně neplatí. Okresy s nízkou úrovní ekonomického potenciálu jsou jak ve skupině s nejnižší (Plzeň-jih, Benešov), tak i s nejvyšší nezaměstnaností (Louny, Kutná Hora. Míra nezaměstnanosti v ČR je výrazně nižší než v SR a to 2,65 : 10,90.

Přes toto relativně nízké číslo je nutné počítat s nárůstem nezaměstnaných na venkově, neboť proces transformace v zemědělství nebyl dosud dokončen a jeho dopad se výrazněji projeví až v roce 1993. Rovněž lze předpokládat nárůst nezaměstnaných z řad uvolněných pracovníků žijících na venkově, avšak pracujících ve městech. Jediným způsobem, jak čelit této skutečnosti, je tvorba nových pracovních míst na venkově.

II. Okresy s vyšší nezaměstnaností než odpovídá průměru ČR - Higher degree of unemployment than corresponding to the mean by districts reported for Czech Republic

Okres ¹	Podíl neumístěných občanů z počtu ekonomicky aktivních ² (stav k 31.8.1991 a 31.8.1992)	
	1991	1992
Příbram	6,30	5,36
Louny	4,84	4,85
Nymburk	4,26	4,35
Písek	4,47	2,73
Jičín	4,24	2,76
Strakonice	4,10	2,96
Kutná Hora	3,85	3,09
Pelhřimov	3,49	2,98
Ø ČR	3,49	2,65

¹district, ²proportion of unemployed in the number of economically active persons, ³situation

III. Okresy s nejnižší nezaměstnaností - The districts reporting the lowest unemployment

Okres ¹	Podíl neumístěných občanů z počtu ekonomicky aktivních ² (stav ³ k 31.8.1991 a 31.8.1992)	
	1991	1992
Plzeň-jih ⁴	1,47	1,25
Mladá Boleslav	1,55	1,12
Benešov	2,37	1,71
Mělník	2,46	2,05
Pardubice	2,70	1,54
Chrudim	3,23	2,27
Rakovník	3,55	2,25
Ø ČR	3,49	2,65

For 1 - 3 see Tab. II, ⁴south

VYJÍŽDKA ZA PRACÍ

O vysokém počtu venkovského obyvatelstva pracujícího mimo své bydliště (převážně ve městech) svědčí vysoká vyjížďka za prací. Z hlediska socioprofesionálního představuje největší podíl dojížďka pracujících v průmyslu a stavebnictví, nejmenší podíl připadá na dojížďku v zemědělství a lesnictví, u níž však v posledních letech došlo k podstatnému nárůstu.

Venkovské obce patří mezi obce s vysokou vyjížďkou za prací, což je dáno nízkým počtem pracovních příležitostí v malých obcích. S velikostí obce vyjížďka za prací klesá. Jde o obecné konstatování, které v některých konkrétních případech neplatí, neboť vedle rozsahu pracovních příležitostí v obci hraje významnou roli též dopravní dostupnost. V posledních letech došlo k značnému zhoršení dopravních dostupností venkovských obcí omezováním dopravních spojů, zvýšením tarifů za přepravu, zvýšením cen benzínu, což se projevuje u osobní dopravy, dříve běžně používané v denní dojížďce do zaměstnání. Dopravní dostupnost je ovlivněna i polohou obce. Obce v zázemí měst mají převážně dobré dopravní spojení, které umožňuje vysokou denní dojížďku do zaměstnání. Naopak odlehlá poloha obce možnost vyjížďky za prací značně snižuje. V těchto lokalitách je situace pro obyvatele nejobtížnější, neboť dochází ke kumulaci řady negativních faktorů (nedostatek pracovních příležitostí v místě, nevyhovující doprava).

V námi sledované oblasti vnitřní periferie je situace ve vyjížďce za prací následující: k nejvýraznější vyjížďce za prací dochází v jihovýchodní části vnitřní periferie v zázemí města Příbram (v rozsahu 65 až 85 %). Domníváme se, že hlavním důvodem vysoké vyjížďky je blízkost měst s rozmanitějšími pracovními příležitostmi. Snižování počtu pracovních míst povede pravděpodobně k poklesu dojížďejících. U většiny sledovaných obcí se intenzita vyjížďky pohybuje v rozmezí 45 až 65 %. Tento nižší stupeň vyjížďky oproti uvedeným lokalitám vyplývá patrně z horší dopravní dostupnosti k sídlům vyššího řádu než z vhodnější skladby pracovních příležitostí v místě, neboť se jedná o obce, kde převažuje zemědělské obyvatelstvo.

Jak již bylo uvedeno, hlavním řešením vedoucím k poklesu nezaměstnanosti a hospodářskému oživení venkova je tvorba nových pracovních míst na venkově.

Tvorbu nových pracovních míst nemusíme vždy spojovat s výrobní funkcí území, naopak, celá řada nových pracovních míst může vzniknout v souvislosti s jinými funkcemi území, např. rekreační funkcí, která vyžaduje rozvoj infrastruktury a tedy nabízí pracovní místa v terciární sféře; ekologickou funkcí, ochranou krajiny apod.

Posílení ekonomického potenciálu území přispěje ke stabilitě obyvatelstva (vnitřní periferie), ke zlepšení demografické struktury a tím k vytvoření předpokladů pro další hospodářský a sociální vývoj území.

Vnitřní periferie představuje oblast s dobrým životním prostředím – bráno z hlediska mezinárodní klasifikace – kdy ze sledovaných 1255 obcí se 552 nalézají

v prostředí klasifikovaném jako vyhovující či s vysokou úrovní. Posuzováno čs. klasifikací je tento počet o 612 případů vyšší, což znamená, že 92,75 % obcí sledovaného souboru leží v oblasti s vhodným životním prostředím.

Z tohoto důvodu je nutné všemi dostupnými prostředky (z oblasti daňové, subvenční a dotační politiky, případně dalšími) podporovat stabilizaci obyvatelstva. Bylo by rovněž vhodné vzhledem k neutěšenému zdravotnímu stavu obyvatelstva, kde v rámci mezinárodního srovnání zaujímá ČSFR jedno z posledních míst, usilovat o změnu migračních pohybů obyvatelstva ve smyslu dosídlení těchto oblastí.

Ekologicky čisté prostředí zde vytváří dobré předpoklady pro další rozvoj zemědělské výroby. Je však třeba podle dalších podmínek zvolit vhodnou formu hospodaření. Z tohoto důvodu byl náš výzkum doplněn o další faktory jako je PES (produkčně ekonomická skupina) daného katastrálního území, vybavenost základními fondy, rozsah pracovních zdrojů apod. (Bylo použito následujících informačních zdrojů: ISÚ 1992, katalog PES 1992, SLDB 1991, interní materiály MPSV ČR).

Z provedené analýzy vyplývá: v řadě lokalit, zejména ve východní části vnitřní periferie s intenzivní formou hospodaření, zůstane rozhodující funkcí zemědělská funkce výrobní - tzn. vlastní zemědělská činnost; v jižní části VP s méně vhodnými podmínkami se jeví jako optimální přechod na extenzivní formy hospodaření a rozvoj mimoprodukčních funkcí. Oblasti při severní a severozápadní hranici vnitřní periferie vykazují značné poškození životního prostředí a z tohoto důvodu by měly v další koncepci využívání těchto území převažovat především mimoprodukční zemědělské či jiné hospodářské aktivity.

Mnohé obce vnitřní periferie nemají předpoklady pro další rozvoj obce, pokud bude jejich existence založena na výrobní funkci. Určitou šanci jim dává rekreační využití. Vzhledem k tomu, že jde o obce ležící ve vhodném přírodním prostředí, je zde naděje, že základní osídlení v těchto místech zůstane zachováno.

Další vývoj vnitřní periferie bude výrazně ovlivněn novým regionálním uspořádáním (VÚROM 1991). Důsledným rozčleněním území bývalých krajů (při ponechání okresních hranic) se periferní území podél hranic bývalých krajů ocitnou většinou uvnitř regionů. Vyjdeme-li z hypotézy, že jednou z příčin zaostalosti lokalit vnitřní periferie je právě jejich hraniční poloha, pak by tento vývoj, označený jako varianta meziregionální integrace, měl znamenat hospodářské a společenské oživení těchto oblastí.

ZÁVĚR

Předložená studie zachycuje výchozí fázi transformačního procesu v sociální oblasti zemědělství a problémových venkovských regionech. Výsledky práce budou využity jako podklad pro další navazující práce zaměřené k zachování nezbytné úrovně zajištění sociálních činností a služeb pro zemědělské a venkovské

obyvatelstvo a k vypracování konkrétních návrhů na vhodné postupy při řešení problémových agrárních oblastí.

Řešení sociálně-ekonomického vývoje zemědělství a venkova vychází z předpokladu, že je ekonomicky vhodnější prevence a předcházení problémům, než řešení negativních dopadů ekonomické reformy. Z tohoto důvodu ve všech vyspělých zemích agrární politika zahrnuje i sociálně územní aspekty vývoje zemědělství a venkova. Tento přístup by měl být respektován i v agrární politice ČSFR.

Literatura

Strategie regionálního rozvoje České republiky. Srovnávací analýza výchozího stavu rozvoje okresů České republiky, VÚROM, Ostrava 1991.

Usnesení vlády ČR č. 481 ze dne 20.11.1991.

Vymezení problémových oblastí ČR. Terplán, Praha 1991.

Došlo 31.12.1992

TRNKOVÁ V., Economic Research Institute for Agriculture, Prague

Social aspects of transformation processes in agricultural enterprises and of rural renewal

Zeměd. Ekon., 39, 1993, No. 6, pp. 435-445. - 1 map, 3 tabs, refs. 3, summaries in cz, en

The article deals with social problems in agriculture and with solution for the problematic rural regions. Principal results of Research Study 012 worked on by a team of researches of the Economic Research Institute for Agriculture in Prague have been summarized in this contribution.

The release of employees is a chief social problem in agriculture of the Czech Republic. About 220.000 employees were released in 1990-92. However only a small part of the released employees dropped into the social safety-net because pensioners, seasonal workers or those persons who left to establish their own businesses represented the greater part of these people. The trend of releasing employees from agricultural enterprises is going to continue also in 1993. The figures of released employees might be higher since the transformation process in agriculture has not finished yet.

The creation of vacancies is an important means to reduce the rural unemployment rate as the situation is aggravated by the weak rural economic potential and by the absence of satisfactory conditions of its development (e.g. insufficient rural social and technical infrastructure, inconvenient industries structure, unsatisfactory demographic structure, etc.). It is necessary to take certain measures of tax, subsidy and payment policy to stimulate vacancy creation (e.g. tax reduction, credit policy tools, payments for

expanding business activities, etc.). Newly created vacancies will call for people's reconditioning in many cases.

Personal farming on private land has expanded in relation with the growing social risks (unemployment fears, price growth, etc.). A sociological inquiry has shown that personal farming is almost exclusively focused on covering the consumption of the family, and/or of the larger family. Only some families engaged in personal farming try to sell their agricultural products but they do not intend to increase their market production markedly in future.

The article points to the difficult situation in the problematic rural regions. Certain localities along the border of the Central Bohemian Region have been chosen as a model region. This region which is characterized by great migration, frequent commutation to work, imperfect social and technical infrastructure, poor accessibility by transport means, unsatisfactory demographic structure, weak economic potential, residence seclusion, is designated as an interior periphery in this paper. The population has decreased by 60,000 inhabitants in the last twenty years, the present figures are around 260,000 inhabitants. High-quality environment is an advantage of this region. This positive feature should be utilized in the future development of this region.

The article describes the opportunities of villages of the interior periphery economic development from regional aspects.

The conclusions of the analysis performed for this region are as follows: at numerous localities, particularly in the eastern part of the interior periphery with intensive agricultural farming, production agriculture, that means the agricultural activities themselves, will remain a decisive function; in the southern part of the interior periphery with less favourable conditions the transition to extensive farming and development of extra-production functions will apparently be optimal. The localities along the northern and north-western borders of the interior periphery show a heavily damaged environment, hence the conception of the management of these territories should include mainly the extra-production agricultural or other business activities.

Many villages of the interior periphery do not have opportunities for their further development provided their future existence depends on the production function. Recreational activities mean a certain chance for these villages. As they are situated in the pleasant environment, it can be hoped that the basic settlement will be preserved at these localities.

social situation in agricultural enterprises, personal farming, interior periphery, migration, villages

Adresa autorky:

RNDr. Věra Trnková, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství, Mánesova 75, 120 58 Praha 2, tel. 627 55 02/261

Nabídka informací ÚZPI

ZEMĚDĚLSTVÍ V ZAHRANIČÍ

Ústav vydává monotematické publikace zabývající se aktuálními problémy zemědělství a výživy ve světě. Tyto publikace shrnují nejnovější poznatky v oborech rostlinné a živočišné výroby, zemědělské techniky a staveb, výživy a potravin, o hlavních trendech vývoje v jednotlivých oborech světového zemědělství. Publikace vycházejí v řadě studijní informace.

Studijní informace

- 1) Chov netradiční drůbeže (*Snížek, J.*)
- 2) Biologické zdroje pro nechemickou ochranu rostlin (*Okrouhlá, M.*)
- 3) Využití rostlin k dočišťování vod (*Veber, K.*)
- 4) Pěstování pohanky (*Okrouhlá, M.*)
- 5) Výživa rostlin a nezbytnost hnojení (*Zelený, F.*)
- 6) Moderní způsoby ochrany proti houbovým chorobám řepky (*Madár, J.*)
- 7) Úsporné metody potlačování plevelů (*Kohout, V.*)
- 8) Identifikace na stres citlivých prasat (*Schneiderová, P.*)
- 9) Minerální výživa hospodářských zvířat (*Šimek, K.*)
- 10) Výroba kvalitního mléka (*Kratochvíl, J.*)
- 11) Prevence nemocí drůbeže (*Snížek, J.*)
- 12) Zásady manipulace s hospodářskými zvířaty z hlediska welfare (*Schneiderová, P.*)
- 13) Vytápění zemědělských objektů odpadní biomasou II. díl (*Sladký, V.*)
- 14) Aplikace kejdy s ohledem na ztráty dusíku (*Hančarová, D.*)
- 15) Skladování a aplikace průmyslových hnojiv a pesticidů (*Konopásek, V.*)
- 16) Silážování píce v balících obalených fólií (*Šťastný, M.*)
- 17) Jedno a třířádkové sklízecí cukrovky (*Haken, J.*)
- 18) Světové tendence ve spotřebě a kvalitě vajec (*Dostálová, J.*)
- 19) Posklizňové ošetření a skladování obilnin (*Konopásek, V.*)
- 20) Somatické buňky - tíživý problém prvovýroby mléka (*Seydlová - Šlehoferová*)
- 21) Rychlé stanovení sušiny v zemědělské a potravinářské praxi (*Cvak - Čurda*)

Objednávky zasílejte na adresu:

ÚZPI

Slezská 7

120 56 Praha 2

HUDEČKOVÁ H., Vysoká škola zemědělská, Praha

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 6, s. 447-460. -1 obr., lit. 7, res. čes., angl.

Článek je věnován rozboru situace zemědělství středoevropských zemí (zvláště pak České republiky) vzhledem k zapojení do evropského zemědělského trhu a přijímání této skutečnosti francouzskou zemědělskou veřejností. Analýza je zaměřena především na sociální a politické souvislosti privatizace a restrukturalizace československého modelu zemědělské výroby. Problematika je uvažována nejen z hlediska vlastní výzkumné práce autorky, ale též z hlediska studia francouzské literatury a tisku na dané téma, a také z hlediska její účasti v mezinárodní skupině koordinované francouzskými odborníky, která se zabývá přeměnou modelů zemědělské výroby v Evropě.

rurální sociologie, zemědělská politika, privatizace, restrukturalizace, zemědělství

Tento článek vznikl z uvažování nad odbornou i populární (časopiseckou) literaturou z oblasti zemědělské politiky a rurální sociologie francouzské provenience, která zaujímá vztah k aktuální zemědělské otázce středoevropských zemí, zvláště pak v bývalé ČSFR a dnešní České republice.

Možnost sledování jmenované literatury, ale také osobní výměna zkušeností a společná práce s francouzskými odborníky je usnadněna zapojením autorky a její kolegyně (mgr. Ivany Bočkové) do mezinárodní výzkumné skupiny zabývající se dekolaktivizací ve Střední Evropě (koordinováno M.-C. Maurel, Universita Paula Valéryho, Montpellier) a zapojením obou do vytvářející se výzkumné sítě projektu „Mutace a přeměna modelů zemědělské výroby ve Východní a Západní Evropě“, za jejíž činnost je odpovědný H. Lamarche (Universita Paříž X-Nanterre). Oba jmenovaní francouzští partneři jsou svou prací napojeni na CNRS (Národní centrum vědeckého výzkumu). Kromě nich v této skupině pracují výzkumníci z Polska, Maďarska a v současné době se skupina rozšiřuje o výzkumníky z Rumunska a Řecka.

Z vlastní zkušenosti mohu říci, že uvažování nad problematikou zemědělství a dalšího vývoje venkovského hospodářského a sociálního prostoru se zahra-

ničními kolegy je nesmírně cenné. O některé ze získaných poznatků se chci tímto článkem podělit s naší odbornou veřejností.

NOVÁ ORIENTACE FRANCOUZSKÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY POČÍTÁ S NOVÝMI SKUTEČNOSTMI

Ve francouzské zemědělské politice se prosazují nové pohledy. Formulace nových směrů, které souvisejí s reformou společné zemědělské politiky (dokument ze dne 21. 5. 1992), není v jednotlivých zemích Evropského společenství (dále ES) dosud ukončena. Vyvolává řadu otázek a projevuje se dvojakostí dopadů navrhovaných řešení. Speciálně ve Francii se všeobecně soudí, že taková zemědělská politika, která by mohla být považována za „nosiče nadějí“, ještě není připravena. Francie se v ohledu k evropské zemědělské politice považuje za opožděnou, a to především za svými německými, holandskými a britskými partnery (zejména v uplatňování článku 19 společné zemědělské politiky).

Nová politika začíná akceptovat širší souvislosti a nedostatky donedávna upřednostňovaného „produktivistického“ a „welfaristického“ modelu vývoje zemědělství a venkova. Považují za povinnost právě sociologů upozornit na změnu orientace a cílů nově koncipované zemědělské politiky, jejíž obsah můžeme stručně vyjádřit podtitulem článku, seznamujícího s ní francouzské zemědělce v předním populárně vědeckém časopisu „La France Agricole“: „Význam postavení a výkony zemědělství jsou nově pojímány tak, že upřednostňují kvalitativní a environmentální přístupy“. Cílem zůstává zachování konkurenceschopnosti francouzského zemědělství (ekonomická funkce), ale připojuje se funkce péče o venkovské životní prostředí (ekologická funkce). To vše proto, aby venkov zůstal obydlen (sociální funkce). Všechny tři aspekty - ekonomický, ekologický a sociální - se musí řešit v rámci zemědělské politiky a s pomocí smluvních vztahů mezi regiony a státem.

Pro nás je zajímavé, že poslední zpráva Komise pro zemědělství, výživu a rurální rozvoj, která svým obsahem vychází ze zprávy INRA (Národní institut agromického výzkumu), nejen že definuje hlavní orientace francouzského zemědělství pro příštích pět let, ale také analyzuje mezinárodní situaci. V soudobém mezinárodním kontextu je považováno za důležité rozšíření vztahů ES o:

- země Střední a Východní Evropy,
- země jižní oblasti Středozemního moře (Maghreb),
- severské země (hlavně Švédsko, Finsko, ale i Norsko),
- alpské země (hlavně Rakousko, ale i Švýcarsko).

Taková situace znamená rizika konkurenceschopnosti a Francie na to musí reagovat zvýšenou bdělostí.

ODRAZ TĚCHTO NOVÝCH SKUTEČNOSTÍ V KAŽDODENNÍM ŽIVOTĚ FRANCOUZSKÝCH ZEMĚDĚLCŮ

Francouzská publicistika pro zemědělce přenáší většinou obraz Střední Evropy ve vztahu k francouzskému zemědělství následujícím způsobem - potenciální zemědělské bohatství, výrobci připravení proniknout na trhy ES všemi prostředky a bez zvláštního ohledu na ceny. Takový obraz proniká do vědomí francouzských zemědělců jako pocit nového a znepokojivě silného ohrožení vlastní budoucnosti. Tento pohled však předpokládá možnost rychlého uvedení středoevropského zemědělství do západoevropského standardu a nepřilíží se zamýšlí nad obšírností a nesnadností restrukturalizace zemědělského modelu středoevropských zemí. Není vzácností, že se s tímto zjednodušeným pohledem setkáme i u nás.

Dalším momentem, který bych chtěla zdůraznit, je skutečnost, že zmíněný obraz pozice středoevropského zemědělství v Evropě se také nezabývá „takovou zdánlivou maličkostí“, že restrukturalizace se neomezuje pouze na aspekty technické a ekonomické, ale znamená také zcela zásadní přerod organizační a sociální.

Určitým dokladem pocitu vlastního ohrožení francouzských zemědělců středoevropskými zeměmi může být obsah tzv. „Exkluzivní ankety“ uveřejněné 19. února 1993 v „La France Agricole“^{*)}. Ta se na své čtenáře obrací těsně před konáním Týdne zemědělství v Paříži. Průvodní dopis ankety obsahuje upozornění na proces globalizace zemědělského trhu, na reformu zemědělské politiky ES, na vyjednávání v rámci GATT a na prosazování ochrany venkovského životního prostředí. To jsou hlavní výzvy vůči francouzským zemědělcům. A dále - zemědělství nemá za úkol pouze zajištění výživy obyvatel, ale též podílet se na vyrovnané zahraničně obchodní bilanci Francie díky exportu zemědělských produktů. V anketě, která obsahuje sedmnáct dotazů na každodenní život francouzských zemědělců, figurují ve dvou otázkách vztahy francouzského a středoevropského zemědělství. Anketa je dobře připravená a krásně formálně upravená, je velmi zajímavým dokumentem o každodenním životě francouzských zemědělců a jejich starostech, včetně výhledu do budoucna.

Vraťme se však k předmětu našeho zájmu - jak vstupuje otázka středoevropského zemědělství do všedního života ve Francii?

Za prvé - „změny ve východních zemích“ jsou uvedeny jako jedna z možných odpovědí na otázku po nejvýznamnějších událostech pro vývoj francouzského zemědělství v posledních letech. Je tedy také zajímavé, které další události mohou být považovány za nejvýznamnější. Pomocí jejich srovnání můžeme určit úroveň předpokládané váhy změn ve Východní Evropě pro život francouzských země-

*) Tento seriózní populárně vědecký časopis pro zemědělce vychází již více než 50 let. Lze předpokládat, že obsah ankety (ačkoli musí být jednoduchá) skutečně reprezentuje základní životní okolnosti a starosti francouzských zemědělců.

dělců (pozn. aut.: skutečnou váhu pak možno zjistit podle výsledků ankety). Tedy, mezi další možné nejvýznamnější události jsou zařazeny:

- přírodní, klimatické nesnáze,
- zavedení mléčných kvót,
- reforma sociálních dávek,
- pokles cen,
- založení nového venkovského sdružení ("Coordination Rurale"),
- velká manifestace francouzských zemědělců konaná 29.9.1992,
- reforma společné zemědělské politiky z 21. 5. 1992,
- vyjednávání v rámci GATT,
- zvyšování ekologické péče o venkovské prostředí,
- jiné (pozn. aut: je ponecháno na volném vyjádření respondenta).

Za druhé – „otevření Evropy Východu“ je uvedeno jako jedna z možných odpovědí na otázku, která zjišťuje hlavní důvody znepokojení francouzských zemědělců do budoucna. Jaké další důvody jejich největšího znepokojení se mohou vedle otevření Evropy Východu objevit? Odpovědi:

- souvislosti reformy společné zemědělské politiky,
- vyjednávání v rámci GATT,
- ochrana životního prostředí v souvislosti se zemědělstvím,
- nedostatečný odbyt pro zemědělské výrobky,
- snižování počtu zemědělců,
- jiné.

Od tisku pro zemědělce přejdeme k reflexi středoevropského zemědělství v pracích těch francouzských odborníků, kteří se věnují analýze modelů zemědělské výroby a hledání nových modelů. Vybíráme však takové práce, pro něž je příznačné zahrnutí širšího (historického a sociologického) pohledu na zkoumanou problematiku.

RESTRUKTURALIZACE MODELŮ ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY VE STŘEDNÍ EVROPĚ OČIMA FRANCOUZSKÝCH ODBORNÍKŮ

Pravděpodobně nikdo nepochybuje o tom, že první kroky přeměny ekonomického systému mají středoevropské země za sebou (zvláště v bývalé ČSFR byly dobře zvládnuty). Procesy deetatizace, odsubvencování a liberalizace cen tvořily hlavní předpoklad transformace k autoregulaci nabídky a poptávky. Poté přistoupily středoevropské země ke složitějšímu problému, kterým je strukturální přeměna. (Bývalá ČSFR je považována za zemi, kde je zvláště silná tzv. strukturální inerce. Lze ji odstranit jen privatizací a demonopolizací podniků). Postup privatizace je pomalý, restituce mohou přispět k vytvoření aktivních vlastníků jen

neopatrně (neboť většina restituentů zůstane pasivními vlastníky, nezpůsobilými oživit ekonomiku) a pro zahraniční kapitál není atraktivní vstupovat právě do zemědělství.^{*)} I kupónová privatizace (v bývalé ČSFR) budí pochybnosti o své schopnosti rychlého vyvolání koncentrace kapitálu. Rovněž tak se pochybuje o možnosti rychlé demonopolizace podniků z důvodů příliš vysoké koncentrace, vertikální propojenosti a ovládnutí regionálních trhů. Monopolní zemědělské podniky nejsou elastické a činí pak křehkým zahraniční obchod středoevropských zemí. Vedle přijatých způsobů privatizace je tu zděděná setrvačnost působení zemědělských kolektivistických struktur, která je také výchozí podmínkou restrukturalizace.

Stejně jako v procesu restrukturalizace působí ekonomické důvody, existují silné tlaky politického a sociálního původu, podle kterých musí vlády těchto zemí volit strategii postupu restrukturalizace - radikální nebo gradualistickou. Právě s ohledem na tyto neekonomické tlaky se zdá být ve středoevropských zemích přijatelnější způsob postupné přeměny kolektivistického modelu (oproti rychlé přeměně, které se byly nuceny podříditi nové spolkové země). Protože se berou v úvahu rizika brutální dekollektivizace, mohou být spíše hledány formy typu „tichého opouštění zemědělského kolektivismu“.

V politickém úhlu pohledu je strategií privatizace znovuvytvoření vlastnických vztahů, znovunastolení odpovědnosti vlastníka a vytvoření výrobních jednotek schopných autonomně rozhodovat a řídit. Ovšem, nedávná historie nastolila středoevropských zemích delikátní otázku právníků - „kdo jsou legitimní vlastníci“? Kolem řešení tohoto problému se vytvořily dvě kontrapoziční zájmové skupiny, reprezentované různými politickými seskupeními. Vznikl konflikt zájmů reprezentantů „starých vlastníků“ a „družstevních rolníků“. V důsledku toho se zdrželo vydání potřebných legislativních pravidel privatizace. Hodnotí-li pak průběh a výsledek politického klání třetí strana - Francie, dochází k závěru, že bývalá ČSFR svými příslušnými zákony více protežuje původní vlastníky na úkor dnešních pracovníků v zemědělství (ve srovnání s Maďarskem), a to hlavně v účasti na kapitálovém jmění, méně již pokud jde o moc rozhodovat.

Upřednostnění reprivatizace v bývalé ČSFR nabývá v určitých aspektech i charakteru sociální restaurace.^{**)} Přes větší striktnost právního řešení privatizace

^{*)} Jinak je tomu u potravinářských podniků, jejichž prostřednictvím by případně mohl nastat i příliv zahraničního kapitálu do zemědělské prvovýroby.

^{**)} Maďarský zákon o kompenzaci oddaluje automatickou reprivatizaci půdy, i když jistě dovoluje původním vlastníkům přivlastnění jejich statků. Zákon o transformaci pak organizuje dělení aktiv ve smyslu přivlastnění členy družstev prostřednictvím jejich vnosů a práce.

v bývalé ČSFR najdeme i společné rysy maďarského a československého modelu přechodu k trhu:

- princip adresného vlastníka pro každý kousek půdy se uplatňuje drobením půdního vlastnictví a vyvolává asociace s dříve prováděnými agrárními reformami;
- rozklad družstev kolchozního typu může vyústit ve vytváření nových zemědělských podniků rozličných forem (z právního hlediska), s převahou kooperativního a asociativního typu sdružování;
- v obou sledovaných zemích trvá nerozřešený vztah mezi vlastníky a pracovníky.*)

Ze sociologického úhlu pohledu si pak pokládáme jako zásadní následující otázku: „Jakých forem nabude sociální organizace v modelu zemědělské výroby, který bude následníkem kolektivistického způsobu zemědělského hospodaření?“ Činitele změn sociálních vztahů ve výrobě lze hledat ve změnách sociálního statusu, podmínek práce a úrovně života. Nejistota, jejíhož všeobecného rozproštění jsme dnes svědky, vyvěrá většinou z nenalézání odpovědi na otázku, jak a v čem se tyto činitele změní. Protože všeobecně převládá nedostatečná znalost mechanismů a pravidel fungování tržního zemědělství, nedokážou zemědělci odhadnout vlastní ekonomickou a sociální situaci po privatizaci.

Pokusme se o určitý rozbor sociálních činitelů vystupujících v procesu privatizace. Strukturují se kolem dvou základních dimenzí sociálních vztahů vystupujících při výrobě:

- vlastnický vztah (oscilující mezi kolektivismem, rovnostářstvím na straně jedné a individualismem, oceňováním konkrétní hodnoty vnesené do výroby individuem na druhé straně);
- pracovní vztah (oscilující mezi jistotou práce a odměnou za ni, sociální protekcí na straně jedné a efektivností, zainteresovaností a odpovědností, oceněním individuálního výkonu na druhé straně).

Prokombinováním možných poloh můžeme získat čtyři ideální modely charakteristické určitou konfigurací hodnot náležejících k těmto dvěma základním dimenzím sociálních vztahů ve výrobě:

MODEL A – funguje na dosavadním přijatém vzoru „za málo práce hodně jistot“; lze jej připodobnit k utopickým egalitářským představám; je dosud značně rozšířen, zvláště mezi méně kvalifikovanými pracovníky.

MODEL B – je založen na osobním osvojení výrobního kapitálu ve spojení s odpovědností, ale i s ekonomickým rizikem; je prosazován menšinou kvalifikovaných zemědělců, zejména techniky a další-

*) Příliš odlišná situace v Polsku neumožňuje v tomto směru srovnávání.

mi specialisty (mnohem méně dosavadními manažery), tato skupina si je vědoma požadavků kapitálu a široké kompetentnosti.

MODEL C – vztahuje se k minulosti, a tak je i vnímán, proto může jako model fungovat pro vrstvu těch, kteří by ztratili zaměstnání a museli by se uchýlit k „sebezáchovnému hospodaření“.

MODEL D – tento model přitahuje skupinu, která věří, že je možno změnit dosud dominantní vztah k práci, aniž by přitom byla ztracena výhoda skupinového vlastnictví; lze jej nazvat „postkolektivistickým“ a má v nejbližší budoucnosti největší šanci stát se nástupcem kolektivistického modelu, neboť je mu nejbližší.

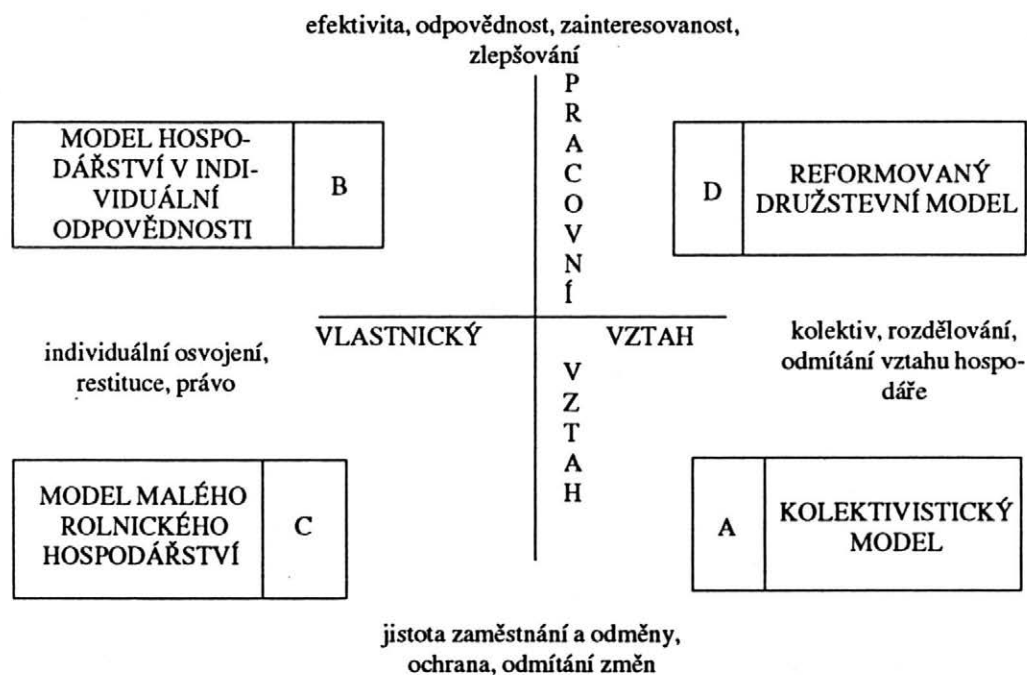
Modely je možno vyjádřit i schematicky - obr. 1 (podle M a u r e l, M.-C.: *Des agricultures est-européennes peu compétitives*, s. 88)

Ačkoli nabídka hlavních forem sociální organizace zemědělské výroby vychází z historického dědictví, samotný výběr bude funkcí sil trhu - přežijí efektivní, života - a reprodukceschopné formy.

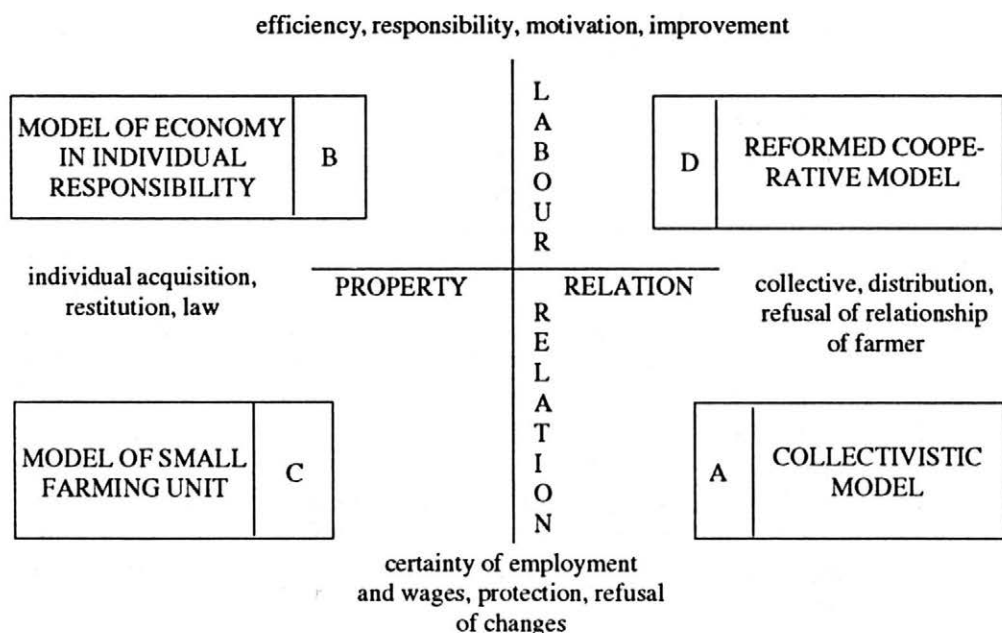
Imperativ konkurenceschopnosti v širokém evropském měřítku vyvolá tlak na snížení počtu pracovních sil, především těch ze skupiny „dělník-rolník“. Lze předpokládat pauperizaci širší vrstvy venkovského obyvatelstva, což může být silným destabilizačním faktorem a posilujícím prvkem politické opozice. Sociální tlak tohoto druhu může působit na pomalejší restrukturalizaci.

JAKÉ LZE OČEKÁVAT FORMY ZEMĚDĚLSKÉHO HOSPODAŘENÍ VE STŘEDNÍ EVROPE

V nejbližší době půjde většinou o udržení přechodných forem, které budou postupně přijímat signály trhu a výzvu integrovat se do Evropy. Není možno plošně předvídat a generalizovat přechod kolektivistického modelu k hospodářstvím s osobní odpovědností, která dnes výrazně převládají v Západní Evropě. Nelze vyloučit obnovení malých soukromých hospodářství, která však v dnešních podmínkách nemají šanci rychlého rozvoje (může platit nejvíce pro Polsko, kde vrstva soukromých rolníků tradičního typu nezanikla). Taková hospodářství však mohou plnit převážně funkci samozásobení. Zkušenosti z Polska, Maďarska a Slovenska dokonce ukazují, že „selské dědictví“ může být z ekonomického hlediska brzdou přijetí modelu moderního zemědělského podniku známého ze Západní Evropy. Pro zrod zemědělství „podnikového typu“ jsou historicky vytvořené podmínky především v západním Polsku, v bývalé ČSFR a v Maďarsku, a to jak geografické (scelené pozemky, koncentrace kultur a chovů), tak technické (sdružený strojový park a jeho zabezpečení) a sociální (mentalita zaměstnanců v zemědělství).

1. Základní rámec sociální organizace modelu zemědělské výroby – Basic frame of agricultural production model

Země bývalé ČSFR jsou považovány za nejvíce resistantní vůči signálům trhu. Tento moment spolu s tíživou finanční situací řady dnešních podniků a často projevovaná snaha o upevnění pozic „starého vedení“ jsou vzpomínány jako silné blokační prvky skutečné transformace zemědělství. Vrátime-li se do minulosti, můžeme československý (a zvláště český) model nazvat „striktní kolektivizací“ oproti maďarské „kompromisní“ a polské „neúspěšné kolektivizaci“. Toto dědictví přináší více problémů při znovunastolování vlastnických vztahů. Z hlediska sociální organizace československého modelu označme za základní následující rysy:

- Československé zemědělství bylo nejvíce poznamenáno kolektivizací a kolektivní organizace práce je v jeho systému hluboce zakořeněna (zcela socializované zemědělství).
- Ve státních i družstevních podnicích bylo typické neautonomní centralistické řízení, ale více autonomie přece jen nalézáme v družstvech. Tato skutečnost se však nedotkla řadových pracovníků, kteří v tomto ohledu neshledávali rozdíl mezi státním a družstevním podnikem.
- Situace zemědělských podniků se vyznačovala přezaměstnaností a nízkým využitím pracovní síly.
- Jednání podniků bylo tlačeno k porušování ekonomických zákonů, k agromickým a ekologickým chybám, k nelogickému rozložení výroby, k neodpovídajícím výrobním cenám a cenám potravin.
- V chování zemědělských výrobců se projevovala „ekonomie nabídky“, ne „ekonomie poptávky“.
- U družstev se přece jen projevil jakýsi odkaz bývalé rolnické kultury, a to i v lepších výsledcích hospodaření.
- 9,1 % zemědělců znamená, že ve venkovské ekonomice netvoří zemědělství výraznou převahu a nemá v ní tak důležité postavení jako v Maďarsku a zejména v Polsku.
- Zároveň to znamená, že zemědělci netvoří silnou politickou váhu, nemají výrazné zastoupení v parlamentu.
- Rolnictvo jako sociální vrstva a síť sociálních vztahů odpovídající rolnické kultuře byly rozvráceny. Dnes převažující generace zemědělských pracovníků (30-50 let) již byla vychována v podmínkách kolektivního zemědělského hospodaření.
- Velkým handicapem pro nastolení vrstvy rolnictva je po léta uplatňovaný voluntarismus v zemědělské a venkovské politice.

Československé zemědělství dosáhlo vysokého stupně mechanizace, disponuje důležitým a rozličným strojovým parkem a kvalifikovanou, relativně mladou pracovní silou. Strojový park je však zastaralý, zrovna tak jako technologie výroby. Vysoká spotřeba umělých hnojiv a jejich koncentrace se nepříznivě projevila ve

znečištění vod a půdy. Nízkou produktivitu práce lze také připočítat na vrub nedostatečné motivace, odpoutání od půdy a od hospodaření. Uplatňovaná dělba práce podpořila její výraznou segmentaci a specializaci. Mladá generace zemědělských pracovníků je málo iniciativní a motivovaná, přestože si cení sociálních výhod a relativně dobrých podmínek práce ve velkých zemědělských podnicích. Tyto výhody a slušné pracovní podmínky jsou hlavním faktorem inklinace ke kolektivním formám práce. Argumentem pro jejich zachování je i postavení zemědělských podniků v síti venkovských sociálních vztahů, v níž se staly významnou hospodářskou, občanskou, politickou a sociokulturní buňkou.

O privátním sektoru zemědělského hospodaření se dá bez přehánění říci, že odumřel. Vrstva soukromých hospodářů byla před počátkem transformace tvořena často lidmi, kteří dokázali za každou cenu vzdorovat existujícím společenským podmínkám. Mnohem více než u polských rolníků o nich platí, že jejich adaptace byla možná pouze za cenu velmi zvláštního chování, podporovaného nejednou zvláštními povahovými rysy. Velmi často tito hospodáři postrádají následníky. Jejich „půdní, výrobní, ekonomická strategie“ jsou značně deformované uplynulým vývojem.

Díky historickým zkušenostem a dnešním tíživým podmínkám se většina vlastníků půdy uchyluje k „vyčkávacím postojům“, a pokud hospodaří, tak převážně v rozsahu samozásobitelské aktivity.

Výsledky průběhu **transformace družstev** svědčí také o vyčkávání, o odsunu skutečného rozhodnutí na pozdější dobu. V takovém chování družstev se neprojevuje jen obezřetnost a moudrost (oproti radikalismu), ale také nechuť ke změnám, které by obsahovaly přebírání osobní odpovědnosti. Těžko říci, která z těchto dvou odlišných poloh jednání družstev se v dosavadních výsledcích transformace projevuje více. Dá se předpokládat, že se spíš jedná o nedostatek orientace na budoucnost a o nedostatek iniciativy než o moudré jednání. I takové chování je součástí již zmíněné inerce struktur.

Privatizaci státních statků provází mnoho těžko řešitelných, někdy až kuriózních problémů. Oproti původnímu předpokladu není privatizace státních statků větším problémem než transformace zemědělských družstev. Je však výrazně zpomalená. Zatím není přesný přehled o tom, v jakých proporcích se státní statky přeměňují na jiné strukturální formy. Jisté signály naznačují, že realita nutí více přemýšlet o budoucnosti, činit zásadnější rozhodnutí a chovat se iniciativněji, přestože se takové jednání týká pouze malé části zaměstnanců státních statků.

ZÁVĚR - PROJEKT BUDOUCNOSTI

Náš největší problém a riziko - strukturální inerce - je řešitelná privatizací a demonopolizací. Nespočívá to tolik v rozpadu na menší, pružnější a přehlednější celky, ale více ve vzniku nových podniků, v aktivní privatizaci kapitálu a v proni-

kání zahraničního kapitálu. Je zřejmé, že přeměna struktur je dosud na nízkém stupni. Francouzští odborníci se domnívají, že uplatňování liberálního přístupu „laissez faire“ nemá v Evropě konce dvacátého století šanci prorazit. Spíše upřednostňují moderní státní intervencionismus ke hledání nových cest a strategií, podněcujících dynamické uvedení kapitálu do chodu, jeho postupné osvojení nejschopnějšími vlastníky. To je však potřebné provádět na bázi aktivní hospodářské politiky a dobře regulovanou státní podporou. Projevilo se již několikrát, že důsledkem nezasahování státu je nedostatečné vyloučení dosud centralistického způsobu řízení v oblasti vstupů a výstupů. V zájmu objektivity je potřebné také dodat, že „nešikovná“ státní intervence může proces restrukturalizace zdržovat.

Program privatizace se z více důvodů vyvíjí pomalu. Jde o příliš velký zlom a minulý vývoj nenasvědčuje tomu, že by bylo možné předpokládat relativně rychlé nastolení středního a malého zemědělského stavu. Také lze asi očekávat rozvinutí již existujícího sociálního konfliktu mezi vlastníky půdy a pracovníky (bez půdy). Zatímco pro vlastníky je typické očekávání rychlého zisku, pracovníci jsou zainteresováni na mzdě a jsou zbaveni kontroly nad výrobními prostředky.

Veřejné mínění se nestaví proti rodinným hospodářstvím. Podmínky pro jejich znovunastolení jsou však po všech stránkách posuzovány jako velmi nepříznivé. Nezřídka se předpokládá, že vznik rodinných hospodářství bude doprovázen ekonomickým donucením. Přetrvává povědomí o tom, že „jako kolektivizace byla násilná, bude tomu tak i při dekolaktivizaci“ (pozn. aut.: není míněno fyzické násilí, ale uplatnění politického voluntarismu).

Privatizace bývá stále ještě směřována s návratem k rodinným hospodářstvím tradičního typu. Pracovníci ve formách kolektivního hospodaření (nevlastníci) se cítí být ohroženi ztrátou jistoty a podmínek práce, dobré životní úrovně a dosaženého sociálního prestiže (sociálního statusu).

Přemýšlejí-li zemědělci o své budoucnosti, uvědomují si otázky organizačních forem zemědělského hospodaření (ve spojení s vlastnickými vztahy) a motivačních faktorů práce. Neuvedomují si však dostatečně širší souvislosti zapojení zemědělství ve výrobní vertikále potravin a zapojení našeho zemědělství do evropského zemědělského systému. Potom vznikají nepodložené domněnky o síle našeho velkovýrobního zemědělství, která může být buď jenom teoretická, anebo se může prosadit spíše v dlouhodobém termínu.

Úroveň konkurenceschopnosti středoevropských zemědělců na evropském a světovém trhu závisí na probíhající restrukturalizaci, která je dále ekonomicky, sociálně a politicky determinována. Jako odpověď obávajícím se francouzským zemědělcům může posloužit úvaha počítající s časovou dimenzí. Vzhledem k depresivním efektům privatizace zemědělské výroby nelze počítat s tím, že by v krátkodobém termínu mohla ve středoevropských zemích stoupnout kvalitní zemědělská produkce. Ve střednědobém termínu nutno uvažovat o závislosti kapacity produkce na postupu postkolektivistické restrukturalizace a na volbě strategie

zemědělské politiky pod tlakem střetu politických zájmů. V dlouhodobém výhledu se nedá vyloučit skutečná konkurenceschopnost zemědělství středoevropských zemí na evropském trhu. Její dosažení je jistě podmíněno úspěchem restrukturalizace a nalezením vnímavějšího produktivního modelu zemědělství než je západoevropský, založený na rodinných hospodářstvích. Při hledání výhodných ekonomických parametrů takového modelu však nebudou již moci být opomenuty další parametry - ekologické a sociální - stále více se prosazující. Pak by i mohlo dojít k rivalitní konfrontaci mezi dvěma zemědělskými modely, které mohou být postaveny na jiných logikách.

L i t e r a t u r a

- COULOMB, P.: *Lé Le Développement Agricole Français*, Paris 1992.
- LAMARCHE, H.: *L' Agriculture Familiale, I- Une Réalité Polymorphe (Comparaison Internationale)*, Paris 1992.
- LAMARCHE, H.: *Essai pour une Analyse des Exploitations Familiales Agricoles: Lieux de Blocage, Points de Rupture (Comparaison Internationale)*, Paris 1990.
- MAUREL, M.-C.: *Les Décollectivisations en Europe Centrale*, Montpellier 1992.
- MAUREL, M.-C.: *Des agricultures est-européennes peu compétitives*. In: *Le Continent Retrouvé*, Paris 1992.
- POULIQUEN, A.: *La Transition au Marché dans le Secteur Agro- alimentaire Tchécoslovaque à la mi-1991*, Montpellier 1991.
- Deux fonctions pour l'agriculture (Rapport agricole du XIe Plan). In: *La France agricole*, le 19 février 1993.

Došlo dne 13. 4. 1993

HUDEČKOVÁ H., University of Agriculture, Praha

How are we perceived by the French agricultural public

Zeměd. Ekon., 39, 1993, No. 6, s. 447-460. -1 figs, refs. 7, summaries in cz, en

The article presents an analysis of the Middle-European countries (especially of the Czech Republic) situation in the period of privatization, restructuralization and entering of the European agrarian market. The sociological point of view was chosen respecting the historical connections. The authoress issues from her own research work, from the

international comparative research (co-ordinated by France), into which her work is interrelated and from the study of French scientific literature and periodicals.

In the first part of the article, she calls attention to the new orientation of the European agricultural policy, which should necessarily be respected also by the Czech agriculture, if it is to reach the West-European standards. An attention is given to the international context, in the frame of which the „opening of Europe for the East“ plays a remarkable role and which is reflected in the feeling of a threat towards their own future by the French farmers.

Therefore, authoress analyzes the problem of the agricultural production models restructuralization in the Middle Europe in the second part of the article. The economical, political and social factors influencing both the political choice of restructuralization strategy and its slow and impediment-full process take part in the solution of this structural transformation.

Further on, an answer to the question about the future possible forms of the social organization, which is going to replace the collective ways of agricultural production in the Middle-European countries, is looked for. This sociological topic is solved by two basic dimensions of social relationships in production process (the ownership and work relationship) which take on different forms according to the inclination towards collectivism or individualism, towards social protection or achievement orientation (see ill. No.1). Four models are described here as the ideal ones - collectivistic one, farm with individual responsibility, small farm and reformed co-operative model. These can take on different proportions in the particular countries, according to the historical context and the present political climate.

The following part is dedicated to the specifics of the Czechoslovak agricultural production model. It is called, in connection with the recent past, the „strict collectivization“ (compared to the Hungarian „compromise collectivization“ and the Polish „unsuccessful collectivization“). The non-autonomous, centralized control resulting in over-employment, low labour utilization, behaviour not corresponding to the logic of economics nor to the environment preservation and protection of the consumer, corresponded to the Czechoslovak model of agriculture. Czech farmers lack the so-called „farmers“ culture. They account for 9,1 % of the economically active population and form a weak political force. Peasantry as a social stratum is non-existent. The agricultural workers are relatively young and well qualified. The low labour productivity results from the low motivation and lack of the so-called rural values. Czech agriculture is highly mechanized and chemized, but has to its dispose an obsolete technics and technologies.

Giving a concise orientation about the present stage of the transformation of the private, co-operative and state branch of the Czech agriculture, the authoress comes to the conclusion regarding the project of the future. That depends on the progress of privatization, demonopolization and restructuralization as well as on the attitude of state towards the agrarian problem. The possibilities of stronger political and social conflicts are not excluded and the inadequate ability of thinking towards future is hinted at.

At the conclusion of the article the authoress supposes, that Czech agriculture will be in the short-time period under the depressive impact of privatization. In the medium-time period, the quickness of restructuralization and choice of the agricultural policy strategies will play the decisive role. In the long-time period, the competitiveness of Czech agriculture could be regarded in case the successful structural transformation goes together with solving of the ecological and social parameters of the agricultural production model.

rural sociology, agricultural policy, privatization, restructuralization, agriculture

Adresa autorky:

Mgr. Helena H u d e č k o v á , CSc., katedra humanitních věd, oddělení sociologie venkova a zemědělství, Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 - Suchbát, tel. 338 2311

ADAPTÁCIA POĽNOHOSPODÁRSKEHO OBYVATEĽSTVA NA ZMENY SVOJHO SOCIÁLNO-EKONOMICKÉHO POSTAVENIA

BUCHTA S., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava

Adaptácia poľnohospodárskeho obyvateľstva na zmeny svojho sociálno-ekonomického postavenia

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 6, s. 461-473. - 2 tab., res. slov., angl.

Príspevok sa zaoberá adaptáciou poľnohospodárskeho obyvateľstva na zmeny svojho sociálno-ekonomického postavenia v súvislosti s transformačnými procesmi v poľnohospodárskej prvovýrobe. Zmeny v podnikoch po roku 1989 hodnotili pracovníci poľnohospodárskych podnikov skôr negatívne a so značnými obavami nad vývojom tohoto odvetvia. Väčšina pracovníkov poľnohospodárskych podnikov preferovala zamestnanecký pomer a odmietala prechod do rizík súkromného podnikania. Drvivá väčšina respondentov mala určitú formu rodinného hospodárstva a orientovala sa na vlastné potravinové samozásobenie. Výrazne sa prejavili i perspektívne výhľady na zvýšenie potravinového samozásobenia vidieckych domácností. Odpredaj vyrobených komodít bol zatiaľ malý a orientoval sa skôr na málopočetné domácnosti. I cez značný stupeň potravinového samozásobenia priemerné mesačné výdavky analyzovaných vidieckych domácností boli značne vysoké a tvorili najpodstatnejšiu časť rodinného rozpočtu. Stále sa zvyšujúci trend k potravinovej samozásobiteľnosti a hľadanie ďalších doplnkových príjmov z rodinného hospodárstva vyplýva nielen z konjunkturálnych nedostatkov v potravinovom trhu a neujasnenej stratégie ďalšieho vývoja poľnohospodárskej prvovýroby, ale aj s výrazného zníženia reálnych miezd poľnohospodárskeho obyvateľstva.

zmeny v poľnohospodárstve, pracovné príležitosti, rodinné hospodárstvo, potravinové samozásobenie vidieckych domácností, poľnohospodárske komodity, príjmy a výdavky vidieckych domácností, zmeny v spoločnosti

V októbri 1992 realizoval Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva sociologický výskum názorov poľnohospodárskeho obyvateľstva na prebiehajúce zmeny v poľnohospodárstve vrátane analýzy samozásobenia domácností poľnohospodárskych pracovníkov. Poľnohospodársku domácnosť definujeme tak, že jeden z manželov pracuje v poľnohospodárstve. Výskum sa realizoval v 11 okre-

soch Slovenskej republiky formou rozhovorov s 313 respondentmi. Výskum sa orientoval len na vidieckych občanov, ktorí pracovali v poľnohospodárstve.

ZMENY V PODNIKU

Názory pracovníkov poľnohospodárskych podnikov na zmeny v ich podniku ukázali, že naprostá väčšina pracovníkov (84,1 %) uviedla na prvé miesto vyznačených zmien „znižovanie počtu pracovníkov“. Tento faktor bol zo strany respondentov jednoznačne definovaný ako najvýraznejšia zmena, ku ktorej v ich podniku došlo. Takmer tri štvrtiny respondentov (74,4 %) uviedlo na druhom mieste zmenu vlastníckych vzťahov, i keď so značnými výhradami. Najvyšší podiel pracovníkov (62,6 %) manifestoval túto zmenu len ako čiastočnú. Na ďalších miestach v hodnotení zmien v poľnohospodárskych podnikoch uviedli respondenti „zmeny v riadení a organizácii práce“ (61,9 %), „znižovanie odmeny za prácu“ (40,3 %), „prevádzanie prevádzok do prenájmu“ (40,6 %) a na poslednom mieste sa umiestnili „zmeny vo výrobnom zameraní podniku“, kde nadpolovičná väčšina respondentov (52,1 %) uviedla, že v ich podniku k týmto zmenám nedošlo. Z tohoto rozloženia názorov môžeme usudzovať, že reštrukturalizácia výroby sa v poľnohospodárskych podnikoch presadzuje zatiaľ nedostatočne a zdĺhavo. Pracovníci poľnohospodárskych podnikov vidia súčasné zmeny v ich podniku predovšetkým v zjavnom znižovaní počtu pracovníkov a v zmenách vlastníckych vzťahov a naopak zmeny vo výrobnom zameraní podniku hodnotia ako faktor, ktorý sa v súčasnom období presadzuje s najnižšou intenzitou.

Súčasne mali respondenti posúdiť i to, ako sa ich osobne tieto zmeny dotýkali. Z desiatich faktorov bola polovica, tj. päť, jednoznačne negatívne formulovaná (napr. strata pracovného miesta, zhoršenie medziľudských vzťahov, nedisciplinovanosť a neporiadok) a päť faktorov malo skôr pozitívny resp. neutrálny hodnotiaci nádyh. V poradí postojov a hodnotenia respondentov sa tieto negatívne aspekty výrazne umiestnili na prvých miestach a pozitívne formulované faktory sa dostali do spodnej časti hodnotiacej hierarchie. Z toho vyplýva, že pracovníci poľnohospodárskych podnikov pociťovali zmeny, ktoré prebiehajú v ich podnikoch, jednoznačne negatívne.

SUBJEKTÍVNE PERSPEKTÍVY PRÁCE V POĽNOHOSPODÁRSKOM PODNIKU

Prevládajúce negatívne názory na zmeny v podnikovom mechanizme sa odrazili i v analogickej skepsi na hľadanie pracovných príležitostí v okolí. Na otázku „domnievate sa, že v prípade straty pracovného miesta v terajšom podniku nájdete v obci a pre Vás dostupnom okolí pracovnú príležitosť?“ sa rozložili odpovede nasledujúcim spôsobom:

Nadpolovičná väčšina (52,1 %) respondentov bola presvedčená o nemožnosti zamestnať sa v ich obci a v dostupnom okolí. Jedna pätina (22,4 %) uviedla, že by prácu síce našla, ale so značnými obtiažami a len 7,3 % respondentov bolo presvedčených o bezproblémovosti hľadania práce.

Poľnohospodárski pracovníci by najčastejšie riešili stratu svojho zamestnania tak, že by sa obrátili na príslušný úrad práce. V poľnohospodárskej populácii neprevláda aktívny prístup k hľadaniu zamestnania, ktorý spočíva v orientácii na vlastné schopnosti a usilí individuálne sa postarať o svoju pracovnú existenciu. Prevláda pasívna orientácia na úrad práce, tendencia hľadať prácu individuálne, napr. prechodom do podnikateľských aktivít, je menej výrazná a orientuje sa na určité typy pracovníkov (nepoľnohospodárske kvalifikované profesie, vysokoškolsky vzdelaní pracovníci a pod.). Zarážajúci je značný nezáujem o súkromné hospodárenie v poľnohospodárstve, ktoré sa v uvedenej hierarchii potencionálneho pracovného uplatnenie umiestnilo až na poslednom mieste. Preukázalo sa tu, že v prípade ďalšieho znižovania počtu pracovníkov poľnohospodárskych podnikov sa u poľnohospodárskeho obyvateľstva narazí na určité vnútorné bariéry ich ďalšieho náhradného zamestnania v danom regióne. Vzhľadom k tomu, že ide o menej kvalifikovanú silu, územne silne stabilizovanú a s prevládajúcim stereotypom „byť paternalisticky vedený“ a postrádajúci do určitej miery vnútornú mobilizáciu a v niektorých prípadoch i motiváciu hľadať si nové zamestnanie, môže dôjsť k výraznej kumulácii v nezamestnanosti tejto skupiny obyvateľstva.

Takmer tri štvrtiny respondentov (74,1 %) odpovedalo na otázku, či uvažujú o zmene pracovného miesta záporne, jedna pätina (20,8 %) uviedla, že okolnosti ich nútia o tom uvažovať a len 5,1 % respondentov chcelo zmeniť miesto. Naprotá väčšina pracovníkov poľnohospodárskych podnikov vyjadrila snahu, že chce v poľnohospodárstve ďalej pracovať. Ide celkom o vysokú mieru stabilizovanosti. Z pracovníkov, ktorí o zmene pracovného miesta uvažovali, naprotá väčšina uviedla ako dôvod tejto zmeny finančné dôvody (65,9 %), ďalej neistú budúcnosť podniku a pracovnú neistotu (13,6 %), rozpad, zrušenie pracoviska (11,4 %) a znižovanie počtu pracovných síl (4,5 %). Ide v podstate o dva základné faktory a to finančné dôvody a neistú pracovnú perspektívu v stávajúcom podniku.

Značná časť pracovníkov, ktorí uvažovali o zmene pracovného miesta, chcela ďalej pracovať v zamestnaneckom pomere v poľnohospodárstve, resp. nepoľnohospodárskom podniku, snaha súkromne podnikáť bola malá. Ochota súkromne hospodáriť v poľnohospodárstve bola u nich nevýznamná. Určitá časť týchto pracovníkov nevylučovala možnosť odchodu do dôchodku (i predčasného), resp. zostať v domácnosti. Ukázalo sa, že pracovníci v poľnohospodárstve postrádajú určité vnútorné pohánky k prechodu do individuálneho podnikania a hľadajú skôr sociálne istoty stáleho zamestnaneckého pomeru.

Takmer tri štvrtiny poľnohospodárskych pracovníkov (71,2 %) uviedli, že vlastní poľnohospodársku pôdu. Jedna štvrtina (24,6 %) respondentov malo pôdu v nájme, alebo ju zmluvne užívala. Tieto dve formy sa navzájom prelínali, takže môžeme konštatovať, že naprostá väčšina poľnohospodárskeho obyvateľstva mala buďto vo vlastníctve alebo v užívaní určitú poľnohospodársku pôdu.

Z rastlinných produktov respondenti najviac pestovali zeleninu (86 % domácností), zemiaky (81 %), ovocie (73,5 %), krmné plodiny (39,1 %), hrozno (27 %), seno, zelené kŕmenie (16,9 %) a obilie (10,2 %).

Preukázalo sa, že vidiecke obyvateľstvo, zamestnané v poľnohospodárstve, perspektívne predpokladalo nielen udržanie doterajšej výroby rastlinných produktov, ale jeho zvýšenie. Určité stagnačné trendy sa mierne prejavili u výroby vína, kde prevláda značná nadvýroba a znížený dopyt. U vidieckeho obyvateľstva sa prejavil značný nárast samozásobiteľských tendencií, najmä u poľnohospodárskych plodín, spojených so živočíšnou výrobou. Výroba živočíšnych produktov sa u poľnohospodárskeho obyvateľstva najviac koncentrovala na chov hydiny (65,8 % domácností), prasiat (61 %), králikov (37,7 %), hovädzieho dobytku (8,3 %), kôz (7,3 %) a oviec (6,1 %). S výnimkou chovu oviec, kde respondenti uvažovali o znížení (chov oviec je však silne regionálne diferencovaný), vo všetkých kategóriách živočíšnej produkcie prevládali respondenti, ktorí preferovali zvýšenie chovu nad jeho znížením.

Pri chove ošípaných sme analyzovali, ktoré domácnosti (resp. ako početné) sa najviac orientovali na výrobu bravčového mäsa; išlo predovšetkým o štvorčlenné (35,8 %) a päťčlenné domácnosti (25,7 %).

Najviac domácností sa orientovalo na chov jednej alebo dvoch ošípaných (83,9 % domácností, ktoré chovali ošípané). Chov ošípaných bol relatívne málo zastúpený v jeden a dvochčlenných domácnostiach. Keď pripustíme, že vidiecke obyvateľstvo sa v spotrebe mäsa jednoznačne orientuje na bravčové mäso a približná priemerná ročná spotreba na jedného vidieckeho obyvateľa pracujúceho v poľnohospodárstve je 70 kg na osobu (ide o aproximáciu, ktorá je značne nadhodnotená), potom 43,9 % domácností, ktoré chovali ošípané, túto hranicu presiahlo. Táto skupina vidieckeho obyvateľstva môže buďto určitú časť bravčového mäsa predať, alebo spotrebovať. Keď pripočítame k výrobe bravčového mäsa výrobu mäsa z hydiny, mäsa králičieho, potom by odpredaj určitej nadvýroby tejto komodity bol celkom logický. Druhá možnosť, ktorá pripúšťa len spotrebný variant, by svedčila o značne vysokej (a zdravotne neúnosnej) spotrebe živočíšnych výrobkov. Oba modelové typy sú potencionálne a medzi nimi môžu existovať určité rozdiely a nuancie.

Najsilnejšia tendencia zvýšenia živočíšnej produkcie sa prejavila v chove králikov, hydiny a hovädzieho dobytku. Samozásobiteľské tendencie v živočíšnych

produktov boli v krátkodobej perspektíve na vzostupe a niektoré skupiny vidieckeho obyvateľstva sa stávajú v určitých komoditách sebestačné.

RODINNÉ HOSPODÁRSTVO A SAMOZÁSOBENIE DOMÁCNOSTÍ POĽNOHOSPODÁRSKÝCH PRACOVNÍKOV

Respondentom bola položená otázka, aby odhadli „aký podiel potreby ich domácností (potravín i krmív) pokrývala v roku 1991 ich vlastná produkcia (vrátane naturálií) a aký podiel jednotlivých produktov nakupovali“. Najvyšší podiel vlastnej produkcie sa prejavil u obilia (57,2 % respondentov uviedlo, že sú 100% sebestačné), masti (46 % respondentov bolo 100% sebestačných), zemiakov (40,3 %), zeleniny (35,4 %), vajec (31,9 %) atď. Na druhej strane najnižší podiel vlastnej produkcie sa prejavil u hovädzieho, teľacieho a jahňacieho mäsa (až 93,3 % respondentov ho vôbec neprodukovalo) a u mlieka a mliečnych výrobkov (93 % respondentov tieto produkty nevyrábalo) - tab. I.

Prvá hodnota v tab. I znamená percento určitého podielu vlastnej produkcie, druhá hodnota je podiel absolútneho samozásobenia. To znamená, že 88,8 % respondentov produkovalo rôzne množstvo zeleniny (len 11,2 % pracovníkov

I. Poradie komodít podľa podielu vlastnej produkcie na celkovej spotrebe v domácnostiach respondentov – Commodity order according to the percentage of own production to the global consumption in the households of respondents

Komodity ¹	Podiel vlastnej produkcie ² %	Samozásobenie ³ %
1. Zelenina ⁴	88,8	35,0
2. Zemiaky ⁵	85,3	40,3
3. Ovocie ⁶	75,1	25,2
4. Obilie ⁷	73,5	57,2
5. Vajcia ⁸	70,0	31,9
6. Mäso hydinové ⁹	66,1	23,0
7. Mäso bravčové, údeniny ¹⁰	63,9	18,5
8. Mast ¹¹	62,9	46,0
9. Krmné produkty ¹²	41,9	25,6
10. Mäso králičie (ev. iné napr. nutrie) ¹³	35,1	27,5
11. Mlieko, mliečne výrobky ¹⁴	7,0	2,2
12. Mäso hovädzie, teľacie, jahňacie ¹⁵	6,7	2,6

¹ commodities, ² percentage of own production, ³ selfsupply, ⁴ vegetables, ⁵ potatoes, ⁶ fruit, ⁷ grain, ⁸ eggs, ⁹ poultry meat, ¹⁰ pork meat, sausages, ¹¹ lard, ¹² feed products, ¹³ rabbit meat (including any other meat, for example of nutrias etc.), ¹⁴ milk, milk products, ¹⁵ beef, veal, lamb and mutton

poľnohospodárskych podnikov vôbec nepestovalo zeleninu) a 35 %, t.j. viac ako jedna tretina respondentov uviedla, že v spotrebe zeleniny si v domácnosti vystačia z vlastnej produkcie a nie sú odkázaní na nákup. Na prvých miestach v podiele vlastnej produkcie sa jednoznačne umiestnili komodity rastlinnej produkcie (zelenina, zemiaky, ovocie, obilie). Zatiaľ, čo prvé tri komodity vyplývajú prevažne z vlastnej produkcie, u obilia je tento podiel jednoznačne založený na vysokom množstve podnikových naturálií.

Z výrobkov živočíšnej produkcie bol najvyšší podiel vlastnej produkcie u vajec, hydiny, bravčového mäsa a masti. U masti bol výrazne vysoký podiel sebestačnosti, pravdepodobne i vzhľadom k zníženej spotrebe v domácnosti a nárastu spotreby rastlinných olejov. Veľmi nízka sa ukázala produkcia mlieka a mliečnych výrobkov a hovädzieho, teľacieho a jahňacieho mäsa.

Súčasne sme sa respondentov pýtali „aký podiel jednotlivých druhov vypěstovanej produkcie spotrebovali v roku 1991 pre vlastnú rodinu a aký podiel predali“ - tab. II. Prvá hodnota v tab. II vyznačuje rôzny podiel spotreby vo vlastnej domácnosti, druhá hodnota potom podiel odpredaja. Napríklad 85,3 % respondentov spotrebovalo vypěstovanú zeleninu vo vlastnej domácnosti a z toho 7,3 % pracovníkov rôzne množstvo zeleniny predalo. Najvyšší podiel rodinnej spotreby vykazovali (podobne ako u produkcie domácností) rastlinné produkty (zelenina, zemiaky, ovocie), ovšem na ďalších miestach sa objavila relatívne vysoká miera spotreby živočíšnych produktov (vajcia, masť, bravčové a hydínové mäso). Poradie spotreby naznačených komodít sa samozrejme nezhoduje s pora-

II. Poradie komodít podľa podielu spotreby vlastnej produkcie v domácnostiach respondentov – Commodity order according to the percentage of own production consumption in the households of respondents

Komodita ¹	Podiel v %	
	vlastnej spotreby ²	odpredaja ³
1. Zelenina ⁴	85,3	7,3
2. Zemiaky ⁵	83,1	5,8
3. Ovocie ⁶	75,4	5,1
4. Vajcia ⁸	63,2	6,2
5. Masť ¹¹	59,7	2,8
6. Bravčové mäso ¹⁰	59,3	4,1
7. Hydínové mäso, králičie ev. iné mäso ⁹	59,4	3,2
8. Obylie ⁶	55,0	4,8
9. Krmné plodiny ¹²	39,9	2,2
10. Víno ¹⁶	27,5	9,9
11. Mlieko, mliečne výrobky ¹⁴	10,9	0,7
12. Hovädzie, teľacie, jahňacie mäso ¹⁵	4,9	1,2

¹commodities, ²percentage of own consumption, ³percentage of sales, for 4 - 15 see Tab. I, ¹⁶wine

dím podľa odpredaja. Na prvom mieste v odpredaji sa dostalo víno (9,9 %), ďalej zelenina (7,3 %), vajcia (6,2 %), zemiaky (5,8 %), ovocia (5,1 %) atď.

V štruktúre hospodárenia domácnosti poľnohospodárskeho obyvateľstva naprosto jednoznačne prevládali samozásobiteľské spotrebné tendencie, odpredaj výrobkov z rodinného hospodárstva bol zatiaľ malý. To potvrdil i ten fakt, že naprostá väčšina respondentov (80,8 %) odpovedala, že v roku 1992 v porovnaní s minulým rokom svoju poľnohospodársku produkciu nechcela predávať. Len 14,4 % respondentov uviedlo, že podiel ich produkcie na predaj bude asi rovnaký, 3 % chce predávať viac a len 1,7 % menej.

Z uvedeného je nielen vidieť určitá značne vysoká neochota predávať svoju poľnohospodársku produkciu, ale na druhej strane i veľmi nízky stupeň ochoty zníženia predaja produktov rodinného hospodárstva.

PRÍJMOVÉ A VÝDAVKOVÉ HODNOTENIE VLASTNEJ DOMÁCNOSTI

Respondenti mali odhadnúť i výšku celkových výdavkov na svoje samozásobiteľské rodinné hospodárstvo za rok 1991. Nadpolovičná väčšina (58,5 %) pracovníkov, ktorí mali osobné hospodárstvo, do neho vložilo do 2 000 Kčs, 28,6 % respondentov uviedlo vklad cca 2 001 až 5 000 Kčs a 12,9 % vložilo do svojho osobného hospodárstva nad 5 000 Kčs. Domácnosti poľnohospodárskych pracovníkov väčšinou vložili do svojho osobného hospodárstva do 2 000 Kčs (bez ohľadu na počet členov domácností), s výnimkou najpočetnejších domácností (t.j. sedem a viacčlenné), kde nadpolovičná väčšina (55,5 %) respondentov z týchto domácností vložila do svojho osobného hospodárstva nad 5 000 Kčs (súčasne v týchto domácnostiach prevládali i nezaopatrené deti). Respondenti z najpočetnejších domácností vložili do svojho rodinného hospodárstva najviac finančných prostriedkov, ale predaj výrobkov z osobného hospodárstva sa u nich vôbec nevyskytoval. Najpočetnejšie domácnosti svoje domáce hospodárstvo využívali predovšetkým pre svoju rodinnú spotrebu, predaj zvyšných, nadbytočných poľnohospodárskych komodít bol u nich takmer minimálny.

Respondenti, ktorí získali najvyššie finančné čiastky predajom svojej poľnohospodárskej produkcie, boli väčšinou z štvorčlenných domácností s nezaopatrenými deťmi. Na individuálny odpredaj poľnohospodárskych produktov sa najviac orientovali jednoznačne respondenti z klasickej štvorčlennej domácnosti s dvomi nezaopatrenými deťmi. Pritom ale platí, že naprostá väčšina pracovníkov poľnohospodárskych podnikov sa neorientovala na individuálny odpredaj poľnohospodárskej produkcie zo svojho osobného hospodárstva. Táto situácia však vychádza z roku 1991. Vzhľadom k tomu, že analyzované perspektívne výhľady v samozásobiteľských aktivitách na rok 1993 boli relatívne vysoké, táto situácia sa môže značne zmeniť.

Viac ako jedna tretina (37,2 %) analyzovaných domácností respondentov uviedla, že priemerný čistý mesačný príjem všetkých členov ich domácnosti v sledovanom roku sa pohyboval v rozmedzí 5 001 - 7 000 Kčs. Išlo o príjem zo zamestnania (hlavného i vedľajšieho) a sociálnych dávok (dôchodky, prídavky na deti, podpory a pod.). Viac ako jedna pätina (22,3 %) domácností odhadla svoj čistý mesačný príjem na 7 001 - 9 000 Kčs a pod. Naprostá väčšina (60,8 %) domácností pracovníkov poľnohospodárskych podnikov vykázala mesačný príjem do 7 000 Kčs. Najvyššie príjmy domácností väčšinou vykazovali vysokoškolsky vzdelaní respondenti, pracovníci s štvor až päťčlenných domácností, ktoré už mali niektoré zaopatrené (zárobkovo činné) deti. Z manuálnych pracovníkov išlo skôr o kategórie profesií opravár, traktorista, vodič, kombajnista a z THP potom o pracovníkov, ktorí vykonávali vyššiu riadiacu prácu.

Respondenti mali odhadnúť i priemernú mesačnú výšku výdavkov svojich domácností na potraviny.

Takmer polovica domácností (46,6 %) respondentov uviedla, že vydáva priemerne mesačne za potraviny od 2 500 - 4 000 Kčs. Vzhľadom k tomu, že u tejto skupiny vidieckeho obyvateľstva existuje vysoký stupeň potravinárskeho samozásobiteľstva, ukázali sa tieto výdavky relatívne vysoké.

Najvyššie výdavky na potraviny sa prejavili u respondentov zo stredných vekových skupín z najpočetnejších domácností (napr. sedem a viacčlenná domácnosť podľa 50 % respondentov vydávala mesačne za potraviny priemerne vyše 5 000 Kčs), z domácností vysokoškolsky vzdelaných respondentov (z nich potom vyšší riadiaci pracovníci) a z robotníckych profesií pracovníci, ktorí pracovali v ŽV.

I cez vysoký stupeň potravinového samozásobiteľstva sa ukázali priemerné mesačné výdavky za potraviny u niektorých vidieckych domácností (v ktorých pracuje aspoň 1 člen v poľnohospodárstve) relatívne vysoké. Ide o skupiny obyvateľstva, ktoré sa buďto nezaoberali aktivitami súvisiacimi s domácim hospodárstvom (napr. respondenti s vysokoškolským vzdelaním, ktorí bývali väčšinou vo viacbytných domoch, kde nemali vhodné predpoklady na tieto činnosti), alebo na druhej strane viacpočetné domácnosti, resp. domácnosti s nezaopatrenými deťmi a pod. Keď prihliadame k tomu, že 60,8 % všetkých analyzovaných domácností vykázalo čistý mesačný príjem do 7 000 Kčs a 46,6 % domácností vydalo za potraviny v priemere 2 500 až 4 000 Kčs, potom výdavky za potraviny tvoria v týchto domácnostiach podstatnú časť rodinného rozpočtu. V určitých prípadoch by sa pravdepodobne niektoré domácnosti, bez rodinného hospodárstva a niektorých ďalších naturálnych aktivít, ktoré sa nepremietajú do zjavných finančných tokov rodinného hospodárenia, dostali do značných ťažkostí. Vzhľadom k relácii platov a miezd v poľnohospodárstve a cenovej liberalizácii sa ukazuje stále sa zvyšujúci trend k potravinovej zásobiteľnosti naprosto logický a jednoznačný.

HODNOTENIE ZMIEN V SPOLOČNOSTI

Tak ako väčšina respondentov bola silne pracovne stabilizovaná, podobne i naprostá väčšina pracovníkov poľnohospodárskych podnikov bola územne stabilizovaná (94,2 % respondentov uviedlo, že chce v svojom bydlisku zostať). Respondenti, ktorí uvažovali o odsťahovaní, bývali väčšinou vo viachytových domoch vo väčších sídlach a ako dôvod zmeny bydliska najčastejšie uvádzali zlé platové podmienky a špatné bytové pomery.

Pracovníci poľnohospodárskych podnikov mali zhodnotiť i zmeny v spoločnosti po roku 1989. Z 13 oblastí spoločenského života, ktoré mali hodnotiť, v siedmich prípadoch sa prejavila prevaha negatívnych nad pozitívnymi postojmi a v šiestich oblastiach prevládali pozitívne postoje nad negatívnymi. Najpozitívnejšie bola hodnotená možnosť využívania daní v prospech obcí, v ktorých bývajú podnikatelia, ďalej postupné prevádzanie rozhodujúcich právomocí na samosprávy obcí, obnova náboženského života, možnosti pre súkromné podnikanie, väčšia možnosť vlastného uplatnenia, navrátenie majetku vlastníkom, atď. Tieto oblasti boli hodnotené prevážne pozitívne (tzn. že prevládali respondenti s pozitívnymi postojmi). Je zaujímavé, že na prvých dvoch miestach pozitívneho hodnotenia sa umiestnili oblasti verejného života obce, spojené so samosprávou. To, že si vidiecki občania všimli verejného života v ich obci a zaujímali k nemu určité vyhranené postoje, je symptómom záujmu o verejné dianie v ich obci.

Pracovníci poľnohospodárskych podnikov negatívne hodnotili tieto oblasti (poradie podľa intenzity negatívnych postojov):

- transformáciu poľnohospodárskych podnikov,
- vznik nových spoločenských organizácií,
- uvažovaná privatizácia zdravotníctva, školstva,
- zmeny v sociálnom poistení,
- zmeny v daňovom systéme,
- rozsah subvencií do poľnohospodárstva,
- existencia veľkého počtu politických strán.

Najviac negatívne respondenti hodnotili rozsah subvencií do poľnohospodárstva a existenciu veľkého počtu politických strán. Najvyššiu mieru neznalosti problematiky, ktorá sa prejavila manifestovaným postojom typu „neviem“ sa objavila u „uvažovaných zmien v sociálnom poistení“ a „daňovom systéme“, tzn. že o týchto oblastiach neboli ľudia dokonale informovaní, ale i tak k nim zaujímali prevážne negatívne postoje. Tie môžu vychádzať z neúplných, skreslených informácií, resp. zjavnej nechuti a averzii k týmto zmenám. Každopádne môžeme konštatovať, že u pracovníkov poľnohospodárskych podnikov i napriek tomu, že hodnotili niektoré zmeny v spoločnosti po roku 1989 pozitívne, prevládali skôr negatívne postoje a názory na tieto spoločenské zmeny.

Pracovníci poľnohospodárskych podnikov videli súčasné zmeny v poľnohospodárstve predovšetkým v znižovaní počtu pracovníkov a v zmenách vlastníckych vzťahov. Naopak značne kriticky hodnotili reštrukturalizačné zmeny, ktoré definovali ako nedostatočné. Súčasné zmeny v poľnohospodárstve sa podľa nich prejavili v zhoršovaní vertikálnych a horizontálnych medziľudských interakcií, v zvyšovaní obáv zo ztráty pracovného miesta, v prehľbovaní pracovnej nedisciplinovanosti a neporiadku na pracovisku, t.j. hodnotili ich prevážne negatívne.

Prevážna väčšina poľnohospodárov bola skeptická k možnosti hľadania náhradných pracovných príležitostí v ich obci a dostupnom okolí. Najčastejšie by riešili stratu svojho zamestnania prostredníctvom príslušného úradu práce. Naprotá väčšina poľnohospodárskych pracovníkov chcela v poľnohospodárstve ďalej pracovať v zamestnaneckom pomere. Táto sociálna skupina pracovníkov postrádala určité vnútorné sociálnopsychické sily k prechodu do podnikateľských aktivít, neboli ochotní znášať určitú mieru podnikateľského rizika a orientovali sa skôr na zdánlivo bezpečnú cestu sociálnych istôt stáleho zamestnanenckého pomeru. Vzhľadom k nedostatočným pracovným príležitostiam na vidieku, nižšej kvalifikačnej úrovni týchto pracovníkov a určitej istote vyplývajúcej z vlastnej produkčnej schopnosti ich domáceho hospodárstva sú tieto postoje poľnohospodárskej populácie celkom prirodzené a logické.

Naprotá väčšina poľnohospodárskeho obyvateľstva si zlepšuje svoju potravinovú spotrebu určitým osobným hospodárstvom. Vysoké rozšírenie osobného hospodárstva spočíva v ekonomických dôvodoch (zníženie výdavkov za potraviny, odpredaj zvyšných výrobkov, atď.) a v produkcii čerstvých a zdravých potravín. V rastlinnej i živočíšnej produkcii vo výhlade na rok 1993 prevládali názory, ktoré uvažovali o zvýšení výroby. Zvýšenie vlastných samozásobiteľských aktivít v krátkodobej perspektíve jedného roku bola v tejto sociálnej skupine obyvateľstva naprosto jednoznačná.

Najvyšší podiel vlastnej produkcie sa prejavil u obilia (nešlo o vlastnú produkciu, ale väčšinou o pridelené naturálie), masti, zemiakov, zeleniny a vajec. Naopak najnižší podiel vlastnej produkcie sa ukázal u hovädzieho, teľacieho a jahňacieho mäsa a u mlieka a mliečnych výrobkov. Najvyššiu mieru spotreby v domácnostiach poľnohospodárskych pracovníkov vykazovali rastlinné produkty (zelenina, zemiaky, ovocie), ale so súčasne vysokou spotrebou živočíšnych produktov (vajcia, masť, bravčové a hydinové mäso). V štruktúre rodinného hospodárstva poľnohospodárskeho obyvateľstva jednoznačne prevládajú samozásobiteľské tendencie, odpredaj vyrobených komodít je zatiaľ malý.

Výdavky za potraviny tvoria podstatnú časť rozpočtu analyzovaných domácností. Bez samozásobiteľských aktivít by tieto domácnosti celkom iste vydávali za potraviny ešte viac. Preto i výrazne manifestovaný trend k zvyšovaniu samozásobenia domácností poľnohospodárskych pracovníkov je naprosto logický

a s týmto sociálnym fenoménom musíme v prognózach vývoja potravinovej spotreby vidieckeho obyvateľstva stále počítať. Hranice, resp. bariéry týchto tendencií sú v makrospoločenskom priereze veľmi dynamické a flexibilné a preto tento spoločenský jav musí byť vždy analyzovaný, resp. prognózovaný v konkrétnych sociálnych a ekonomických podmienkach vývoja spoločnosti. Každá zmena situácie vyvolá zákonite ďalší fenomén - potrebu adresného a konkrétneho hľadania príčin týchto zmien. Následná analýza celkom logicky musí vyústiť do makroekonomických návrhov a riešení, ktoré by už preventívne mali zamedzovať vzniku spoločensky neakceptovateľným situáciám.

BUCHTA S., Economic Research Institute of Agriculture and Food Industry, Bratislava

Adaptation of the Agricultural Population to the Changes of Their Socio-economic Status

Zeměd. Ekon., 39, 1993, No. 6, s. 461-473. -2 tabs, summaries in sl, en

The present-day changes of agriculture, as regarded by the worker of agricultural enterprises, lay predominantly in lowering the numbers of workers and in the ownership changes. On the other side, the restructuring changes were strongly criticized by them as insufficient. The present changes of agriculture have manifested, according to their opinion, by deteriorating of the vertical and horizontal human interactions, growing fear of losing one's job, spreading of the labour indiscipline and disorder at the workplace, i.e. their opinion was mostly negative.

Most of the agricultural workers felt rather sceptical about the possibilities of finding a substitute employment in their village or in the nearby places. Most often, they would solve the loss of employment with the help of the Labour Office. The tendency of finding a new job through individual active solution, using one's own efforts and abilities, was inexpressive in the agricultural population. The interest regarding the private farming was minimal. The majority of agricultural workers wished to go on working as employees of agricultural enterprises. These attitudes of agricultural population are, considering the inadequate job opportunities in the country, lower qualification level of these workers

and certain securities issuing from the production capacity of their personal households, rather natural and logical.

The majority of the agricultural population improves their food consumption by the way of personal households. The reasons of widespreading of the personal households lay in the economics (lower food expenditures, sales of the surplus production etc.) and in the production of fresh and healthy food. Increasing of the self-supply activities during the short period of one year was markedly explicit in this social group. Nearly one half (43,9 %) of the households analyzed, which reared pigs, reached higher pork production per year and person (including children) than 70 kg. In these households, the meat production is either sold or consumed, the result being that a remarkable part of the population is oriented at a pork consumption level which is too high from the health point of view.

The highest percentage of self-supply is shown in grain (it were not exactly the grain of the own production but of the payment in kind), fats, potatoes, vegetables and fruit. The family household of agricultural population is explicitly dominated by the tendencies of selfsupply, the volume of product sales being rather small up to now.

The most often sold products are wine, vegetables, eggs, potatoes and fruit (see Tables No. I and II.).

About two thirds of agricultural workers' household reach the net monthly income up to 7 000 Kcs and about one half of the households analyzed spend for food a monthly average from 2 000 to 4 000 Kcs. Food expenditures form a substantial part of the analyzed households' budget. If not for the self-supply activities, the food expenditures of these households would be sure to reach even higher level. Therefore, this expressly manifested trend towards increasing self-supply of the agricultural households is quite logical and this social phenomenon has to be further counted with when forecasting the development of rural population food consumption. The most important role of the local boards, as seen by the respondents, lays above all in supporting of the new job opportunities, improvement of the civic and technical facilities of the community and preservation of the environment.

A new social phenomenon is entering the consciousness of rural population, which is the problem of unemployment and creating of the new job opportunities in the country.

The negative attitudes of the respondents usually outweighed the positive ones regarding the evaluation of the social changes after 1989. The most positively regarded one was the possibility of taxing the entrepreneurs according to their perpetual living places (the taxes flowing into the municipal budget), followed by the gradual transition of the decisive competencies to the local boards, renewing of the religious life, possibilities of private business etc. The great number of political parties, the amount of subsidies for agriculture and the changes of taxation and social security system were regarded as the most negative phenomena by the respondents.

The workers of agricultural enterprises were most disturbed by the price increase, growth of the living expenses and the possible loss of their jobs. The three factors mentioned reflected explicitly the present fears of the agricultural population.

agricultural changes, job opportunities, family household, food self-supply of rural households, agricultural commodities, income and expenditures of rural households, social changes

Adresa autora:

PhDr. Stanislav B u c h t a, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava, tel.: 07-214 020

Upozornění pro přispěvatele a čtenáře časopisu

ZEMĚDĚLKÁ EKONOMIKA

Pro lepší zpřístupnění výsledků našeho výzkumu zahraničí rozhodla redakční rada časopisu Zemědělská ekonomika uveřejňovat prioritní vědecké práce v anglickém jazyce. Práce musí být do redakce zaslána v angličtině (za jazykovou správnost odpovídá autor), bude obsahovat krátké anglické resumé a bude doplněna rozšířeným českým, resp. slovenským souhrnem.

Dále upozorňujeme autory i čtenáře, že příspěvky uveřejněné v češtině, resp. slovenštině budou obsahovat krátký český, resp. slovenský souhrn a rozšířený, podrobně zpracovaný anglický souhrn (s odkazy na tabulky a obrázky) v rozsahu ca dvou rukopisných stran. Zároveň budou uveřejňovány anglické ekvivalenty všech popisů tabulek a obrázků.

Redakční rada časopisu Zemědělská ekonomika otevírá možnost také zahraničním přispěvatelům publikovat v časopise Zemědělská ekonomika.

Doufáme, že se tato opatření setkají s příznivým ohlasem jak u autorů, tak i u čtenářů našeho časopisu.

Redakce časopisu

K PROBLEMATICE VÝBĚRU STRATEGIE V ŘÍZENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ ZEMĚDĚLSKÉHO PODNIKU

MACA E., Vysoká škola zemědělská, Brno

K problematice výběru strategie v řízení lidských zdrojů zemědělského podniku

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 6, s. 475-491. - 3 obr., 2 tab., lit. 12, res. čes., angl.

Předkládaná studie je orientována na návrh metodického postupu analýzy motivačních příčin a formulaci nosné strategie v řízení lidských zdrojů zemědělského podniku. Navržený metodický postup vycházející z koncepce kvantitativní akce v sociologickém výzkumu je založen na vymezení hypotézy, návrhu dotazníkového šetření, návrhu jeho kvantifikace, realizaci a vyhodnocení šetření a formulaci základní strategie. Za nosnou hypotézu je považována teorie tří stadií sociálního vývoje, v jejichž rámci je doporučována strategie v oblasti výběru systému odměňování a stylu vedení lidí. Metodický postup, který je aplikován na konkrétní podmínky vybraného zemědělského podniku, lze využít nejenom v rámci zemědělských, ale i ostatních podniků v agrokomplexu.

strategické řízení, lidské zdroje, motivační příčiny, analýza, metodický postup, participace, systém odměňování, styl vedení lidí, příklad aplikace

Za základní faktor podmiňující úspěšnost realizace strategických záměrů podniku v oblasti výroby, investic a ekonomiky je v současných nestabilních podmínkách podnikání nezbytné považovat zvýšení úrovně řízení lidských zdrojů podniku, které by zajistilo sjednocení zájmů pracovníků s cíli organizace. V rámci volby vhodné strategie se tedy jedná o výběr takového souboru vnějších podmínek (incentivů), které by aktivizovaly pracovníky podniku pro splnění jeho strategických cílů. Uvedená sféra, představující vzájemný vztah stimulace a motivace, je pak v současné době provázána celou řadou negativních jevů (především nivelezací odměňování a degradací kvalifikované, tvůrčí práce) a bude vyžadovat jak omezení centrální regulace, tak především změny v systému řízení lidských zdrojů jednotlivých podnikatelských subjektů, které je charakteristické nízkou mírou koncepčnosti.

Cíle předkládané studie, která je součástí série prací autora věnovaných problematice strategického řízení, jsou pak zaměřeny nejenom na návrh metodického postupu nezbytného pro výběr vhodného typu strategie, ale i na jeho praktickou aplikaci v konkrétních podmínkách vybraného zemědělského podniku.

LITERÁRNÍ PŘEHLED

Výběr a formulace strategické koncepce v řízení lidských zdrojů vychází v předkládané práci z psychologicko-sociálních teorií, orientovaných na poznání motivačních podnětů pracovníků, které jsou založeny na myšlence, že základním předpokladem úspěšného a efektivního řízení spolupracovníků je znalost jejich potřeb. Klasickým východiskem uvedených teorií je především práce Maslowa (1954), v jejímž rámci je člověk chápán jako psychologicko-sociální organismus, který se snaží uspokojit své potřeby v následujícím hierarchickém uspořádání:

1. Fyziologické potřeby.
2. Existenční jistota a bezpečnost.
3. Sociální potřeby.
4. Uznání kvalitativních vlastností osobnosti.
5. Potřeba seberealizace.

Maslowova koncepce je pak základem pro koncipování a praktické ověření řady dalších teorií, které výrazně determinují výběr vhodné strategie v řízení lidských zdrojů. Z jejich širokého spektra uvádíme především následující východiska:

- Alderferovu (1972) teorii „tří motivačních faktorů“ (teorie ERG), jejíž podstata je založena na vymezení tří základních kategorií lidských potřeb:

E – Existence - zajištění existence,

R – Relatedness - zajištění sociálních vztahů k pracovnímu okolí,

G – Growth - rozvoj (profesní, kvalifikační) a jeho další zajištění.

Ve vazbě na Maslowovu koncepci autor předpokládá, že potřeby nižšího řádu (E, R) vždy předcházejí potřebám vyššího řádu (R, G).

- McClellandovu (1961) teorii „potřeby dosáhnout úspěchu“, která se vztahuje k pracovníkům manažerských profesí a vychází z předpokladu, že podnik může pracovníkům poskytovat tři základní, hierarchicky uspořádané úrovně motivace:

1. Potřebu sounáležitosti, která je vyjádřením potřeby zaměstnanců mít vysokou úroveň pracovního prostředí (hygienické podmínky, partnerské a kooperativní vztahy).
2. Potřebu prosadit se a mít vliv na ostatní, která je charakteristická pro pracovníky s dominantními rysy osobnosti.

3. Potřebu úspěšného uplatnění, která je spojována především se skupinou pracovníků, jejichž práce má tvůrčí charakter.

S uvedenými hierarchickými koncepcemi pak v našich podmínkách koresponduje především pojetí B u r i a n a (1990), který za základní kritérium problematiky motivačních příčin považuje řešení otázky vztahu k práci, jejího základního motivu a ohodnocení. Autorova koncepce pak vychází z hypotézy následujících studií sociálního vývoje:

1. Orientace na dosažení racionálního životního minima.
2. Orientace na získání maxima materiálních objektů.
3. Orientace na přitažlivý životní styl.

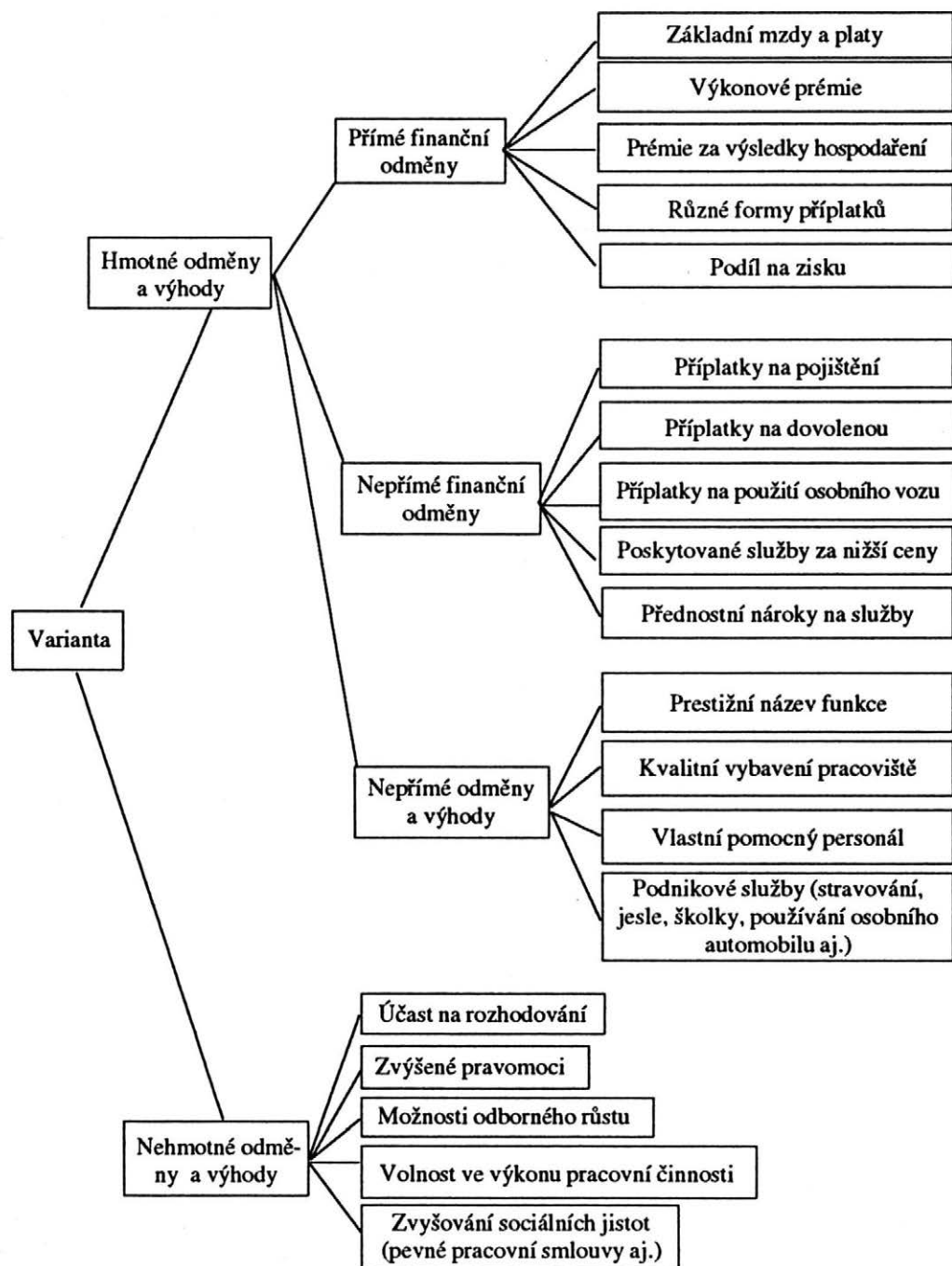
Za základní faktory, které determinují úroveň potřeb, jsou pak ve výše uváděných koncepcích považovány především:

- stupeň odbornosti a vzdělání pracovníků (v převážné většině případů dochází při jejich zvyšování k preferování vyšších stupňů hierarchické škály);
- vnější, sociálně ekonomické podmínky (vždy je nezbytné uvažovat s nebezpečím retardačních tendencí a působením vnější nestability - nezaměstnanost, pokles životní úrovně aj. a naopak, s jejich růstem ve stabilních sociálně-ekonomických podmínkách);
- sociální zkušenosti pracovníků (v preferencích se vždy výrazně odráží sociální zkušenosti a výchozí sociální postavení).

Uvedené motivační teorie jsou pak v pojetí H i g g i n s e a V i n c z e h o (1989) základem pro tvorbu participačních systémů řízení a odměňování pracovníků, jako nosného faktoru limitujícího úspěšnou implementaci strategických cílů podniku. Participační systémy, které mají základ v teorii X a Y publikované M c G r e g o r e m (1960) a v objektivní potřebě zvyšování míry decentralizovaného řízení lidí a jsou založeny na řešení následujících problémových okruhů:

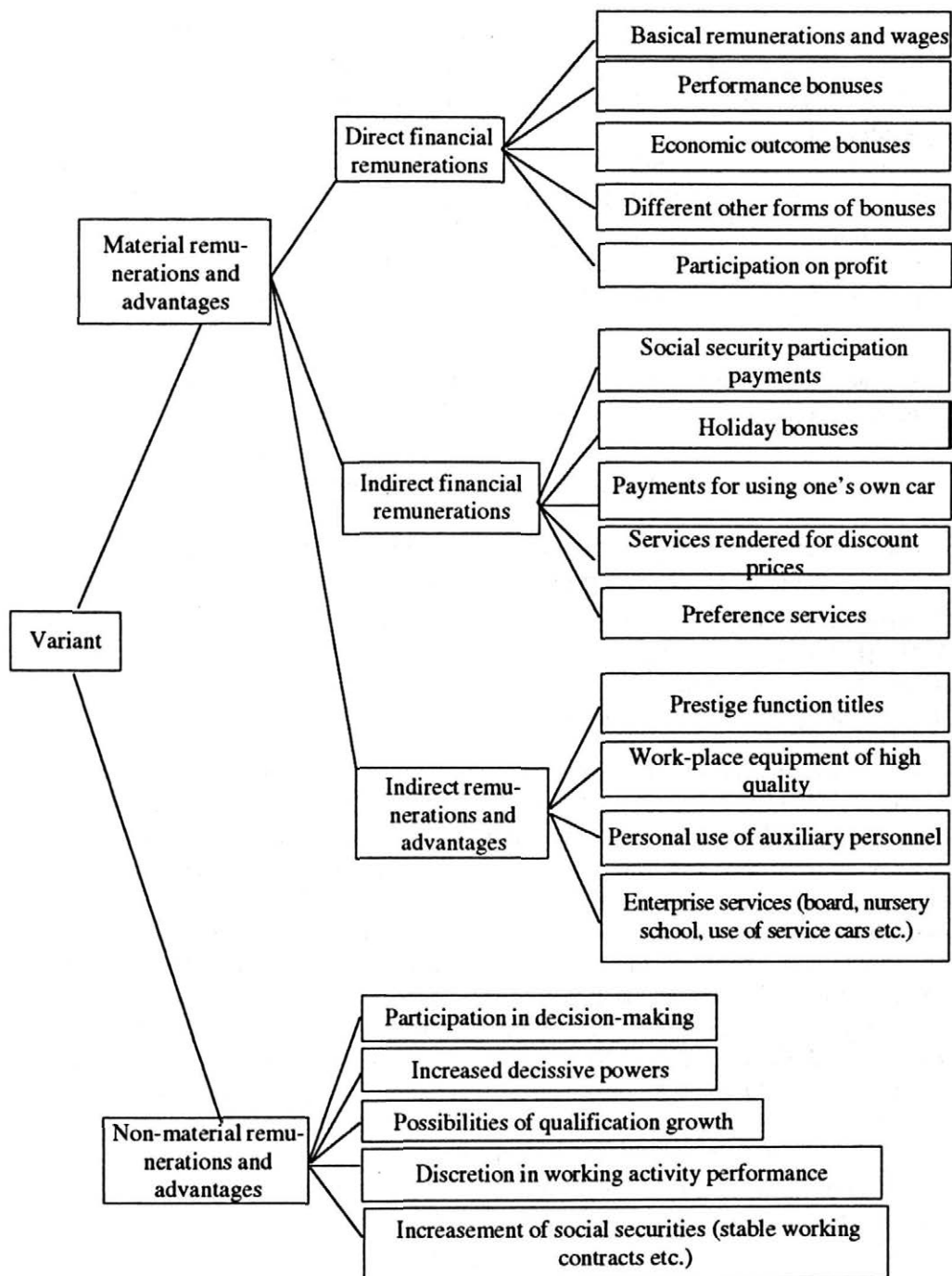
- volbě systému odměňování (systém podílení se na dosažených úspěších a neúspěších podniku),
- volbě stylu vedení lidí (systém podílení se na rozhodování v podniku).

První z výše uvedených zájmových oblastí vychází z prací, které publikovali N a k o n e č n ý (1992) a v podmínkách současného agrokomplexu M a c a (1991) a M a c a a J u l í n k o v á (1991). Náornou představu o variantách odměňování v podnikatelské činnosti v pojetí uvedených autorů poskytuje obr. 1. V rámci stylu vedení lidí a interně probíhajících rozhodovacích procesů pak lze v návaznosti na koncepcce P e a r c e a R o b i n s o n a (1988) rozlišit následující styl rozhodování:

1. Varianty odměňování v podnikatelské činnosti

Pramen: M a c a, E.: Podnikový management. Brno, VŠZ 1991, s. 196.

I. Remuneration variants in business activity

Source: M a c a, E.: Enterprise management Bmo, VŠZ 1991, 196 pp.

- autokratický styl, tj. styl bez spoluúčasti dalších spolupracovníků (vedoucí pracovník sám rozhoduje a využívá vlastních dostupných informací);
- autokratický styl s účastí spolupracovníků na zajištění potřebných informací (podkladů);
- konzultativní styl s výběrovou účastí některých spolupracovníků (vedoucí pracovník více či méně využívá jednotlivců pro přípravu rozhodnutí);
- konzultativní styl s využitím skupiny spolupracovníků, kteří realizují návrh řešení, ale vlastní rozhodnutí je ponecháno na řídicím pracovníkovi;
- participační styl s využitím skupiny spolupracovníků, které vedoucí pracovník neformálně koordinuje a řídí.

V práci aplikované metodické postupy pak vycházejí především z prací, které publikoval P e r g l e r a kol. (1969) a R e i s e n a u e r (1965).

NÁVRH METODICKÉHO POSTUPU

Navrhovaný metodický postup výběru strategie řízení lidských zdrojů zemědělského podniku lze vymezit prostřednictvím následujících sekvenčních etap:

1. Stanovení základní hypotézy motivačních příčin.
2. Návrh dotazníkové šetření.
3. Návrh kvantifikace dotazníkového šetření.
4. Realizace a vyhodnocení dotazníkového šetření a formulace strategie.

Při stanovení základní hypotézy motivačních příčin vycházíme z koncepce tří stadií sociálního vývoje (B u r i a n 1990). První je chápáno jako stav orientace na dosažení racionálního životního minima, ve kterém má člověk relativně velmi úzce vymezen okruh potřeb a převažuje u něj zaměření na materiální objekty (konzum potravin, nápojů, udržení úrovně bydlení, odívání aj.). Druhé lze definovat jako stadium orientace na maximum materiálních objektů, resp. na dosažení co nejvyššího životního standardu. Uvedené stadium nutí jednotlivce dosahovat maximálního výdělku, jehož prostřednictvím si může koupit všechny předměty nacházející se v oblasti jeho působení. Optimální stimulací k pracovní činnosti je pak vysoká úroveň mzdy. Konečně třetí stadium zvolené koncepce vychází z orientace na přitažlivý životní styl, tedy „de facto“ na přerůstání potřeby člověka z „mít“ na „mít se“, tj. kulturně využívat dosažených materiálních předpokladů pro společensky žádoucí životní styl. Stimulace uváděné society je složitá, neboť životní styl si nelze pořídit výhradně za peníze. Dané stadium vytváří potřebu kulturní práce s vysokou úrovní mezilidských vztahů, organizace a řízení podniku. Vlastní pracovní činnost se nestává pouhým prostředkem k dosažení maximálního výdělku, ale vnitřní potřebou a seberealizací člověka.

Analýzu stadií sociálního vývoje jako další etapu navrženého metodického postupu je možné realizovat prostřednictvím následujícího systému dotazů a dobrovolného anketního šetření ve výběrovém souboru pracovníků podniku:

1. V rámci svého pracovního zařazení uvažuji následujícím způsobem:
 - a) mít klidnou a nenáročnou práci,
 - b) mít práci s vysokým výdělkem,
 - c) mít zajímavou práci v kulturním pracovním prostředí.
2. V rámci řízení mé pracovní činnosti mi vyhovuje:
 - a) přímé řízení nadřízenými,
 - b) konzultování pracovní činnosti s nadřízenými,
 - c) volnost při výkonu pracovní činnosti.
3. V rámci své pracovní činnosti považuji za významné:
 - a) nemuset si zvyšovat kvalifikaci,
 - b) zvyšovat si kvalifikaci s projevem ve finančním ohodnocení,
 - c) zvyšovat si kvalifikaci i bez finančního ohodnocení.
4. V rámci pracovní činnosti chci pracovat především v kolektivu:
 - a) bez vysokých nároků na pracovní ohodnocení,
 - b) s maximální úrovní výdělku,
 - c) s vysokou úrovní mezilidských vztahů.
5. V rámci rodinného života považuji za základní:
 - a) mít klidné zázemí,
 - b) materiální zabezpečení rodiny,
 - c) rozvíjení společné a kulturní činnosti rodiny.
6. V rámci své pracovní činnosti považuji za významné:
 - a) poskytování sociálních služeb,
 - b) účast na rozhodování a zvýšení pravomoci.
 - c) mít práci s možností seberealizace.
7. Mé úvahy směřují k následujícím cílům:
 - a) spokojit se s průměrným životním minimem,
 - b) dosáhnout vysoké životní úrovně,
 - c) moci realizovat své zájmy.
8. V mezilidských vztazích považuji za významné:
 - a) nebýt vázán na mnoho přátel,
 - b) mít přátele, s nimiž si mohu poskytovat i vzájemné materiální výhody,
 - c) mít přátele k rozvíjení pracovních a zájmových aktivit.

Každé z variant (a, b, c) je pak možné přiřadit respondenty skóre podle stupně závažnosti prostřednictvím následující bodovací stupnice:

Bodové ohodnocení	Stupeň závažnosti
1	velmi nízký
2	nízký
3	význačný
4	vysoký

Konstrukce otázek je současně zaměřena tak, aby variantě (a) odpovídalo první, (b) druhé a (c) třetí stadium sociálního vývoje. Kritériem přiřazování respondentů do jednotlivých stadií je pak maximální hodnota skóre. Ve všech případech, kdy odchylky maximálního a předcházejícího skóre dosáhly hodnoty 5 a nižší, uvažujeme o přechodných stadiích, a to od prvního ke druhému a od druhého ke třetímu.

Vedle analytického třídění jako základní metody zpracování a vyhodnocování statistických dat (výběrový soubor pracovníků je nezbytné diferencovat minimálně podle pohlaví, věku, charakteru práce a stupně řízení) je v zájmu exaktnosti výběru typu strategie řízení lidských zdrojů podniku třeba využít i vhodného matematicko-statistického aparátu a to χ^2 – testu (zjišťování statistické průkaznosti mezi rozložením četností stadií sociálního vývoje v rámci jednotlivých třídících znaků) a Kolmogorova-Smirnovova testu pro dva výběry (zjišťování statistické průkaznosti mezi rozložením četností stadií sociálního vývoje mezi třídícími znaky).

Na základě realizované analýzy je v poslední etapě rozhodovací činnosti nezbytné vymezit základní strategii řízení lidských zdrojů, diferencovaně podle jednotlivých třídících znaků, a to prostřednictvím:

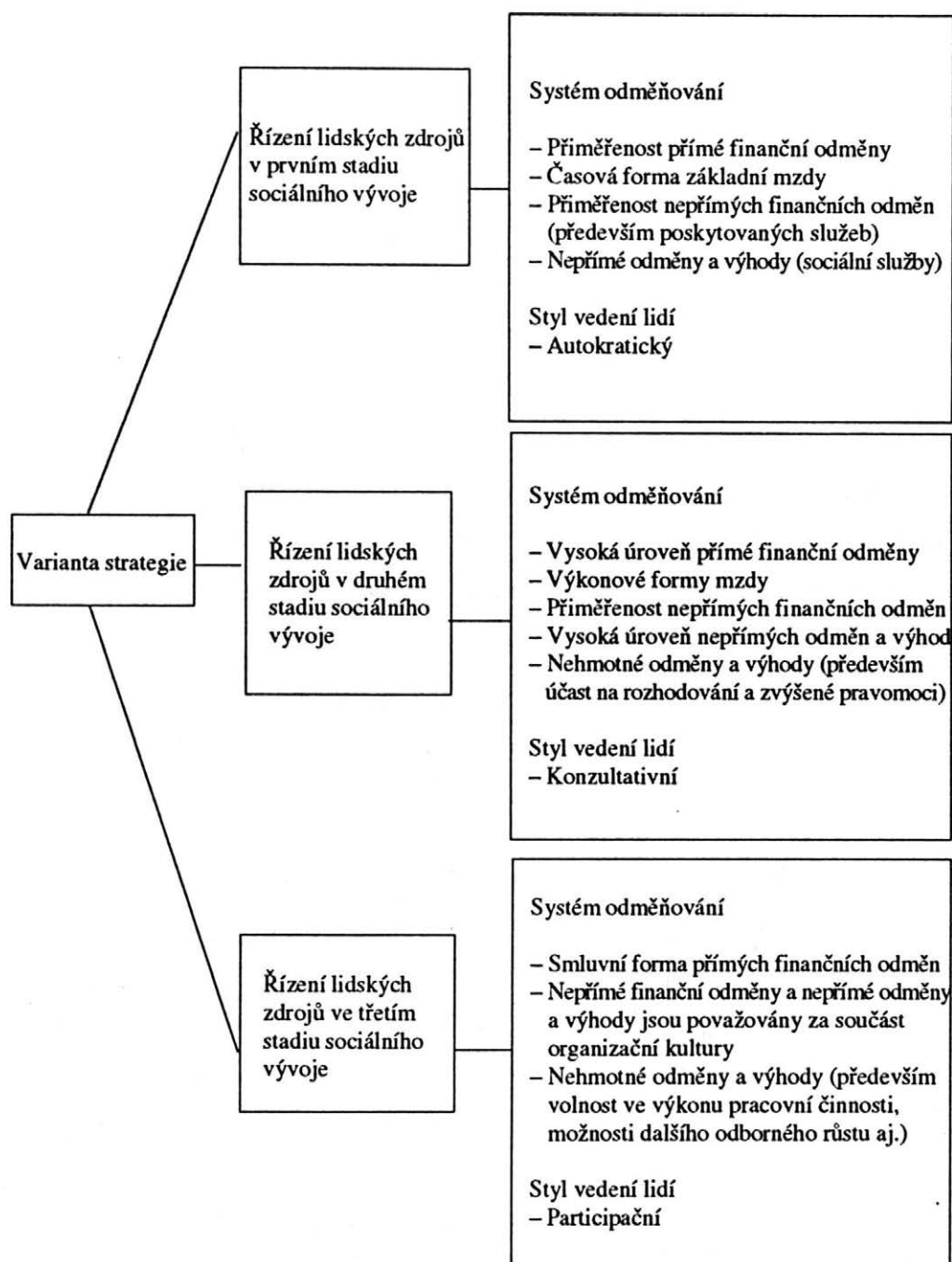
- výběru adekvátního systému odměňování,
- výběru vhodného stylu vedení lidí.

V rámci strategického řízení lidských zdrojů pak vymezujeme následující základní varianty strategií (jejich základní specifikace je uvedena na obr. 2):

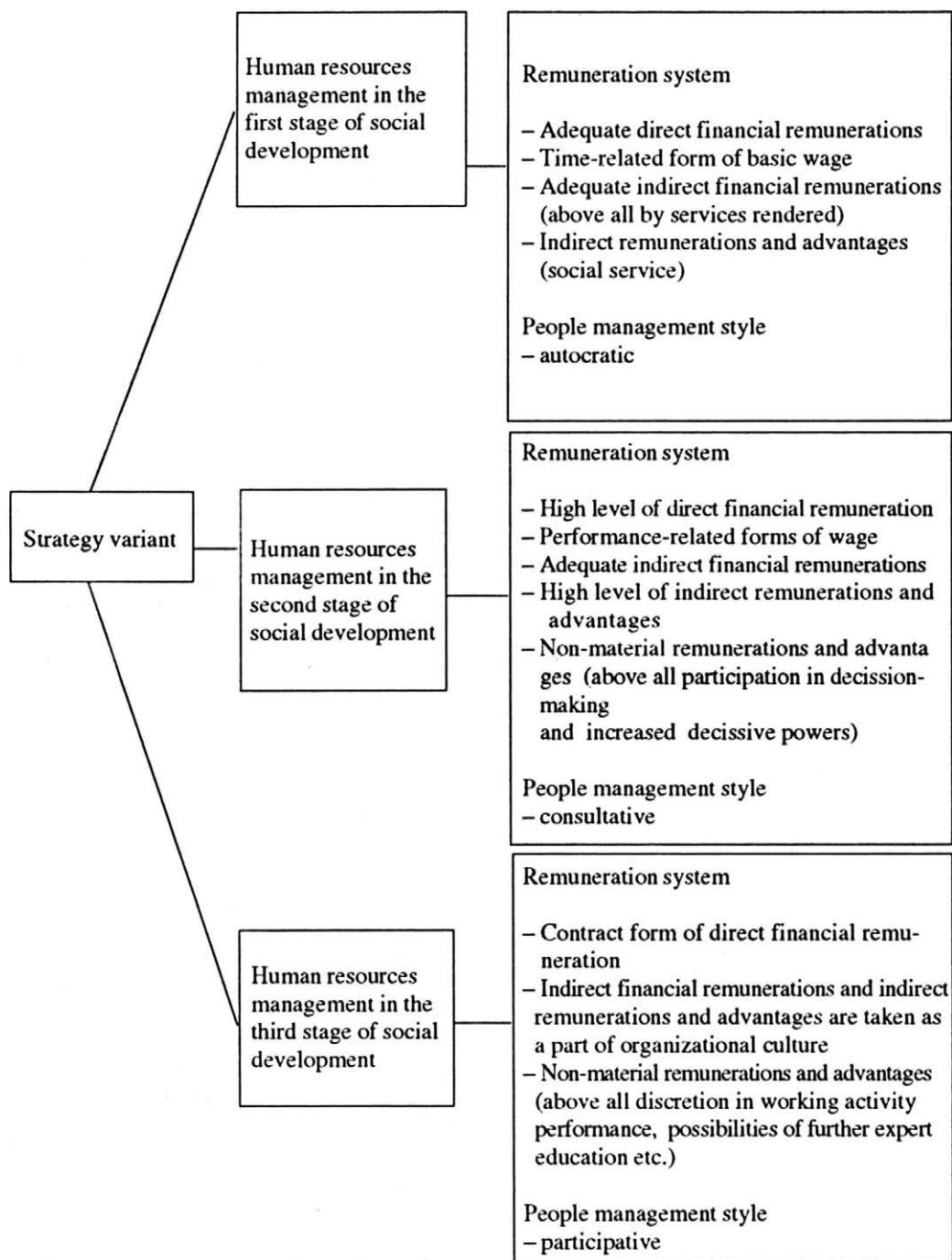
- strategii řízení lidských zdrojů v prvním stadiu sociálního vývoje,
- strategii řízení lidských zdrojů ve druhém stadiu sociálního vývoje,
- strategii řízení lidských zdrojů ve třetím stadiu sociálního vývoje.

APLIKACE NAVRŽENÉHO METODICKÉHO POSTUPU

Navržený metodický postup a jeho vypovídací schopnost byla ověřována v rámci podnikatelského záměru vybraného zemědělského podniku (ZD Soběchleby, okr. Přerov) pro období let 1993 až 1995. Analýza motivačních příčin byla realizována prostřednictvím dobrovolného anketního šetření v souboru 204 trvale

2. Návrh základních variant strategie řízení lidských zdrojů podniku

2. Concept of basic variants of enterprises human resources management strategy

činných pracovníků posuzovaného podniku v podmínkách roku 1992. Analyzovaný soubor byl diferencován podle následujících třídících znaků:

	třídící znaky	počet respondentů
pohlaví	muži	120
	ženy	84
věková kategorie	do 30 let	61
	30 - 45 let	84
	nad 45 let	59
charakter práce	dělnické profese	177
	THP	27
stupeň řízení	nižší	177
	střední	21
	vrcholový	6

Na podkladě realizovaného šetření (struktura dotazů je obsažena v metodické části práce) byly následně kvantifikovány absolutní a relativní frekvence stadií sociálního vývoje, které jsou souhrnně uvedeny v tab. I a graficky znázorněny na obr. 3. Výsledky následně provedeného matematicko-statistického testování (tab. II) pak prokázaly, že pro jednotlivé třídící znaky, s výjimkou vrcholového stupně řízení a skupiny pracovníků nad 45 let, a soubor celkem je charakteristická inklinace ke druhému stadiu sociálního vývoje. Pracovníci vrcholového stupně pak jednoznačně inklinují k třetímu a pracovníci nad 45 let věku k prvními až druhému stadiu sociálního vývoje. Uváděné skutečnosti potvrzuje i testování mezi jednotlivými třídícími znaky, u nichž byla zjištěna statisticky průkazná rozdílnost mezi rozložením četností stadií sociálního vývoje u znaků pracovníci do 30, resp. od 30 do 45 let oproti pracovníkům nad 45 let, resp. pracovníci nižšího a středního stupně řízení oproti pracovníkům vrcholového stupně řízení.

DISKUSE

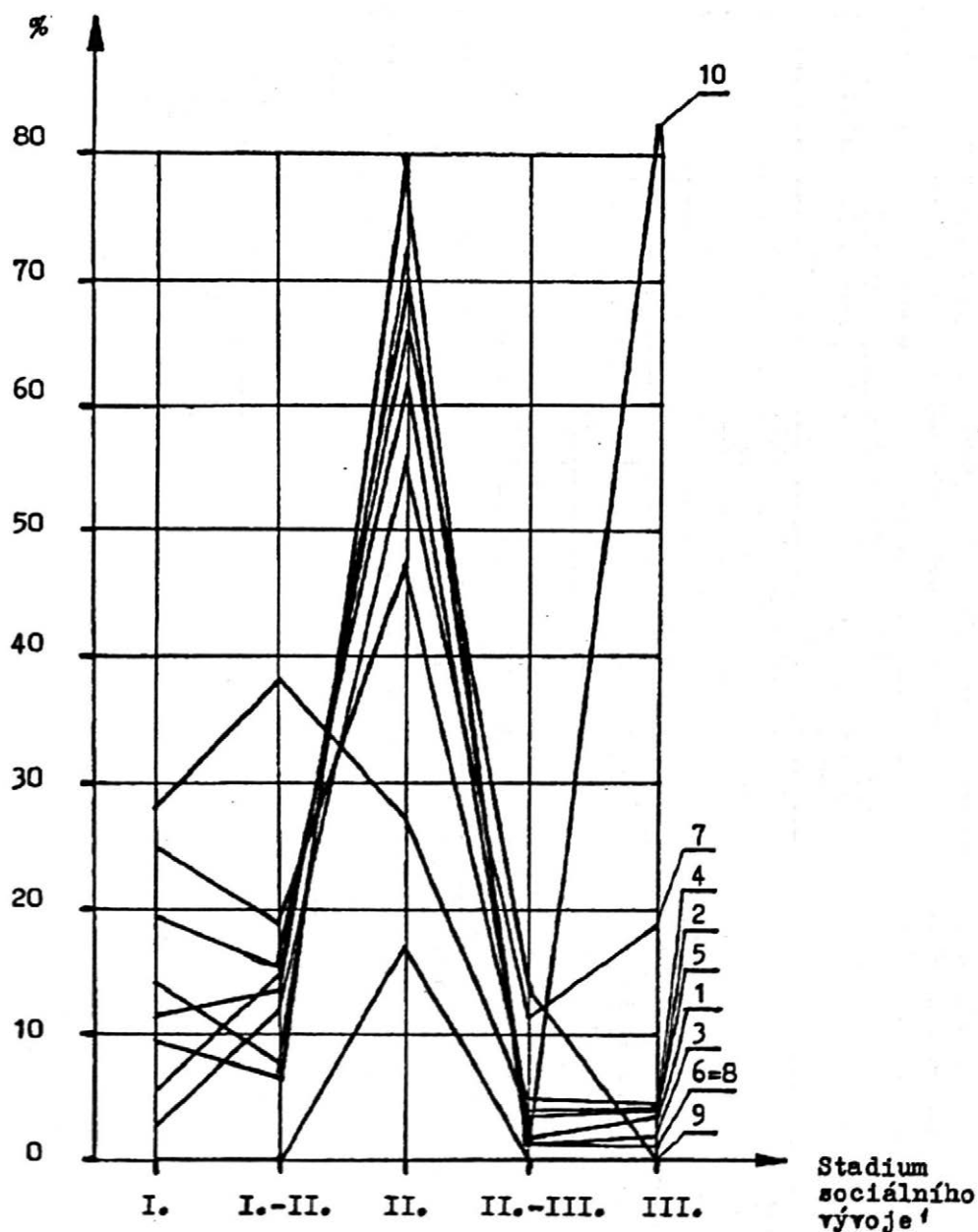
V návaznosti na kvantifikované rozložení stadií sociálního vývoje v rámci jednotlivých třídících znaků a ve vazbě na základní varianty strategie řízení lidských zdrojů podniku stanovené v metodické části práce (obr. 2) byla v rámci podnikatelského záměru vymezena následující strategie, založená v rámci systému odměňování na kombinaci následujících prvků:

- možnosti dosažení vysoké úrovně odměny u nižšího a středního stupně řízení realizované prostřednictvím výkonových forem odměny (úkolová, podílová)

I. Absolutní a relativní frekvence stadií sociálního vývoje pracovníků hodnoceného podniku – The absolute and relative frequency of the social development stages of the evaluated enterprise's workers

Stadium sociálního vývoje ¹		Třídící znak ²										celkem ¹⁷
		pohlaví ³		věk ⁶			charakter práce ¹⁰		stupeň řízení ¹³			
Absolutně ¹⁸	I.	14	21	6	12	17	34	1	34	1	0	35
	I.-II.	16	16	4	6	22	29	3	29	3	0	32
	II.	84	40	49	59	16	109	15	109	14	1	124
	II.-III.	2	4	1	3	2	3	3	3	3	0	6
	III.	4	3	1	4	2	2	5	2	0	5	7
	Celkem	120	84	61	84	59	177	27	177	21	6	204
Relativně ¹⁹	I.	11,67	25,00	9,84	14,29	28,81	19,21	3,70	19,21	4,76	0,00	17,16
	I.-II.	13,33	19,05	6,56	7,14	37,28	16,38	11,11	16,38	14,28	0,00	15,69
	II.	70,00	47,62	80,32	70,32	27,12	61,58	55,56	61,58	66,67	16,67	60,78
	II.-III.	1,67	4,76	1,64	3,57	3,38	1,69	11,11	1,69	14,29	0,00	2,94
	III.	3,33	3,57	1,64	4,77	3,41	1,14	18,52	1,14	0,00	83,33	3,43
	Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

¹stage of social development, ²differentiating feature, ³sex, ⁴men, ⁵women, ⁶age in years, ⁷up to 30, ⁸from 30 to 45, ⁹over 45, ¹⁰type of work, ¹¹manual workers, ¹²technical - management workers, ¹³management level, ¹⁴lower, ¹⁵middle, ¹⁶top, ¹⁷total, ¹⁸absolute numbers, ¹⁹relatively - per cent

3. Grafické znázornění relativního rozložení četností stadií sociálního vývoje hodnoceného podniku diferencovaně podle jednotlivých třídících znaků – Graphic representation of relative occurrence distribution of social development stages of the evaluated enterprise differentiated by individual differentiating features

¹stage of social development

II. Testování statistické významnosti zákonitosti rozložení četností stadií sociálního vývoje pracovníků hodnoceného podniku – Testing of the statistical significance of occurrence distribution laws of social development stages of the evaluated enterprise's workers

Testové kritérium ¹	Třídící znak ²	Stadium sociálního vývoje ³	Relace číselných hodnot ⁴		Relace číselných hodnot ⁴	
			vypočtených ⁵ χ^2	kritických ⁶ $\chi^2_{0,01}$	vypočtených ⁵ D ₂	kritických ⁶ D _{0,01}
χ^2	(1) muži ⁷	II.	193,67 >	13,30	-	-
	(2) ženy ⁸	II.	54,21 >	13,30	-	-
	(3) pracovníci do 30 let věku ⁹	II.	140,23 >	13,30	-	-
	(4) pracovníci od 30 do 45 let věku ¹⁰	II.	135,41 >	13,30	-	-
	(5) pracovníci nad 45 let věku ¹¹	I.-II.	28,88 >	13,30	-	-
	(6) pracovníci dělnických profesí ¹²	II.	214,24 >	13,30	-	-
	(7) pracovníci THP ¹³	II.	22,81 >	13,30	-	-
	(8) pracovníci nižších stupňů řízení ¹⁴	II.	214,24 >	13,30	-	-
	(9) pracovníci středního stupně řízení ¹⁵	II.	30,19 >	13,30	-	-
	(10) pracovníci vrcholového stupně řízení ¹⁶	III.	15,67 >	13,30	-	-
	(11) soubor celkem ¹⁷	II.	230,06 >	13,30	-	-
D ₂	(1) x (2)	x	-	-	0,1905 <	0,2319
	(3) x (4)	x	-	-	0,0506 <	0,2742
	(3) x (5)	x	-	-	0,4969 >	0,2976
	(4) x (5)	x	-	-	0,4466 >	0,2769
	(6) x (7)	x	-	-	0,2680 <	0,3368
	(8) x (9)	x	-	-	0,1146 <	0,3762
	(8) x (10)	x	-	-	0,8333 >	0,6766
	(9) x (10)	x	-	-	0,8333 >	0,7545

¹test criterion, ²differentiating feature, ³stage of social development, ⁴relations of numeral values, ⁵computed, ⁶critical, ⁷men, ⁸women, ⁹workers up to 30 years of age, ¹⁰workers from 30 to 45 years of age, ¹¹workers over 45 years of age, ¹²manual workers, ¹³technical - management workers, ¹⁴workers of lower management levels, ¹⁵workers of middle management level, ¹⁶workers of top management level, ¹⁷totals of the set

u dělnických profesí a přiznání tarifní třídy podle výkonnosti u technicko-hospodářských profesí středního a nižšího stupně řízení,

- aplikace systému smluvních platů (je v kompetenci představenstva) u pracovníků vrcholové úrovně řízení,
- participace všech pracovníků na dosažené úrovni zisku jejich strukturální jednotky (stroj - stáj, středisko, úsek, podnik),
- nepřímé odměny a výhody založit především na poskytování služeb za nižší ceny a na sociálních službách (stravování, podniková prodejna aj.),
- v rámci nehmotných odměn a výhod uplatňovat systém řízení založený na účasti na rozhodování a zvýšených pravomocech řídicích pracovníků.

Styl vedení lidí, realizovaný vrcholovým a středním stupněm řízení, pak navrhuje v návaznosti na koncepci odměňování (systém nehmotných odměn) založit na kombinaci konzultativního a participačního stylu následujícím způsobem:

- uplatnění participačního stylu vedení lidí (pružná forma organizace) na vrcholové úrovni řízení podniku,
- aplikaci konzultativního stylu vedení lidí ve vztahu vrcholového a středního, vrcholového a nižšího a středního a nižšího stupně řízení.

ZÁVĚR

Předkládanou studii, která je zaměřena na návrh metodického postupu analýzy motivačních příčin a výběr nosné strategie v řízení lidských zdrojů, je nezbytné považovat za příspěvek ke zvýšení koncepčnosti strategického řízení zemědělských podniků, především z důvodů přežívající nivelizace odměňování a degradace kvalifikované, tvůrčí práce. Navržený metodický postup umožňuje spojení exaktních (matematicko-statistických) a empirických přístupů ke strategickému řízení lidských zdrojů podniku. Jeho aplikace na podmínky vybraného zemědělského podniku prokázala vysoký stupeň vypovídací schopnosti. Metodický postup lze využít nejenom v rámci zemědělských podniků, ale i ostatních článků agrokomplexu.

Literatura

- ALDERFER, C.: Human Needs in Organizational settings. New York, Free Press 1972.
- BURIAN, A.: Zemědělská populace jako objekt motivačních procesů. Zeměd. Ekon., 39, 1990, č. 7, s. 556-566.
- HIGGINS, J. M. - VINCZE, J. W.: Strategic Management. Text and Cases. New York, Dryden Press 1989.
- MACA, E.: Podnikový management. Aplikace v APK. Brno, VŠZ 1991.
- MACA, E. - JULÍNKOVÁ, I.: Úloha metod vedení lidí v systému řízení podniku. Ekon. Poľnohosp., 1991, č. 6-7, s. 212-214, 255-258.

- MASLOW, A. H.: Motivation and Personality. New York, Harper and Row 1954.
MC CLELAND, C.: The Achieving Society. Princeton, Van Nostrand 1961.
MC GREGOR, D.: The Human Side of Enterprise. New York, Mc Graw Hill 1960.
NAKONEČNÝ, M.: Motivace pracovního jednání a její řízení. Praha, Institut řízení 1992.
PEARCE, J. A. - ROBINSON, R. B.: Management. New York, Random House 1989.
PERGLER, P. a kol.: Vybrané techniky sociologického výzkumu. Praha, Svoboda 1969.
REISENAUER, R.: Metody matematické statistiky. Praha, SNTL 1965.

Došlo dne 7.12.1992

MACA, E., University of Agriculture, Brno

Problematics of strategy choice in management of agricultural enterprises human resources

Zeměd. Ekon., 39, 1993, No. 6, pp. 475-491. -3 figs. 2 tabs. refs. 12, summaries in cz, en

The thesis submitted is aimed at a concept of methodical procedure for the content theories analysis and formulation of the ground strategy in management of agricultural enterprises human resources. Its conception issues from the hierarchy of needs theory formulated by Maslow and from the ERG-theory of Alderfer and is based in realization of the following sequence stages:

- ascertaining of the basic hypothesis of content theories
- quantification concept
- realization and evaluation of the questionnaire inquiry and strategy formulation.

The man-labour relationship, solution of its basic motive and evaluation are regarded the basic criteria of the content theories problematics. The conceptions mentioned then issue from the conception of three stages of social development, which are as follows:

- orientation towards reaching the rational living minimum
- orientation towards obtaining the maximum of material objects
- orientation towards an attractive style of living.

The concept of the questionnaire inquiry and its quantification, which is realized by the χ^2 - test for one and by the Kolmogorov-Smirnov test for two choice samples, comes also from the above mentioned conception.

Based on the realized analysis, there are outlined the basic variants of human resource management at the final stage, differentiated by the individual stages of social development (see ill. No. 2) through:

- the choice of an adequate remuneration system (the basic variants of the remuneration system are shown in ill. No. 1),

– the choice of an adequate people-management style (for the first stage, an autocratic style is recommended, for the second stage, a consultative one and finally, a participation style of people-management is recommended for the third stage of social development). The proposed methodical procedure should be taken as a contribution to the higher conceptional level of the strategic management of present large-scale agricultural enterprises, in which the elements of remuneration levelling and degrading of the qualified and creative work are still persistent.

The analytical procedure, based on the concept of the „quantitative action in sociological research“ enables also linking of the exact (mathematic - statistical) methods with the empiric issues of the strategic management of enterprise. Its applying to the conditions of a chosen agricultural enterprise (the analytic results are shown in tables No. I. and II., resp. in the graphic way in ill. No. 3) proved a high level of ascertainment. The methodical procedure can be used not only in the range of agriculture, but also in other links of agribusiness.

management strategy, human resources, content theories, analysis, methodical procedure, participation, remuneration system, choice of people-management, application

Adresa autora

Ing. Erik M a c a , Čápkova 33, 602 00 Brno

**INSTITUTE OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL
INFORMATION FOR AGRICULTURE**

Slezská 7, CS 120 56 Praha 2, ČSFR, FAX.: (004222) 25 70 90

In this institute scientific journals dealing with the problems of agriculture and related sciences are published on behalf of the Academy of Agricultural Sciences of the CSFR. The periodicals are published in the Czech or Slovak languages with summaries in English or in English with summaries in Czech or Slovak, except *Scientia agriculturae boemoslovaca*, which is in the English language only.

Subscription to these journals be sent to the above-mentioned address.

Periodical	Number of	
	issues per year	pages
Rostlinná výroba (Plant Production)	12	96
Veterinární medicína (Veterinary Medicine)	12	64
Živočišná výroba (Animal Production)	12	96
Zemědělská ekonomika (Agricultural Economics)	12	96
Lesnictví (Forestry)	12	96
Zemědělská technika (Agricultural Engineering)	4	80
Ochrana rostlin (Plant Protection)	4	80
Genetika a šlechtění (Genetics and Plant Breeding)	4	80
Zahradnictví (Horticulture)	4	80
Potravinářské vědy (Food Sciences)	6	80

INFORMACE

PRIVATIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ V LITVĚ: PRÁVNICKÉ A SPOLEČENSKÉ ASPEKTY

Litva je od 11. března 1990 opět samostatným, nezávislým státem. V roce 1991 byl vypracován vládní program republiky Litva. Zahrnuje cíle a úkoly zahraniční politiky, zásady hospodářské a společenské reformy, právní ustanovení výstavby státu, základy vztahů s orgány samosprávy a další státoprávní otázky.

Litva je velmi silně postižena stále se prohlubující hospodářskou krizí v Rusku a dalších bývalých sovětských republikách, neboť hospodářské vztahy jsou založeny na zcela rozvráceném peněžním a kreditním systému, resp. na vysokém stupni integrace. I když důsledky krize nejsou v Litvě tak hluboké jako v jiných bývalých sovětských republikách, ovlivnily objem výroby a vyvolaly inflaci. Jedním z nejdůležitějších stabilizačních opatření zůstává flexibilní cenová politika založená na indexaci mezd, která se prosazuje etapově podle všeobecného programu hospodářské reformy. V procesu přechodu k tržním vztahům se zvyšování cen vyrovnává zvyšováním mezd. Vedle stabilizačních opatření se provádí rychlá hospodářská reforma, a to pomocí důsledného přijímání a provádění zákonů, aniž by se při tom odbouraly existující průmyslově technologické struktury a dosavadní hospodářské vztahy. Základem nových hospodářských vztahů je privatizace státního majetku.

Zvláštní pozornost patří i zemědělské reformě. Mělo by při ní dojít k vytvoření zákonných, hospodářských a organizačních podmínek pro efektivní zemědělskou produkci, aniž by se uměle zničily dosavadní výrobně technologické struktury. Plochy, které se nebudou privatizovat, by měly být zaneseny a měl by být určen racionální řád pro rozdělení, vrácení a kompenzaci půdy. Pozemky o určité velikosti se přenechají rolníkům, kteří je obhospodařují nebo se vrátí k obdělávání osobám, které mají nárok na odškodnění. Budou vytvořeny příznivé podmínky k získání půdy i pro ty, kteří na ni nemají právo.

Kromě privatizace se bude prosazovat i demonopolizační politika, aby se uvolnily konkurenceschopné výrobní struktury pro litevský trh. Bude se podněcovat rozpuštění velkých průmyslových podniků pracujících především pro vnitřní trh. Privatizací a protimonopolními opatřeními, postupným zrušením dotace výroby a vyrovnáváním produkční rentability v různých hospodářských odvětvích ve vztahu ke kapitálu se vytvoří předpoklady pro další reformu tvorby cen, která bude orientována na důsledné a organizované přiblížení se na úroveň tržních cen, redukci neuspokojené poptávky u kupní síly, na vyrovnanost cenové struktury, oživení přirozených hospodářských stimulů a vytvoření základny k přechodu od administrativní k ekonomické hospodářské správě. Cenová reforma má přispět

k odstranění deformované mzdové struktury a ke zvýšení mezd u vysoce kvalifikovaných pracovních sil.

PŘÁVNÍ ZÁSADY AGRÁRNÍ REFORMY

Zemědělská reforma se provádí na základě více zákonů. Prvním právním dokumentem na úseku privatizace litevského zemědělství byl **zákon o zemědělských usedlostech**. Byl přijat 4. července 1989. Stanoví ekonomické, organizační a sociální podmínky pro zakládání zemědělských usedlostí. Zákon poskytuje mnoho úlev. Zemědělské užitné plochy, lesy a vodní plochy by mohly být rolníkům předány zdarma. Státní fond, kolchozy, sovchozy a další zemědělské podniky předají půdu všem občanům Litvy. Podle tohoto zákona však rolník nesmí půdu koupit, prodat či pronajmout. První tři roky jsou rolníci osvobozeni od pozemkové daně. Jednotlivé zemědělské usedlosti nemohou být menší než 10 a větší než 50 hektarů. Nové rozdělení a rozorání mezí se provede na účet státu. Podle tohoto zákona už nemohou rolníci dále získat pozemky. Ale ti, kteří je získali, je musí dále obdělávat.

V lednu 1991 byl přijat **zákon o právu na přiděl půdy pro doplňkový příjem**. Každý, kdo pracuje v zemědělském podniku, či žije na venkově, může dostat 2 až 3 hektary jako doplňkový zdroj příjmů.

Hlavním dokumentem, který upravuje postup pozemkové reformy a vztahy půdního vlastnictví, je **zákon o pozemkové reformě**. Tento zákon byl přijat 25. července 1991. Podle tohoto zákona se uvažuje o následujících cílech:

- uskutečnění práv litevských občanů na půdní vlastnictví pomocí navrácení dříve vyvlastněné půdy a koupí půdy,
- vytvoření právních, organizačních a ekonomických podmínek pro vývoj zemědělské produkce při dobrovolném výběru způsobů obhospodařování.

Pozemková reforma se bude provádět podle projektů na rozorání mezí se zřetelem k zájmu oprávněných osob a doporučení úřadů zemědělské reformy.

V Litvě existují dvě formy vlastnictví půdy - soukromé a státní. Znamená to, že již neexistuje kolektivní vlastnictví. Právo na soukromé vlastnictví půdy mají ty osoby, které jsou podle zákona občany Litevské republiky, mají průkaz o státní příslušnosti a žijí trvale v Litvě. Existují dvě možnosti, jak získat půdu do soukromého vlastnictví: obnovení vlastnického práva nebo koupě. Obnovení práva půdního vlastnictví ve městech a na venkově se provádí podle zákona o uspořádání a podmínkách obnovení práv občanů na vlastnictví nemovitostí. Občané, kteří dříve nevlastnili soukromý pozemek či ho dostali podle zákona o zemědělských usedlostech z roku 1989, by měli půdu během 25 let odkoupit. K založení soukromého zemědělského podniku je prodej možný jen těm osobám, které jsou schopny půdu obdělávat. Celková plocha nesmí být více než 80 hektarů, z toho užitná

zemědělská plocha 50 hektarů, lesy 10 ha, vody 5 ha. Úřad pro pozemkovou reformu zhodnotí schopnost obdělávat půdu podle směrnic určených ministerstvem zemědělství.

Přednostní právo k nákupu půdy mají:

- 1) Osoby, které pracují v zemědělském podniku a takové, které pracovaly alespoň 5 let;
- 2) Osoby, které v tomto podniku bydlí;
- 3) Původní vlastníci půdy, kteří chtějí rozšířit své pozemky až do velikosti předepsané zákonem;
- 4) Vnuci zemřelého majitele, kteří se vrátí k obhospodařování;
- 5) Ostatní občané Litvy.

Chce-li tentýž pozemek koupit více osob, dojde k dražbě. Pozemek, získaný pro zemědělské obhospodařování, není během pěti let možno prodat, darovat, či vyměnit. Jestliže půda privatizovaná pro zemědělské obhospodařování není obdělávána více než jeden rok, může být vzata zpět do státního fondu a náklady i platby pak kompenzuje majitel.

Podle zákona o pozemkové reformě privatizaci nepodléhají:

- 1) Půda potřebná pro letiště, přístavy, státní hranici a obranu země;
- 2) Půda u obydlí, která se využívá podle potřeby obyvatel (2 až 3 hektary na rodinu);
- 3) Půda, která je nutná pro společné využití při městech, obcích, lázeňských ústavech, pro rekreaci a veřejné budovy;
- 4) Půda pro vědecké a výzkumné instituce a vzdělávací zařízení;
- 5) Půda pro jiné potřeby státu.

Půdní reformu provádějí úřady pro pozemkovou reformu.

Od 1. srpna 1991 platí **zákon o obnovení vlastnických práv k nemovitostem**. Zákon upravuje postup a podmínky obnovení vlastnických práv občanům, jejichž nemovitosti (půda, lesy, obytné domy, hospodářské a obchodní budovy) byly podle zákonů bývalého Sovětského svazu znárodněny nebo nezákonně přeměněny na společné vlastnictví a dnes patří státu nebo kolchozům. Vlastnické právo k nemovitostem se obnoví vrácením znárodněného majetku nebo rovnocennou náhradou nebo jednorázovým finančním odškodněním.

Zákon o privatizaci vlastnictví zemědělských podniků platí od 1. října 1991. Privatizovatelný majetek mohou získat:

- 1) Zaměstnanci podniku;
- 2) Osoby, které byly v tomto podniku pensionovány;
- 3) Invalidé 1. a 2. skupiny, kteří se jimi stali v těchto podnicích;

- 4) Pracovníci zemědělských podniků, kteří zde dříve pracovali;
- 5) Pracovníci zdravotnických, vzdělávacích a kulturních institucí, kteří bydlí na území, v němž hospodaří zemědělský podnik;
- 6) Rodinní příslušníci osob vyjmenovaných pod bodem 1 až 4, kteří nejsou způsobilí k práci;
- 7) Osoby, které pracovaly alespoň 5 let v zemědělském podniku a alespoň 10 let v litevském zemědělství;
- 8) Pracovníci neprivatizovatelných zemědělských podniků v kraji, kde se nachází privatizovatelný podnik;
- 9) Osoby, které podle zákona o obnovení vlastnických práv k nemovitostem získají právo na půdu.

Majetek zemědělských podniků může být privatizován koupí v uzavřených dražbách osobami uvedenými pod bodem 1 až 4, vnesením hodnoty přiděleného podílu, získáním akcií. Neprivatizovaný majetek může být prodán všem osobám uvedeným pod body 1 až 9. Ostatní majetek může být prodán všem ostatním osobám.

Pro získání majetku zemědělských podniků a státního majetku se použijí:

- 1) Jednorázové státní příspěvky (2 až 5 tisíc rublů na hlavu);
- 2) Účelové kompenzace (vklady ve spořitelnách a pojišťovnách);
- 3) Účelové zemědělské kompenzace;
- 4) Platby ze strany zemědělských podniků;
- 5) Peníze.

PODNIKOVÁ STRUKTURA ZEMĚDĚLSTVÍ A SOCIÁLNÍ ASPEKTY

Mezi oběma světovými válkami převládalo v litevském zemědělství rodinné hospodaření. Existovalo asi 380 tisíc usedlostí o průměrné velikosti 13 hektarů. Během okupace se podstatně změnila demografická a sociální struktura obyvatelstva Litvy. Zatímco v roce 1939 žilo na vesnici asi 77 % obyvatel, v roce 1990 to bylo jen 31,5 %. Počet vesnického obyvatelstva se snížil hlavně v letech 1939-1959 (o 676 tisíc, většinou deportacemi). V období 1960-1990 došlo k úbytku venkovského obyvatelstva o dalších 492 tisíc. Před agrární reformou žilo na vesnici 1174 tisíc obyvatel (tj. zmíněných 31,5 % populace). Z tohoto počtu bylo 575 tisíc ekonomicky aktivních. V zemědělských podnicích pracovalo 390 tisíc obyvatel. Asi 43 % venkovského obyvatelstva žije v rozptýlených usedlostech, 57 % ve vesnicích. Zemědělci tvoří 17,5 % ze všech ekonomicky aktivních v národním hospodářství. Existuje zřetelná tendence stárnutí venkovského obyvatelstva (počet osob poproduktivního věku činil v roce 1959 17,5 %, v roce 1989 již 26,5 %).

1. ledna 1992 bylo v Litvě více než 1300 zemědělských podniků s kolektivním způsobem hospodaření (tab. I), z toho 883 kolchozů s průměrnou výměrou 2736 ha zemědělské půdy (kolchozy obhospodařovaly 71 % veškeré zemědělské půdy) a 422 sovchozů a ostatních zemědělských podniků s průměrnou výměrou 2051 ha zemědělské půdy (sovchozy obhospodařovaly cca 26 % půdy). Existovalo již 5438 soukromých zemědělských podniků s průměrnou velikostí 13,3 ha zemědělské půdy hospodařících na 2,1 % půdy. Tato hospodářství získala pozemky podle zákona o zemědělských usedlostech z roku 1989.

Na základě nových zákonů probíhá v Litvě velmi aktivně restrukturalizace zemědělských podniků. V roce 1992 byly všechny kolchozy a sovchozy rozpuštěny a vznikly nové právní formy. 1. července 1992 byl počet zemědělských usedlostí téměř totožný jako na začátku roku proto, že zákon o privatizaci vlastnictví zemědělských pozemků zastavil další získávání pozemků rolníky. Začal proces zakládání rodinných podniků. 1. července 1992 existovalo již 36 289 rodinných podniků s průměrnou velikostí 8,4 ha zemědělské půdy (obhospodařují 9,2 % zemědělské půdy). Asi 26 % zemědělské půdy se používá k samozásobitelskému obhospodařování (pozemky o 2-3 hektarech). Nově vzniklo 2206 zemědělských družstev, jejichž průměrná velikost je 846 ha a která obhospodařují 56 % zemědělské půdy. Podíl ploch obhospodařovaných státními podniky klesl z 26 % na 2,8 %. Do 15. září 1992 bylo podáno 495 185 žádostí o vrácení půdy.

I. Struktura zemědělských podniků v roce 1992

Právní forma	Počet podniků		Průměrná velikost podniku, ha zem. p.		Podíl na zem. půdě, %	
	1.1.1992	1.7.1992	1.1.1992	1.7.1992	1.1.1992	1.7.1992
Kolchozy	883	-	2 736	-	71	-
Sovchozy a ostatní státní podniky	422	239	2 051	387	26	3
Zemědělská družstva	-	2 206	-	846	-	56
Rolnická hospodářství	5 438	5 205	13	14	2	2
Rodinné podniky (nově vzniklé)	-	36 289	-	8	2	9
Doplňková hospodářství	-	443 682	-	2...3	-	26
Zahrádkářská sdružení a další vlastníci	653	214 829	45	0,4	1	4

Ve všech zemědělských podnicích s kolektivní organizací práce pracovalo asi 65 tisíc odborníků, z toho jedna čtvrtina s vysokoškolským vzděláním. V důsledku privatizace a přechodu na tržní hospodářství dochází na vesnicích k přebytku odborníků a vzniká zjevná nezaměstnanost, která dříve existovala jako zakrytá. Mnozí odborníci zakládají soukromé zemědělské podniky, jiní budou pracovat

v poradenských institucích. Avšak určitý počet vysoce kvalifikovaných odborníků zůstane bez místa. Proto je třeba uvažovat o rekvalifikaci.

Zemědělskou reformu v Litvě lze považovat za radikální. Probíhá rychlejším tempem než v ostatních bývalých komunistických zemích. Při přechodu z centrálně řízeného na tržní hospodářství se mění všechny ekonomické struktury a současně se tvoří nové pracovní a sociální struktury. Dnes se dá těžko předpokládat, jak se bude dále utvářet profesionální struktura.

Dr. Antanas L u k i a n a s , Ministerstvo zemědělství Litvy, Vilnius

INFORMACE

DYNAMIKA POLITICKÝCH POSTOJŮ VENKOVSKÉHO OBYVATELSTVA A OBYVATEL MALÝCH MĚST K VOLBÁM DO OBECNÍCH ZASTUPITELSTEV V POLSKU V LETECH 1984, 1988 a 1990

Vytváření a fungování občanské společnosti předpokládá mj. i sledování politického chování. Touto problematikou se zabývá obsáhlý článek P. S t a r o s t y (Univerzita v Lodži, Institut sociologie, Polsko), se kterým vás chceme seznámit.

Autor v něm uvádí výsledky tří postupně prováděných sociologických výzkumů, zaměřených na sledování míry účasti ve volbách, účinnost volebního systému a volebního chování včetně motivů volebního chování ve volbách do obecních zastupitelstev. Z analyzovaných dat jsou vyvozovány následující závěry:

Při volbách ve všech sledovaných rocích dominovala skutečnost, že se voliči nedostatečně orientovali ve volebním systému. Obecně to znamená, že nejméně polovina respondentů vypovídala, že neovládá ani základní znalost volebního systému a volebních procedur. Z tohoto hlediska se situace poněkud zlepšila až v roce 1990. Respondenti poprvé lépe znali kandidáty do místních zastupitelstev a měli elementární znalosti o principech voleb. Vezmeme-li však v úvahu klesající míru účasti ve volbách, situace zůstala bez větších změn.

Hůře se ve volebním systému orientovali soukromí zemědělci a dělníci, lépe technicko-hospodářští pracovníci, zejména ve vedoucích funkcích.

Znalost volebního systému byla vždy nejslabším prvkem volebních orientací, bez ohledu na změny v klimatu voleb, změny volebních pravidel a bez ohledu na politický kontext voleb. Hlavní problém však nebyl ani tak v existenci tohoto jevu, jako spíše v jeho rozšíření.

Kromě nedostatečné orientace byla další důležitou charakteristikou volebního chování vnitřní nesourodost voleb. Tento jev však v každých dalších volbách vykazoval menší míru výskytu. V roce 1984 byl procentický podíl divergentních orientací 88,0 % ve srovnání s 69,4 % v roce 1988 a 61,7 % v roce 1990. Podstata nesourodosti jevu spočívala v divergenci vyjadřovaných hodnot a mínění a skutečného chování voličů. Shodné orientace byly obecně reprezentovány těmi, kteří přiznávali, že nevolili. Většina z nich tedy formulovala kritické mínění ve vztahu k volebním pravidlům. Na druhé straně, kritické postoje k volebním pravidlům nevedly nutně ke stejně silné inklinaci k volební neúčasti. Nejvíce se rozcházející orientace byly pozorovány mezi obyvateli vesnice, konvergentní a zároveň pozitivní orientace se objevovaly mezi obyvateli středně velkých měst.

Pokud se týče determinant volebních orientací, výzkumy naznačily, že hlavní důvod negativních postojů k místním volbám obvykle spočíval v negativních postojích k celkovému politickému klimatu a makrostrukturální činnosti státu.

Důvod obecně kritických hodnocení může být primárně nalezen ve fungování samotného socio-ekonomického systému a nikoliv v hodnocení jeho intenzity rozličnými organizacemi a institucionálními strukturami. Naopak pozitivní orientace jsou podněcovány především potřebou podporovat spolupráci na lokálním stupni, zaměřenou na řešení již zmíněných makrostrukturálních problémů. Právě v roce 1990 to nebylo pozitivní hodnocení makrostrukturálních změn, které tvořilo převládající základnu pozitivních orientací, ale důležitost fungování a přežívání ve specifických místních podmínkách bez zřetelné vyhlídky na alternativní řešení.

I. Znalost volebních pravidel a kandidátů do místní samosprávy podle místa bydliště

	Středně velké město		Malé město			Vesnice		
	1984	1988	1984	1988	1990	1984	1988	1990
1. Znáte nová pravidla pro volby do místní samosprávy?								
1. ano, velmi dobře	12,4	2,0	11,1	8,5	16,4	8,5	5,2	21,4
2. ano, ale jenom povrchně	68,7	27,8	66,9	37,4	40,5	67,7	28,1	24,3
3. ne, vůbec ne	18,5	69,8	18,1	54,1	40,8	18,1	65,1	64,3
4. žádný údaj	0,4	0,3	4,1	-	2,3	5,7	1,7	-
2. Znáte jméno kandidátů pro místní samosprávu?								
1. ano, uveďte prosím jméno	28,1	18,0	26,8	37,1	41,7	31,1	48,6	59,3
2. ne, vůbec ne	66,5	80,7	68,8	62,9	58,3	64,9	47,6	40,7
3. žádný údaj	5,4	1,4	4,4	-	-	4,0	3,8	-
3. Myslíte si, že pořadí kandidáta na hlasovacím lístku ovlivnilo jeho šanci být do místní samosprávy zvolen?								
1. ano	74,5	30,5	55,6	26,0	5,3	0,5	33,9	7,1
2. ne	14,4	36,5	15,1	41,0	70,1	14,1	28,4	68,6
3. neví	-	33,2	-	32,6	24,6	-	34,9	23,6
4. žádný údaj	-	0,7	-	0,4	-	-	2,7	0,7

II. Důvody účasti ve volbách v letech 1984, 1988 a 1990^x (v %)

	Důvody	1984	1988	1990
1.	Smysl pro občanskou povinnost	45,3	47,9	42,9
2.	Strach z následků neúčasti ve volbách	31,5	24,6	2,1
3.	Zájem o problémy vesnice	18,9	28,3	62,8
4.	Přesvědčení, že jestliže někteří k volbám půjdou, ostatní je budou následovat	15,8	21,2	13,5
5.	Souhlas se současnou politikou vlády	11,2	4,8	21,4
6.	Propaganda vedená v tisku, rozhlase a TV	5,5	11,2	9,3
7.	Kladné změny ve volebních programech	5,0	5,1	17,1
8.	Vybízení se strany duchovních, aby lidé šli k volbám	-	-	1,2
9.	Podpora činnosti místní správy	6,1	4,6	5,0

^xProcenta nedávají dohromady 100, protože každý respondent mohl uvést dva hlavní důvody

III. Důvody neúčasti ve volbách v letech 1984, 1988, 1990^x (v %)

	Důvody	1984	1988	1990
1.	Nespokojenost s politikou vlády	50,2	56,0	57,1
2.	Absence kladných změn ve volebních pravidlech	17,3	16,2	7,1
3.	Nezájem o problémy vesnice	23,1	18,8	27,8
4.	Strach z nesouhlasu spolupracovníků a přátel	10,1	5,1	2,1
5.	Výzva politické opozice bojkotovat volby	10,6	6,2	0,7
6.	Nedůvěra v to, že by se mohlo ve vesnici něco změnit	12,1	29,5	59,3
7.	Nespokojenost s činností místní samosprávy	24,5	33,4	21,4
8.	Propaganda vedená v zahraničních sdělovacích prostředcích	6,9	3,0	0,7

^xProcenta nedávají dohromady 100, protože každý respondent mohl uvést dva hlavní důvody

Pavel S t a r o s t a , Univerzita v Lodži, Institut sociologie, Polsko

**VÝHODNÝ LEASING
STROJŮ A ZAŘÍZENÍ
NEJEN PRO ZAČÍNÁJÍCÍ
PODNIKATELE**

ADEKO a. s. Vám nabízí

- ☐ kapitálovou účast v jiných podnikatelských subjektech
- ☐ společné podnikání
- ☐ poradenskou, konzultační a zprostředkovatelskou činnost v oboru ekologie
- ☐ investorskou a investiční činnost
- ☐ řešení odbytových potíží výrobcům a obchodním organizacím formou leasingového financování

**ADEKO a. s.
Slezská 7
120 56 Praha 2
tel.: 258 342 fax.: 207 229**

INFORMACE

IN SEARCH OF NEW PARADIGMS IN THE RURAL DEVELOPMENT

The crisis-driven character of the hitherto development of rustic environments in the industrialized countries (disturbances in the economic development, continuous degradation of natural and cultural environments) brings upon the need for a search for future-oriented ideas, realization of which will allow for preservation of rural environments as integral and functional elements of contemporary industrial civilization. This situation creates new tasks for rural sociology which should not only explain undergoing transitions theoretically, but mainly, build theoretical and methodological background for the actions that would oppose the existing threats. One of the results of such thinking is a visible awakening in the market of sociological publications dedicated to the rural and agricultural issues (see References). This awakening is being observed in Poland where during the last year alone five monographs significant for the field had been published. Those publications add to the discussion on the presence and the future of the rustic environments as well as to the discipline itself of which they are subject of scientific research.

Even though those monographs regard different aspects of rural and agricultural sociology (Wierzbicki and Winclawski write about theoretical and methodological transformation premises in thinking about rural communities; the remaining three monographs are the reports from empirical studies on socio-economic and cultural condition of the Polish peasantry of 1980s) each of them is related to at least one of the three issues hotly discussed among rural sociologists. They are as follows:

- rural societies as the source of contemporary industrial civilization rebirth;
- methodological basis and social functions of rural sociology;
- need for forming new ties of the discipline with general sociology.

From the lectures of the monographs dedicated to Romanian and Slovak sociology it is clearly visible that the problems of presentation and usage of the permanent and universal cultural values of country constitute inseparable part of the first phases of conscious sociological thought. This approach is characteristic for rural societies of Central and Eastern Europe. Among very interesting factographic data constituting socio-political background of Gusti's (1880-1955) scholarly activity, we find information about his scholarly and ideological ties with the socio-folknational movements. Those movements considered country to be the basis for the moral rebirth of the entire society, the guarding of metaphysical relations of the nation with the „eternity“, and the values spread by it, as the truest symbol of nation's wisdom. All of it can be true, because, as Gusti said, country was an encyclopaedia of various kinds of life. Similar convictions are found in the ideas of Slovak thinkers who considered the peasantry to be: „...the most numerous and the most useful class

of people.“ (Tsedik, cited after W. Winclawski, p. 64). They argued (the Hlasids) that the moral rebirth of the nation should happen only when the entire nation acquires the principles of peasant ethics, which being deeply rooted in the Slovak country will allow, on one hand, for the regain of real morality and, on the other hand, for sustaining the national identity. Slightly different, more contemporary perspective on the issue was presented by Anton Stefanek (1877-1964), the father of Slovak sociology, to whom a big part of Winclawski's book is dedicated. Stefanek focuses his attention on the threats that are brought by modernization of country. Stefanek acknowledges civilizational role of cities and warns against thoughtless submission to urbanism which, if in charge of the techno-civilizational and spiritual dimensions of nations, will lead to the disappearance of culture, to stagnation of the millenary laws of development, and to the change in mentality of the nation. According to him, progress of urbanization brings upon a crisis in all contemporary national cultures of Europe. This progress has been opposed by turning to either socialism, liberalism, christianity or fascism. As the remedy for such condition, Stefanek and other representatives of various agrarian movements call for universalization of folk culture: He represents the conviction that modern society should be dynamic while issuing from the peasant culture as the one that is nationally self-determined.

The presence of agrarian orientation of early sociological thought in Central and East European countries (also characteristic for Poland and Russia) was, as Winclawski claims, the consequence of the over-representation of rural societies within those nations on the turn of the nineteenth century. This orientation, however, was not exclusive for Central and Eastern Europe; to a much lesser extent it was present in such countries as Germany, France or even the United States. For that reason alone, one may doubt Wierzbicki's statement that the concepts tied to cultural traditions of the peasantry treated as the universal stabilizers of rational group behaviour are „typical for transitory periods, meaning those with still agrarian societies but with well developed social conscience and own intelligentsia as well as protagonists in cities.“ (p. 28) Wierzbicki seems to regard this as some kind of mutation, thinking in categories of „still village“ and „already nation“ as if it were impossible to overcome the gap between the two.

An unintended polemics with such thinking seems to be Maria Wieruszevska's monograph titled **Wies w poszukiwaniu jedności społeczno-kulturowej** (Country in the Search for Social-Cultural Unity). She focuses her attention on the rebirth of interest in rural societies. She writes that the bases for such state of being are, on one hand, our longing for the values of strong and direct social bond and, on the other hand, internal changes of the scientific domain (its methodological principles and research methods that tend towards interdisciplinary approach and direct an epistemological reflection towards societies that preserve basic features of community and directness in experiencing

man-to-environment and man-to-man relations.) All of the above mentioned has various sources, however, according to the author, the following ones being the most important:

1. Unmasking functions of the energy crisis of 1970s. It showed that the possibilities of the development based on current strategies of industrial growth, extensive industrialisation and urbanisation as well as capital expenditure „giantomania“ are being exhausted.

2. Recession and unemployment. They made the „escape“ to cities more difficult, forcing more thoughtful approach towards search for better future through migration.

3. Search for human-oriented technologies (so-called soft technologies). This is a reflection of the appreciation of socio-cultural basis for any development.

4. More and more prevalent view that material wealth does not bring the desired meaning of life and does not guarantee an instant broadening of choices for self-realisation.

5. Disturbing transformation of the contemporary culture. This is caused by standardization of creativity, cultural participation, patterns of consumption, values and customs with the subsequent disappearance of original regional and national cultures.

6. More efficient role of local structures in providing resources and greater adaptability of different socio-cultural systems (with different organizational patterns, values, and strategies for action) to crisis conditions.

Wieruszewska says that those are some of the reasons for which one has to take a serious look at the potential of country, rural communities, and their traditions. One has to take a closer look at the good qualities, such as small-scale economic activities that function in symbiosis with the natural environment, strong social bonds, tradition of cooperation, high degree of subjectivity and cultural self-identity, which were not fully appreciated in the past.

If we consider a rebirth of society's features in the mass society structures as the alternative direction of contemporary civilization development in which country, genetically tied to soil cultural environment, representing a non-anonymous bond to natural community, a source of universal existential values and a place where peasants who work in accordance with the rhythm of the nature live, is to have a special position, we face a difficult question of the real „rebirth“ potential of modern, often already urbanized rural communities. At least partly explaining the problem are the ideas presented by *M a r i a H a l a m s k a* in her book **Chłopi polscy na przełomie epoch** (Polish Peasantry on the Turn of Epochs) and by *K r z y s z t o f G o r l a c h* and *Z y g m u n t S e r e g a* in their work titled **Chłopi we współczesnej Polsce: przedmiot czy podmiot procesów społecznych** (Peasants in Contemporary Poland: Object or Subject of Social Processes). Still numerous peasant class in Poland as well as its special position in the structures of

the socialist state make it risky to transplant the conclusions from the empirical research that is the basis for both monographs into other regions of Europe or even into the reality of the Third Polish Republic. Of course, it does not mean that we should not look for the premises that could fill-in, in the broader civilizational terms, the picture of contemporary country.

The premise, quite clearly having its sources in both works analyzed here, is that the Polish peasants of 1980s were a group quite different from the rest of the society. And that not only because they owned farms (different basis of connection with the global society) but also because of their conduct of social processes being different from that of global society. The peasantry, as Halamska says, strengthens its position in the society, peasant industry strengthens its position within the structure of the entire industry (more soil in private hands, more new farms, better equipment, etc.). Gorlach and Sarega point out the fact that there are certain discrepancies within the frames of the three basic planes of peasant subjectivity. Those are ownership, society, and group interests. On the plane of ownership, there is a discrepancy between job organization and dependence on nature and state agrarian policy. On the plane of interest, there is a conflict between the urge to sustain a family farming and the economic system that does not allow for it. And finally, on the plane on community life, there is a discrepancy between the vision of a functional social order and the effective roles of peasants and consciousness of existence of the structural blockades that limit their influence on matters of the society as a whole. In this rather complicated picture of opportunities and limitations, hopes and fears of the Polish peasantry of 1980s, one notices potentially strengthening or weakening approaches to the chances of country renewal. In the earlier group one can classify:

- Stable vision of agriculture organization which is based on family farming as dominating and commonly considered to be the most effective.
- Still high regard for work and laboriousness in peasant value system. This is connected with the belief that peasant work carries more value than the work of other socio-professional groups.
- Appreciation of freedom of action and independence in job organization as well as full responsibility for its results.
- Urge to influence local matters with clear understanding of the marginal role of this influence (most of decision-making is a privilege of variously defined authority).
- Reasonable vision of society and connections between its segments as well as the necessity of cooperation.

The second group is connected with the positive value assignment to modernization ideology, still prevalent myth of a city, considering village as a symbol of backwardness and lack of wider interest in functioning of local

governments as well as the lack of knowledge of institutional possibilities of influencing local issues.

Fruitful search for an antimodernizational paradigm of rustic communities development requires, as underlined by most authors of works cited here, a scientification of processes that are to help in constructing its theoretical frame and filling them with the premises for rational action. In countries of Central Europe (not only in Romania or Slovakia, but also in Poland - Bujak, Grabski, Znaniecki, Chalasinski - and in Hungary) starting with 1920s and 1930s, researchers of rustic environments' social problems have been pointing at rural sociology as playing a crucial part in the process.

This fact is strongly underlined by the authors of the two biographies. Wierzbicki stresses the aspects of scholarly activity of Gusti in which he recognises the need for creation of rural sociology as a separate discipline. It would have to comply with certain conditions; those conditions are the defined object of research, defined method, and the existence of the conditions allowing for the construction of a theory. Winclawski describes Stefanek's actions directed at perceiving the rural sociology as one with the closest ties to the problems of Slovakia. In the works of the two sociologists from Torun one can also find solid reconstructions of Stefanek and Gusti's theoretical systems whose ideas may even today inspire the further development of the discipline.

We meet those ideas in the attempts of defining more precisely the subject of rural sociology. Even though Gusti claims that it was concerned with „all factors and conditions defining rural life, including the behaviour of inhabitants“ (p.62), and Stefanek thinks it was preoccupied with „functioning of rural community as a socio-cultural creation containing original and valuable national materials and forming itself through years in a spontaneous and natural manner“ (p. 171), they both agree that the empirical interests of the discipline are related to the most important structure of the community life. According to Gusti, country possesses some special features making it a very grateful subject for various elementary research. It is possible because of an easy access (a primary group) as well as because of the possibility of a complex cognition of social reality of the entire country through the numerous monographs of local rural communities. Stefanek was convinced that the rural community creates, secures, and preserves the national culture while, in the cases of „non-historic nations“, it decides about the national identity; it also creates a healthy bio-moral basis from which other segments of modern society can learn.

Similarly fruitful are the discussions on methodological basis of the discipline. Gusti seems to be the closest to the modern researches; he assumes that in defined conditions a defined reality is being created; it is expressed through the will of the society expressing itself through human actions within the four basic areas (economic, spiritual, political and legal). As one can see, Gusti ties together

theoretical basis of rural sociology with general sociology; he stresses the first one because of its drive to intensive cognition of social reality through a systematic and holistic monographic research. Rural sociology should be monographic, says Gusti. He also claims that it can either be based on the monographic method or it will not exist at all. The monographic method is the only one that can be acquired by sociology as its own. Wierzbicki rightly criticises Gusti's overemphasis of the monographic method and, connected with it, weakening of social sciences through limiting their methodological pluralism. It is worth mentioning, however, that there are traces of the so-called understanding sociology in the ideas advocated by Gusti. Gusti, like other representatives of this wing, pushes for not connecting the empirical research with any „school of thought“ (p. 83), meaning separation of research from theory in order to free the researchers from the theoretical approach which can distort the way they perceive the reality. Even today it is disputable whether collecting of all „pure“ social data, without any selection criteria provided by the theory, does not create confusion by generating huge amounts of more and less important data.

Equally interesting is a theo-cognitive option of rural sociology popular in Slovakia. Winclawski calls it the sociology of the rural folk and the nation at the same time. Its theoretical basis is consciously derived from the conditions of living and processes of awakening of a national identity of peasants. Its methodological functions are tied to the task of developing the conceptual apparatus capable of explaining basic categories of research subject; those are nation, folk, and intelligentsia.

Within the entire field of sociological thought of the turn of the century in Central and Eastern Europe, a faith in spreading of sociological knowledge as a means of rationalizing ways of thinking of various social groups was clearly visible. Consequently, a pragmatic and application functions of rural sociology have been stressed. Gusti underlined it strongly; he conducted sociological research to extract from its results premises for rational social, cultural, and educational activity. His activities were institutionalized under the name of the Bucharest Monographic School. Alike premises are also noticeable in the activities of Stefanek and other Slovak sociologists; they have built the theory so that it could serve the practice. They also strongly underlined socio-technical functions of rural sociology as the discipline about acting effectively, witnessing to the existence of the nation, and integrating folk masses around its issues.

Wierszewska also talks about methodological basis and social functions of social sciences dedicated to the study of rustic environments. She claims that with modern developments of biological sciences, it would be an anachronism to explain the reality using concepts specific for mechanistic thinking. The discovery of significant interrelations of biological, psychological, and social phenomena causes the necessity of acquiring new perspective in perceiving the reality, integration in science (as the condition of holistic knowledge needed for discovering real problems of modernity), and transfer from mechanistic to ecologic ways of thinking ("think

globally, act locally" approach) (p. 16). According to Wieruszewska, rural sociology, as the science of rural environments and their problems, should provide arguments for unmasking myths and stereotypes which are shared not only by scholars or politicians. Both older and newer history of the discipline supplies numerous examples of the ignorance; it has its roots in the dominant forms of scientific cognition, the governing political doctrine, and the general path of civilizational development. The analytic-logical cognitive model which dominated European science has pushed away those spheres, which being of metaphysical nature did not fit in the positivistic canon of knowledge. This factor made it difficult to direct one's imagination towards the intuitive and synthetic approach, questions about the essence, about the values, and social unities (groups and societies). A good example of such one-sidedness, which gives the illusion of acquiring a definite, true, and objective knowledge was country. Wieruszewska says that while researching it, two points of view need to be tied together much stronger than in case of other societies. The first one perceives the environment as a sum of conditions created for individuals to exist in while the second one concentrates on the experiences of man as an individual living in a given environment.

Even superficial analysis of the theo-methodological aspects of monographs dedicated to Gusti and Stefanek and problems of investigating rustic environments reaches one obvious conclusion, which is as follows: **country as a social environment creates a quite unique structure. Researching it requires concepts and procedures that are not always adequate to the ones proposed by general sociology.** It means that there is an urgent need for creation of new relationships between rural and general sociology.

Wierzbicki directs his reader's attention to the sociological specificity of country; he says that a small community was always a desirable and an ideal form of human existence, and it is a starting point for creation of the best society and worthy life. This ideological, using Wierzbicki's vocabulary, point of view was theoretically supported by such prominent sociologists as Robert Redfield and Karl Mannheim, who assumed that starting off with the recognition of smaller elements of a given system is a starting point for researching more complex systems. (p. 87) Cited by Wieruszewska a well-known Russian sociologist, Tatiana Zaslawka, represents similar viewpoint. She says: „Country is a natural pattern with a long and complicated history and defined future. Rural world is a form of existence and physico-dimensional organisation.“ (p. 59). The viewpoints presented here and shared by more and more specialists concerned with issues of rustic environments seem to have significant theoretical meaning, because, as Wieruszewska says: „... they oppose to the treatment of country as a functional subsystem created by society to solve certain tasks. Cognition of autonomic features of rural system allows for not instrumental, based on objectivity, but subjective approach, with the possibility of choice of own line of development and sustaining its own exclusive features

perception. (p. 59). One could also add that it would allow for the development of the discipline without exaggerated sourcing from general sociology as a universal knowledge about society.

This last issue finds an interesting development in Winclawski's work. Following Gulder, he writes that the historic bearers of sociology were bourgeoisie and proletariat creating together the social and philosophical basis for the discipline. It was to reflect their interests and the way the two groups perceived the reality. No room for theoretical reflection coming from the specificity of rural life was left. It is not surprising then, that in rural societies of Central and Eastern Europe (at that time, still post-feudal in their social structures, moulded as a result of Russian, Prussian and Austria-Hungarian political order) a new type of sociological thought had developed. It created a theoretical background reflecting developmental interests of rural and rustic societies. Therefore, as Winclawski writes, while the intellectual elites of the West had concentrated on the future (theories of progress) and warned against the social threats of anomy (Durkheim), bureaucracy (Weber) or alienation (Marx), the intellectual elites of Central and Eastern Europe existing under the condition of political and cultural enslavement searched: „... for the ways of survival and later, regain of independence. Preservation of cultural tradition was regarded as the most effective means of sustaining identity. Threats of deviation were feared in cultural and political assimilation.“ (p. 12)

Conscious of rather obvious (economic, cultural, political, historic, etc.) transformational limitations characterizing concepts of the forerunners of Central and East European sociological thought, one cannot ignore their conviction of theoretical and methodologic distinctiveness of research on rural communities and rural sociology. Another reason for which one cannot ignore it is the fact that the period in which the theory of industrialized society (read: West European society) was treated as a universal knowledge about the society seems to be gone. This conviction is visible in the light of contemporary research. In this situation, is general sociology to lead the way of the discipline preoccupied with rural societies?

We will end the discussion of selected issues from the five most interesting rural sociology monographs of 1991 here. By doing so, we escape from the conflict about the righteousness of separating rustic societies within industrial civilizations.

HLADANIE NOVÝCH VZOROV V ROZVOJI VIDIEKA

Degradácia prírodného a kultúrneho prostredia vidieka, ktorá sprevádzala doterajší vývoj v priemyselných krajinách, stimuluje záujem spoločenských vied o problematiku vidieckeho rozvoja.

V Poľsku sa to prejavilo zvýšenou publikačnou činnosťou v oblasti rurálnej sociológie. Predvlní vyšlo v Poľsku päť významných monografií. Zameriavajú sa na tri hlavné skupiny otázok:

- rurálne spoločenstvá ako zdroj súčasného civilizačného znovuzrodenia;
- metodologické a sociálne funkcie rurálnej sociológie;
- potreba formovania nových väzieb medzi rurálnou a všeobecnou sociológiou.

Je príznačné, že obnova ruralizmu je sprevádzaná aj návratom k myšlenkovému odkazu minulosti, reprezentovanému osobnosťami ako bol Gusti, Tešedík a Štefánek. Tieto prúdy, zdôrazňujúce vidiecke kultúrne zdroje modernej spoločenskej dynamiky, vznikli práve v ranom sociologickom myslení krajín strednej a východnej Európy a oveľa menej v Nemecku, Francúzsku alebo v USA. Monografia Marie W i e r u s z e w s k e j sa zameriava na fenomén znovuzrodenia záujmu o vidiecke spoločenstvá a o jeho príčiny. Mária H a l a m s k a zdôrazňuje odlišnosti roľníctva od ostatnej spoločnosti, kým G o r l a c h a S e r e g a tieto odlišnosti definujú ako rizdiely v rovine vlastníctva, organizácie práce, vzťahu k prírode a štátnej agrárnej politiky.

Dve významné práce z oblasti histórie sociológie zhodne hľadajú korene súčasnej rurálnej sociologickej orientácie. Kým W i n c l a w s k i zdôraznil pri analýze vývoja slovenskej sociológie relevantnosť diela jej predstaviteľov z hľadiska potvrdenia národnej existencie Slovákov, vo W e r z b i c k é h o monografii o Gustim je v popredí metodológia.

W e r z b i c k i vyzdvihuje vedeckú aktivitu G u s t i h o, jeho snaženie vytvoriť rurálnu sociológiu ako separátnu disciplínu, keď definuje podmienky objektívneho výskumu. Gusti sa snažil spájať všeobecnú sociológiu s rurálnou sociológiou a jedinečne rozpracoval monografickú metódu, ktorá od jeho čias prežila už niekoľko etáp rozkvetu a zabudnutia.

Príspevok uzatvára, že najnovšia knižná poľská sociologická produkcia sa dopracovala k chápaniu vidieka ako jedinečnej štruktúry, ktorej výskum vyžaduje výskumné procedúry nie vždy v súlade so všeobecnou sociológiou. Z toho vyplýva potreba vytvárania nového vzťahu medzi všeobecnou a rurálnou sociológiou.

References

- GORLACH, K. - SEREGA, Z.: Chłopi we wspolczesnej Polsce: przedmiot czy podmiot procesow społecznych. Krakow-Warsaw, PWN 1991.
HALAMSKA, M.: Chłopi polscy na przełomie epok. Warsaw, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN 1991.

WIERZBICKI, Z. - GUSTI, D.: Socjolog neipodleglej Rumunii. Torun, Wydawnictwo Adam Marszalek 1991.

WINCLAWSKI, W.: Lud-Narod-Socjologia. Studium o genezie socjologii slowackiej. Torun, Oficyna Drukarska Wojewodzkiej Biblioteki Publicznej i Ksiaznicy Miejskiej im. M. Kopernika 1991.

WIERUSZEWSKA, M.: Wies w Poszukiwaniu calosci spoleczno-kulturowej. Warsaw, PWN 1991.

Andrzej K a l e t a , Sociology Department, Nicolaus Copernicus University, Torun, Polsko

SVĚTOVÝ KONGRES SOCIOLOGIE VENKOVA

V srpnu 1992 se konal v Pensylvanii (USA) Světový kongres sociologie venkova. Pro jednání tohoto kongresu připravil mladší polský sociolog venkova Mariusz Kosieradzki (katedra sociologie vesnice Zemědělské univerzity ve Varšavě) příspěvek, s jehož obsahem chceme seznámit naši odbornou veřejnost. Referát má název „Oživení venkovských společenství v Polsku“ a pojednává o sociálních změnách v polských lokálních společenstvích. Považujeme jej za zajímavý pro všechny, kteří se studiem venkova zabývají.

Autor vychází ze základní teze, že „historie lidstva je neustálým procesem změny v sociálních hodnotách“. Současná změna společenského řádu v bývalých socialistických zemích a jejich včleňování do širších evropských struktur se odráží ve změnách hodnotových systémů (máme na mysli hodnoty v sociologickém slova smyslu, kdy hodnota představuje libovolný materiální nebo ideální objekt, ideu nebo instituci, skutečný či imaginární předmět, ke kterému jednotlivci nebo skupiny zaujímají hodnotící postoj, připisují mu významnou úlohu ve svém životě a snahu po jeho dosažení pociťují jako nutnost – podle J. Szczepeňského).

Proces změn hodnotového systému vystupuje ve trojjediné formě:

- „ustupování“ některých hodnot,
- „vynořování“ nových hodnot,
- „obnovování“ hodnot, které hrály roli v hodnotových systémech společností v minulosti, postupem času se jejich význam vytratil, aby se nyní v modifikované formě znovu objevily.

Zejména tato poslední poloha zmíněného procesu se v důsledku radikálních sociálních a politických změn jeví jako zajímavý fenomén. Oblasti sociálního života, které jsou doménou hodnot, představuje náboženství, rodina, sousedství, místní společenství, regionální kultura (např. zvyky, obyčej, nářečí) a národní společenství.

Jsou to pak místní společenství (komunity) a zvláště jejich „duch“, které v Polsku reprezentují sociální prostor oněch „staronových“, „obnovovaných“ hodnot. Avšak dnešní solidarita (korporativní cítění) není totožná s tou, na níž bylo postaveno místní společenství v první polovině 20. století. Autor o dnešní solidaritě mluví jako o „modernizované“ hodnotě, vycházející především ze společenských ekonomických zájmů, které nutně přesahují hranice tradičně pojímaného místního společenství. Tzv. archetypy místního společenství (z pohledu sociologie) již v Polsku neexistují. Např. periferní území na východě státu představují otevřená a propojená společenství (komunity). Polská venkovská populace žije z větší části v tzv. „nadlokálních komunitách“ (tento termín autor zavádí pro

charakteristiku současné situace a odlišení od tradičního termínu místní, lokální společenství). Jsou to právě tyto „nadlokální komunity“, které se staly jádrem nové organizace venkovského sociálního prostoru.

„Nadlokální komunita“ je, podle autora, tvořena obyvateli (a jejich vazbami):

- více malých vesnic,
- několika sousedících větších venkovských sídel.

A navíc částí obyvatel (a jejich vazbami) měst, která tvoří regionální centra.

Obyvatelé těchto „nadlokálních komunit“ se mohou (ale také nemusí) znát, a spojuje je především společně sdílený prostor (obydlená krajina) a žitý čas (minulý, přítomný a budoucí), společné zájmy (hlavně ekonomické), zaměstnání typické pro danou oblast (např. zemědělství), společné či podobné normy a hodnoty, sdílený společenský, kulturní a náboženský život (oslavy, místní svátky atd.), uvědomění si vlastní odlišnosti od druhých komunit (nářečím, porovnáním sebe s jinými atd.)

Soudobý proces internacionalizace života (tzn. pronikání celosvětových standardů životního stylu do národních kultur) nastoluje otázku podpory identity těchto „nadlokálních komunit“. Možnosti, jak je posílit, vidí autor v působení svobodného tisku, různých regionálních společností a spolků (např. společnosti přátel ...), učitelů (hlavně mateřského jazyka, dějepisu, zeměpisu a na středních školách také úvodu do sociologie), demokraticky zvolené místní samosprávy, kněží a církve, zájmových společenských a kulturních organizací dětí a mládeže. Existují ještě další možnosti posilování identity „nadlokálních komunit“ (jejich ducha). Ty však již nemají tak širokou sféru působnosti jako předchozí uvedené. Jedná se především o činnost místních muzeí, knihoven, bývalých členů společenství (kteří působí v městských centrech jako politici, umělci), o činnosti některých umělců a intelektuálů (kteří se naopak v komunitě usadili), o působení atypických osob ve společenství (např. sběratelů, písmáků, kronikářů apod.). Tito, lze říci „činitelé identity nadlokálních komunit“, jsou i jimi proto, neboť mají schopnost udržovat a rozvíjet hodnoty vlastní tomuto společenství, a tím společenství bránit proti procesu tzv. globalizace (internationalizace života).

Hodnoty, vyvěrající zevnitř společenství, upevňují společenské vazby a formují sociální skupiny nového typu. Autor se pak zamýšlí nad tím, jaký význam má lokální společenství (nového typu) a v něm panující solidarita (nového typu) pro početnou vrstvu polských rolníků. Odpovídá, že jim především pomáhá nalézt nové místo ve společnosti. Před změnami souvisejícími se zavedením nového společenského řádu v zemích socialistického bloku to byli v Polsku právě rolníci, kteří udržovali kulturu a mentalitu odpovídající tržně ekonomickému společenskému systému. Dnešní socioekonomický vývoj je však pro většinu z nich příliš rychlý a přináší řadu problémů, na které rolníci nedovedou adekvátně reagovat (např. na požadavek propojení role výrobce a prodejce).

Závěrem autor pokládá několik otázek, které považuje za hodné zájmu sociologů. Především, nakolik mohou „obnovované“ hodnoty posílit „nadlokální komunitu“, aby byla schopna překonat nevyhnutelnou ekonomickou změnu? A dále, nakolik jsme obecně schopni bránit se proti zneužívání pojmu regionální identita (národnostní spory v některých postkomunistických zemích tomu mnoho nenاسvědčují).

Tyto a další problémy ukazují na rozpor, kterého si je autor vědom, mezi snahou o rozšiřování lokální identity (tj. proces lokalizace) a vstupováním „nadlokálních společenství“ do globálního (tržního) ekonomického systému (tj. proces globalizace).

Naše rurální sociologie byla mj. zastoupena příspěvkem nazvaným „**Vliv kolektivizace a dekolaktivizace na vývoj rurálních společenství v ČSFR**“ (autorů Heleny Hudečkové a Michala Lošťáka z katedry humanitních věd Vysoké školy zemědělské v Praze). Příspěvek byl na kongresu uveden Jessem Gilbertem (katedra rurální sociologie University v Madisonu Wisconsin, USA). Ve zkrácené verzi byl otištěn v Journal of Rural Cooperation (svazek XX, číslo 2, 1992).

Na základě vlastního sociologického výzkumu v rozdílných venkovských lokalitách (geograficky, demograficky, hospodářsky) a s použitím historického přístupu autoři uvažují o vlivu kolektivizace na rurální společenství v Čechách. Vytypovali čtyři základní faktory, které v závislosti na sociálních poměrech ovlivnily průběh a reflexi kolektivizace v českých vesnicích. Došli pak k závěru, že v rizikách dekolaktivizace hrají mj. důležitou roli ty aspekty, které souvisejí s intervencí kolektivizace do sociokulturního systému vesnice. Proto upozorňují, že restrukturalizace zemědělského hospodaření není úspěšně řešitelná bez přístupů etického, sociologického a psychologického.

V první části příspěvku se autoři věnují vývoji venkovského prostoru po 2. světové válce. Seznamují světovou sociologickou společnost s hlavními mezníky ovlivňujícími vývoj venkovského prostoru v Československu - odsun obyvatel německé, příp. dalších národností, kteří tvořili významnou součást venkovského osídlení v rozsáhlých pohraničních oblastech; změny vlastnických vztahů k půdě výrazně zasahující do sociální organizace vesnice; (v důsledku obou jmenovaných procesů došlo ke znatelnému poklesu venkovské populace a ke změně její sociální struktury); přestavba sídelní sítě v podmínkách centralizovaného ekonomického systému, která uplatnila prvky omezující životaschopnost malých venkovských sídel. Upozorňují na zvlášť velké problémy rurálního prostoru v tzv. odlehklých oblastech. V závěru této první části usuzují na nízkou schopnost „vývojově slabších“ venkovských společenství k rozvoji mobilizací vlastních vnitřních sil (často jde o oblasti s vyšším podílem zemědělské výroby).

Hlavní část příspěvku je věnována vlivu kolektivizace na vesnická společenství. Byly vytypovány čtyři hlavní faktory tohoto vlivu:

a) existující sociální struktura vesnice před kolektivizací ovlivnila podstatným způsobem přijetí kolektivní organizace práce v zemědělství,

b) struktura a působení místní politické moci byla těsně svázána s použitím násilí při kolektivizaci vesnice,

c) zakořeněnost „rolnické kultury“ byla jedním z hlavních aktérů reflexe kolektivizace místním společenstvím,

d) čas vytvoření kolektivní organizace zemědělské práce působil také jako významný faktor průběhu socializace vesnice.

Po provedené kolektivizaci byla dalším důležitým mezníkem generační obměna pracovníků v zemědělství v 70. letech, která dokonala ztrátu základních znaků rurální kultury, odvíjejících se od vztahu k půdě, hospodaření a krajině, od individualismu a „selského rozumu“. Výsledkem kolektivizačního a urbanizačního procesu v podmínkách centrálně řízeného společenského systému je dnešní stav vesnických společenství, který lze charakterizovat následujícími znaky:

- všeobecný nedostatek solidarity,
- silný nezájem o veřejné záležitosti a nechuť k přebírání veřejné odpovědnosti,
- vysoká orientace na práci pro sebe a svou rodinu při sousedské výměně služeb,
- neochota k podnikání, zejména pak v zemědělství,
- orientace na pasivní zábavu, nabízenou masmédií.

Závěrečná část příspěvku je zamyšlením nad riziky dekollektivizace. Autoři zdůrazňují sociální momenty dekollektivizačního procesu - potřebu nacházet nový životní styl, novou životní orientaci. Obojí znamená individualizaci života obsahující umění nést riziko, osobní odpovědnost za vlastní jednání, orientaci na výkon, touhu po svobodě tvoření a podnikání. Takovou orientací se vyznačuje výrazná menšina venkovské populace, tvořená spíše marginálními skupinami (jsou nazvány jako „staří hospodáři“ a „mladí podnikatelé“). Většina je typická nízkou schopností „umění tvořit“ a „chtít podnikat“. V současné době celé řady závažných překážek spojených s přeměnou společenského pořádku je však ona vnitřní inklinace k novému životnímu stylu nesmírně důležitým elementem překonání svízelné situace. Ekonomickými nástroji je taková situace řešitelná jen částečně. Stejně důležitými momenty je informovanost, vytváření právního a občanského vědomí, důvěra v decizní orgány a veřejnou správu, podpora místní samosprávy a identity místního společenství.

Zvláštní rizika autoři spatřují: a) ve skupině venkovských podnikatelů, naivistů či dobrodruhů, kteří jsou ochotni v zemědělství hospodařit, ačkoliv nemají zkušenosti a znalosti, popř. na venkově dosud ani nebydleli; b) ve skupině „městských vlastníků půdy“, kteří očekávají zbohatnutí z pronájmu půdy a případný zisk nemají zájem realizovat v místě jeho vytvoření.

Jiným zvláštním rizikem je další vývoj geograficky a hospodářsky handicapovaných malých venkovských sídel, které podmínky liberální ekonomiky víceméně odsuzují k zániku.

Zcela závěrem vyslovují autoři následující hypotézu. Uznáme-li, že venkov a zemědělství jsou důležitým sociálním prostorem vyžadujícím oživení, je nutno přemýšlet nejen o ekonomické transformaci. Hlubší pohled nás vede k potřebným změnám v hodnotové orientaci industriální společnosti.

*Mgr. Helena Hudečková, CSc., PhDr. Michal Lošťák,
Vysoká škola zemědělská, Praha*

ZE ZAHRANIČÍ

MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O TRANSFORMACI ZEMĚDĚLSTVÍ V POSTKOMUNISTICKÝCH ZEMÍCH A JEJÍM VZTAHU K EVROPSKÉMU SPOLEČENSTVÍ

Kolegium Východ-Západ ("Ost - West-Kolleg") Spolkové ústředny pro politickou výchovu v Kolíně nad Rýnem uspořádalo ve dnech 7. - 12. března 1993 svůj každoroční zemědělský seminář - tentokrát v saské Míšni - na téma „Nové struktury ve východoněmeckém a východoevropském zemědělství - výzva pro Evropské společenství?“. Jako každým rokem se opět sešel okruh zainteresovaných expertů z řad ekonomů a sociologů zemědělství, geografů, demografů i dalších zájemců o agrární problematiku, tentokrát z Německa, Česka, Maďarska, Pobaltí a Polska, v počtu 45 osob.

Úvodní referát „Lze rozvoj zemědělství východního Německa a východní Evropy sladit s cílovými představami agrární politiky ES?“ pronesl Günter Thiede, Lucembursko, vedoucí pracovník Evropské komise. Zdůrazňoval nové impulzy, které vycházejí z východních zemí a které narážejí nejen na kladnou odezvu, ale i na odpor některých členů ES. Např. Francie jako hlavní evropský vývozce obilovin se stále více obává konkurence. Zatímco se oficiálně přimlouvá za rozšíření společenství a uvítala politické důsledky změn, volá značný počet producentů již dnes po opatřeních proti možnému přívalu obilí z bývalých komunistických zemí. Jiným předmětem sporů jsou rozdílné modely velikosti zemědělských podniků. Jsou to tradičně maloroľnické země (Portugalsko, Řecko, některé regiony Španělska apod.), které bubnují na poplach před východním Německem a východní Evropou, kde nesrovnatelně větší závody budou za zcela odlišných, především jiných nákladových podmínek schopné nabídnout své levnější produkty.

Výzva velkoplošné struktury zemědělství bývalé NDR působí již dnes na staré spolkové země SRN. Mnoho agrárních ekonomů předpokládá, že podniková struktura východu brzy ovlivní tradiční strukturu v ostatních spolkových zemích. Thiede citoval bývalého spolkového ministra Kiechleho, který nemůže být podezírán ze sympatií ke kolektivním formám zemědělství, ale řekl v minulém roce, že „natrvalo nebudou rodinné podniky o 400 - 500 ha nic neobvyklého. Dojde také ke spojení třeba 10 roľníků, aby obhospodařovali 2 000 ha. To nejsou ještě zdaleka agrární továrny“. Před politickými změnami, dodal přednášející, by byl takový výrok aktivního politika znamenal jeho neodvratný konec. Domnívá se, že postupným zapojováním východních zemí do společenství lze dosáhnout cílů jeho agrární politiky, tzn. podpory technického pokroku, racionální výroby, zejména účelným nasazením pracovní síly - zaručit zemědělcům přiměřenou životní úroveň zvýšením jejich příjmů - stabilizovat trh zemědělských výrobků - zabezpečit zásobování a zaručit spotřebitelům přiměřené ceny.

Výklad byl velmi instruktivní, ale působil dojmem příliš optimistického přístupu. Oproti tomu činil následující referát saského státního sekretáře H. K r o l l - S c h l ü - t e r a z Drážďan realističtější dojem ("Agrární politika v nových spolkových zemích na příkladu Saska"). Neskrýval posluchačům potíže a problémy transformace

a privatizace zemědělských výrobních družstev (LPG) i přiznal, že „při příštím sjednocení“ Německa by bylo třeba se vyvarovat mnohých chyb z neznalosti reálných podmínek terénu. Sám totiž pochází z Bavorska a seznámil se teprve „na pochodu“ se skutečnou problematikou zemědělství bývalé NDR, tedy se složitým majetkovým vypořádáním, úbytkem stavů dobytka, narůstáním nezaměstnanosti ve venkovských regionech, nedostatkem provozního kapitálu v důsledku drahého úvěru atd.

Při nápadné podobnosti základních otázek transformace je oproti jiným zemím výrazný rozdíl v jejím tempu (přímý vstup do ES), v rozsahu vyrovnávacích a podpůrných opatření, která jsou pro naše zemědělce nedosažitelná. Kroll - Schlüter vylíčil posluchačům rozsáhlé změny agrárních struktur s důrazem na obnovu venkova, včetně vesnických infrastruktur. Popsal agrárně politický koncept saské zemské vlády, sestávající z politických, ekonomických, právních a sociálních zákonných opatření, která - jak víme - určují vývoj a rozvoj nejen agrárního sektoru, ale současně i celého regionu venkova. Vědomě se podle přednášejícího aplikují nové přístupy ES k vytváření efektivních hospodářských celků, schopných vytrvat v klimatu tržních vztahů.

K otázkám „strategií přizpůsobování se českého zemědělství podmínkám tržního hospodářství a privatizace“ hovořil ve své přednášce H. S c h i m m e r l i n g . Uváděl a osvětlil jednotlivé formy privatizace zemědělských podniků na konkrétních modelech. Přednáška a následující diskuse byly zároveň přípravou pro exkurzi účastníků semináře do České republiky (Mělnicko), jež umožnila bližší seznámení s potížemi i úspěchy transformovaného zemědělského družstva, s podmínkami hospodaření velkého soukromého zemědělce a agrární akciové společnosti.

Zcela odlišnou problematiku předstředil posluchačům ve své přednášce J. K r o s n y z Varšavy, což vyplynulo již ze samotného názvu - „**Má malorolnická agrární struktura Polska ještě budoucnost?**“. Na základě ekonomicko-statistického rozboru vývoje polského zemědělství po II. světové válce ukázal příčiny současných obtíží tohoto odvětví národního hospodářství, které pro odpor zemědělců neprošlo stadiem kolektivizace jako ostatní „socialistické“ země. Tím zůstala malorolnická struktura v podstatě zachována. Předpoklad, že nerentabilní a zaostalé podniky zaniknou, se dodnes nesplnil. Zemědělství vytváří dosud 12 % národního důchodu a zaměstnává 25 % ekonomicky činných pracovníků. V současné době pochází 29 % nezaměstnaných ze zemědělství. Problémy odbytu výrobků se zmnohonásobily vzhledem k exportním potížím jak do zemí ES, tak především při zanikání východních trhů. Hledání alternativních řešení pro polské zemědělce je nesnadné, neboť např. agroturismus nenachází v Polsku t.č. dostatečně zainteresované a finančně schopné zájemce. Výklad J. Krosného vyzněl tudíž v poznání, že malorolnické hospodářství se dávno přežilo a nemá pro budoucnost šance na přežití, v současné situaci je však pro přežití nezaměstnaných na venkově nepostradatelné.

Ani přednáška G. V a r g y z Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Budapešti, který se již tradičně zúčastnil kolokvia Východ - Západ, nevyzněla příliš nadějně. Svůj výklad nazval „**Přístupy a cíle integrovaného vývoje venkova v Maďarsku**“, nicméně se zabýval i celkovým trendem vývoje maďarského zemědělství. Nepovažuje ho za příznivý, poznamenal dokonce, že se dnes dívá na své vloni na kolokviu projevené názory jako na příliš optimistické.

V uplynulém období se totiž zvětšil počet podniků, které vstoupily do konkursu. Za klad oproti jiným postkomunistickým zemím považuje ovšem cestu maďarské privatizace, která neposkytovala vlastníkům - nezemědělcům přímou restituci půdy a nemovitostí, nýbrž pouze odškodnění (degresivní podle výměry do maximální výše cca 100 000 DM). V minulém roce se realizovala řada opatření, jež měla za důsledek přetváření dosavadních zemědělských družstev. Pro nedostatek provozního kapitálu a pro celkovou situaci odvětví však značný počet z nich nedokáže úspěšně podnikat. Přechod na soukromý rodinný podnik není masový, jak se předpokládalo, neboť rolníci, kteří chtěli individuálně hospodařit, měli k tomu již příležitost v minulém období. Proto se nyní projevuje jistý odklon od idealistických konzervativních ideologií, které spoléhaly na obnovu předválečných agrárních struktur, včetně šlechtických a církevních velkostatků. K vystřízlivění přispěla mj. okolnost, že v minulém období došlo k 23% úbytku zemědělského exportu Maďarska. Perspektivní záměry jdou proto ve směru dohod s ES i jinými státy, dokončení privatizace a přestrukturování zemědělství. Varga odhaduje, že asi čtvrtina státních podniků zůstane zachována, zatímco ostatní půjdou cestou privatizace. Zásadním směrem zemědělské politiky se stane podpora samostatnosti kooperujících zemědělců.

Během exkurze do privatizovaného zemědělského družstva a do obnoveného velkého soukromého podniku v okolí Mísně měli účastníci kolokvia příležitost k diskusím s funkcionáři družstva a s majitelem statku. Rozprava přinesla nejen poznatky o konkrétních problémech privatizace, ale ukázala také sociální složitost privatizačního procesu. Návštěvníci byli nemálo překvapeni zjištěním, že mezi nově hospodařícími zemědělci se zde objevuje značný počet málo úspěšných hospodářů ze starých spolkových zemí, kteří chtějí na východě znovu zkusit své štěstí.

Posledním referátem zajímavého setkání expertů byla přednáška H. W e n d t a , pracovníka Ústavu pro výzkum populace na téma „**Lze zachovat venkovský prostor?** Migrační pohyby venkov - město a východ - západ“. Byly uvedeny nejnovější výsledky bádání, z nichž vyplynula všeobecná aktuálnost tématu. Také z diskuse bylo patrné, jak silně se dané otázky dotýkají každé evropské země.

Seminář potvrdil výchozí tézi, že přeměna struktur postkomunistického zemědělství je intenzivní a trvalou výzvou nejen pro Evropu jako celek, nýbrž v jistém směru pro ostatní svět.

Doc. ing. Hanuš S c h i m m e r l i n g , CSc., Vysoká škola zemědělská, Praha

BSAH – CONTENTS

Hudečková H.: Sociologie venkova a zemědělství	433
Trnková V.: Sociální souvislosti procesů transformace zemědělských podniků – Social aspects of transformation processes in agricultural enterprises and of rural renewal	435
Hudečková H.: Jak nás vnímá francouzská zemědělská veřejnost – How we are perceived by the French agricultural public	447
Buchta S.: Adaptácia poľnohospodárskeho obyvateľstva na zmeny svojho sociálno-ekonomického postavenia – Adaptation of the Agricultural Population to the Changes of Their Socio-economic Status	461
Maca E.: K problematice výběru strategie v řízení lidských zdrojů zemědělského podniku – Problematics of strategy choice in management of agricultural enterprises human resources	475

INFORMACE

Lukianas A.: Privatizace zemědělství v Litvě: právnícké a společenské aspekty	493
Starosta P.: Dynamika politických postojů venkovského obyvatelstva a obyvatel malých měst k volbám do obecních zastupitelstev v Polsku v letech 1984, 1988 a 1990	499
Kaletá A.: In search of new paradigms in the rural development – Hľadanie nových vzorov v rozvoji vidieka	503

ZE ZAHRANIČÍ

Hudečková H., Lošťák M.: Světový kongres sociologie venkova	513
Schimmerling H.: Mezinárodní kolokvium o transformaci zemědělství v postkomunistických zemích a jejím vztahu k evropskému společenství	518

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA ♦ Vydává Česká akademie zemědělských věd a Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied – Ústav zemědělských a potravinářských informací ♦ Vychází měsíčně ♦ Redaktorka Mgr. Alena Rottová ♦ Redakce: Slezská 7, 120 56 Praha 2, telefon 02/25 75 41 ♦ Sazba a tisk ÚZPI, Slezská 7, 120 56 Praha 2 ♦ © Ústav zemědělských a potravinářských informací, Praha 1993.

Rozšiřuje PNS. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá administrace PNS, doručovatel tisku a Administrace centralizovaného tisku, Hvoždanská 5 - 7, 149 00 Praha 4